

HÍD A KRITIKA NEM ISMERHET
SZEMÉLYT, CSAK A MŰVET: EZÁL
TAL TANULJA MEG A KÖZÖNSÉG
A LELKES ÍRÓT TISZTELNI.
EZT AZONBAN NÉHÁNY ELKÉ
NYEZTETETT ÍRÓ MEGBÁNTÁSNAK
TARTJA. NEM LEHET MINDENIK
FÉLNEK ELEGET TENNI, S ITT A
KEDVEZÉSNEK NINCS HELYE. LITE
RATÚRÁNK ELŐMENETELÉRŐL
VAN SZÓ.

B. SZABÓ GYÖRGY • FÉLBEHAGYOTT ÍRÁSOK

1

TARTALOMMUTATÓ

- | 5 | *Ucöres Sándor* versei
- | 17 | *Tomislav Ladan* VISSZA AZ IGAZI SZÓHOZ
- | 20 | *Sinkó Ervin* ADY ENDRE KENYERÉN
- | 26 | *Domonkos István* JÓZSEF ATTILA
- | 28 | *B. Szabó György* FÉLBEHAGYOTT ÍRÁSOK
- | 57 | *Pap József* KÜSZÖNTŐ VERS
- | 58 | *Gál László* versei
- | 64 | *Herceg János* ESTÉLI ASZTALTÁRSASÁG
- | 69 | *Mirko Božić* A KARNEVÁL
- | 83 | *Ladik Katalin* ÉJFÉLI RONDÓ
- | 90 | *Tolnai Ottó* DORIN
- | 92 | *Sáfrány Imre* DÉLIBÁB
- | 102 | *Minda Tibor* A NEMZETI KISEBBSÉGEK HELYZETE
VAJDASÁGBAN
- | 108 | *Bori Imre* KAMARAZENE HAMIS HANGOKKAL
- | 114 | *B. Szabó György* TIZENHÁROM FELJEGYZÉS
- | 117 | KRÓNKA

Képzőművészeti mellékletünket a zombori II. KÉPZŐ-
MŰVÉSZETI ŐSZ tárlatának anyagából válogattuk.

A Fórum Kiadói Tanácsa 1962. december 20-án tartott ülésén a Híd Irodalmi Díj kiosztásának

S Z A B Á L Y Z A T Á T

az alábbiakban módosította:

1) A díj kiosztására vonatkozó s a Szabályzat 7. pontjában megállapított határidőt, azaz „január elsejé”-t mellőzve, az említett szakasz rendelkezését a következőkben állapította meg:

„A díjat évente egyszer adják ki, számításba véve a jugoszláviai magyar íróknak minden abban az évben megjelent alkotását.”

2) A 8. szakasz módosított szövege a következő:

„Az egyéves időszak teljes naptári évre, azaz január elsejétől december 31-éig terjedő időre vonatkozik.”

3) A módosítás következtében a Szabályzat új ponttal bővül:

„12. A módosított Szabályzatot az 1962-es évre is alkalmazni kell a fentiek értelmében.”

A Híd Irodalmi Díj kiosztásának Szabályzata folyóiratunk 1960. januári számában jelent meg.

HÍD IRODALMI, MŰVÉSZETI
ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT / ALAPÍTÁSI ÉV:
1934. XXVII. ÉVFOLYAM, 1963.
1. SZÁM. JANUÁR. / A SZER-
KESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
BÁNYAI JÁNOS, BURÁNY
NÁNDOR ÉS PAP JÓZSEF
(FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)

MAJOR NÁNDOR, A HID FELELŐS SZERKESZTŐJE EZENTŐL
NEM VESZ RÉSZT FOLYÓIRATUNK SZERKESZTÉSÉBEN. JÓ NÉ-
HÁNY ÉVI KITARTÓ, LELKES ÉS RENDSZERES MUNKÁJÁNAK
CSÚCSPONTJA AZ ELMŰLT ÉVFOLYAM: A HIDNAK JUGOSZLAV
VISZONYLATBAN IS JELENTŐS VISSZHANGOT BIZTOSÍTOTT.

WEÖRES SÁNDOR VERSEI

„... Céлом nem a gyönyörködtetés, nem is a szokatlantól ir-
tózók bosszantása; értenek-e azzal sem törődöm. Másat akarok,
eleven áramot sugározni, melytől megrázkódik az ösztön, érzelem,
ész, képzelet, szellem, az egész lény; ne csak az ember olvassa a
verset, a vers is az embert. Átvilágítani és felrázni óhajtlak, hogy
átrendezhesd magadat zárt, véges, egzisztenciális énedből nyitott,
szociális, kozmikus, végtelen énné. A kommunisztikus embert hí-
vom, aki ráeszmél a birtoklás, rang, erőszak kényelmetlenségére,
külső érvényesülés helyett testi-lelki önmagát emeli egyre érték-
esebbé...”

HEGYI TAJ

(Szimbólum az emberről)

A patakos völgyben
madárhangok kuszasága.

Fölötte a csend,
ahol az isten-arcú
függő sziklák honolnak.

És legfelül a senki éneke,
a hegytetőn köszörűkő-sivítás:
élesen reped a jég

GRADUALE

Ablak négyszögében
 CSILLAG alvad
 fekete égen
 egy percet megformál a tompa fény
 sötétén áradnak a fák
 lombban messzi tenger énekel
 a szél függönybe dőfi homlokát
 zárt perceden kívül
 csillagod elragad
 a kerten tajtékozva átfolyik a végtelen
 de a szobában összegyűlt a tér
 sarkokban elmerül
 karszék piros hajlásain
 átlátszón szétterül
 mosdókáncsó indázó kék nyakán
 egyhelyben fölrepül
 gyűrőd az asztalon
 gyertya mit nem lehet eloltani
 a szigetet paskolja éj
 tárgyak hullámverését
 süket héjukban hallani
 külön keretben alvadón
 mélybe csügg a szomorúság
 ábrás könyv melyben olvasom magam
 a teljes fényű ősi létben
 érintésre becsukódtál
 de szemem tovább fut a fedélen
 ahogy e csillag vándorol
 sok év előtti sugarában
 pillantás parttalan ürében

V

Arcom az arcán
 barna hajam árad szőke hajába
 kopár emlőit paskolja zuhogva szívem
 karmos fekete mancs ráfagyva fehér márvány derekára
 kettéhasadt combjára beleim csavarodnak
 hasa kristály csésze tele vérrel
 fenn a villámló zivatar lenn a tenger
 kígyózva összefonódva
 szikla gördül szakadékba
 napsütött ág
 örök éjszakába

Gyilkolva mozog
 erdőborított zuhatag világa
 hol a hím a nőtényt leszúrja
 hol a nőtény a hímet elnyeli
 és messze hátra hagytuk az időt
 a sötét uton amerre a kétfejű suhan
 akibe én vagyok te és te vagy én

és napkorong áll az éjben
 hol mozdulatom a te mozdulatod
 hol rezdülésed az én rezdülésem
 ugrálva dobolva magányosan
 fürtös virágok égő szemek erdejében

Ó te
 arcom alatt
 előmlő ájult mosolyod
 párás szemed csillogva úszik szememben
 arcodon arcomod
 tej-finom áram közös ereinkben elárad
 mint magam oly közel vagy hozzám
 mégis az ájulat távoli fátyol-fellegében
 bújkáló csillagaid között
 holdsarló-pillantásu égen
 törzsemmel összenőtt
 istennő végtelen messzeségben

HÁROM EMLÉKMŰ

EGRY JÓZSEF

fönn egy nagy semmi
 lenn egy nagy semmi
 köztük a kusza eleven semmi

a vájt égből zuhatagban
 piros sárga szilánk pattan
 a táj tarka teknőjébe
 dől a sugár szakadatlan

tűzben elsúlyed a tó
 szikráz a domb-kaptató

vonul a nádas izgatottan
 csónak fekszik
 az ürrel szemben

messzeséget teremt a madár
 kék eget feszítve szét

fénybe-mossa termetét
 aztán elolvad az ember

JUHÁSZ GYULA

Barmok nyüszítsenek a sírodon apám
 nyüszítsenek a sírodon
 barmok nyüszítsenek
 az akol és a böllérkés között
 a ganajdomb és a vágóhíd között
 a csörgő lánc és a kétségbeesés között
 hamleti anyám
 púpos vénasszonyok nyüszítsenek
 a kórház és a cifra rongy között
 az örültekháza és a gyöngyvirág között
 a temető és a kacat között
 a mély fekély elitéltjei
 délceg orvosok és daljás papok között
 az elmaradt megoldás szélütöttjei
 reményen túl és perzselésen innen
 Lepkék keringjenek patakod fölött
 Ofélia ki megfúltál mielőtt születtünk
 tiéd a rózsátlan tövis
 a terméketlen szenvedés
 a fekete alapra festett színtelen
 a térdrehullás mely arccal sárba vész
 a megaláztatás mely végtelen
 a feszület nélküli holttetem
 az áldozat ahonnan megváltás nem terem
 a reménytelen mely örökké reménytelen

Veszettkutyák vonítsanak a sírodon
 üres kísértetek üvöltsenek
 csillagos bátyám szakállas menyasszonyom
 a jó csak pillanatnyi sejtetem
 a rossz sem örök ártalom
 eközben elfolyik a vér
 a sebzett élet halni nem tudása
 a halál halhatatlan oldozása

BARTÓK BELA

nyugodt velőn és zűrös véletlenül keresztül
 vándorol az isteni gazda
 aki a kéréket otthagyja
 és az oldottat kézbe fogja

a hegyeket és tengereket
 akaratlanul háta mögé dobja
 halad foszlányokon és sivatagon át
 különös szomját a száraz homok oltja

az állat és angyal közti űrben
 az élot kiszárítja kegyetlenül
 merő szeretet és semmi irgalom
 mi másnak kincs önéki lom
 mi másnak szemétdomb önéki égi kémia
 beágyazva józan önkívületbe
 az időt folytatja tétlenül
 munkája működik helyette

szülőanyjára visszanéz
 A NAGY VILÁGON EKIVÜL
 már ott honol a kristályok körében
 zengő sípok állják körül
 de nem hallja nem látja

mert jutalmát nem kívánja
 füle örökre zárva
 az általa fölidézett hegy és tenger muzsikára

LES PAS MAUDITS 1940

NEZZETEK E HULLAMZÓ KOPORSÓKAT
 nem késem el a temetésről
 várni kell tovább
 a levegőbe vert cölöp mellett
 EZEK VOLTAK A TI FORRASAITOK
 szekérre dobálják
 temetés ahol elevent temetnek
 begyömészölik és folyton pillogat
 EZEK VOLTAK A TI SZELLŐITEK A TI FOLYÓITOK
 ahol az elvetélés köralaku éneke
 ahonnan a nyöszörgő kórus
 ahogy az egymást kifosztás rángatózása
 A LETAROLT ERDŐ TEMETETLEN
 A LELÓTT MADÁR TEMETETLEN
 de él akit temetnek
 és aki újra enni kért
 rosszul meghalás örök vonaglása
 gyász az elevenekért
 LÓTT SEBEITEKKEL NEZZETEK RÁNK
 MI TETTÜK TÖNKRE VILÁGUNK

A SZÖRNYETEG KOPORSÓJA

SCHERZO

(HUIZINGA A NEMZETISZOCIALIZMUST A VICEHAZMESTEREK
 FORRADALMÁNAK NEVEZTE)

Keménypapírból és zacskóból
 épülnek utcák és terek,
 sok csecsemő és rádió szól
 s lógó füllel minden ajtóból
 ugatnak a gázmesterek.

Karmuk tömpe, farkuk sörényes,
szemük vér-pásztás és kerek,
gerincük szomjas, hasuk éhes,
mindegyik elmúlt hároméves,
mind vizgázott gázmesterek.

Senkise mondja imaháznak
honnan elősündörgenek
s csontot szemetet lakomáznak
egymással-játszva rongyot ráznak
mindtöbben a gázmesterek.

Orruk rücskös, nézésük kancsal,
útszélien daxlit nemzenek,
csordákba verődve haraggal
hosszú lógó bozontos farkkal
loholnak a gázmesterek.

Üvöltenek hogy ne is élhess
éjjel-nappal dühöngenek,
mind büszke, sértődő, fölényes,
mind a becsületére kényes,
söpörnek a gázmesterek.

Kaput nyitnak, kapupénzt kapnak,
bozontjukkal billentenek,
de hirtelen nyílik egy ablak
s mosókonyhán lakó vadaknak
bedobják a gázmesterek.

Nevük: Csömbör, Szeretszke, Vájnok,
kavargó füstből lett nevek,
sosem éltek ilyen családok;
mint a szatirok és najádok
származnak a gázmesterek.

Meg-nem-születettek kiontott
magzatvízben feltrengenek,
születnek orcátlan porontyok,
fürgék, falánkok mint a pontyok,
ők lesznek a gázmesterek.

Robbanó szemétládák hullnak
és megfúlnak az emberek;
törmeléket, rongyot rabolnak
mohón hullahegyeket falnak
vigadnak a gázmesterek.

Húzódj a végső napsugárba.
bár a nyarat nem menti meg:
pléh-majom mászik dinnye-fára,
kihal az emberek világa
és élnek a gázmesterek.

VÁLTOZAT EGY NÉPDALRA

éren át
 téren át
 sétál a madár
 tűz a karma láng a tolla
 göngysor a nyakán

kényeskedve arra-erre jár

szerelemtől kókadozva
 kincstől csúztól mindhalálíg roskadozva
 nézi négy király

egyik a fenyők fejedelme
 ahol örökös a tél

tengeren át fellegen át
 suhan a madár

másik a pálmák nagyvezére
 lobogója déli szél

füstöt dobva erdőt gyujtva
 forog a madár

harmadik oszlopok királya
 árnyék vagy te tudom én

napkeltében holdtöltében
 ragyog a madár

negyedik a sír főpapja
 torkán megalvad a vér

gyöngy-nyaklánccal a hűvös holdba
 tűnik a madár

H Ű S Z B A G A T E L L

I

Hosszú az utca,
 aki végigjárja,
 tíz kutya, száz kutya
 kaffog utána.

Hosszu a ház-sor,
aki végigjárja,
tíz virág, száz virág
bókol utána.

XVI

Ha jön a bika,
ha jön a bika,
ha jön a bikák legnagyobbika,
nevet a Rika,
nevet a Rika,
nevet a kicsi Sárika.
Meg kell értetni a Sárikával,
hogy jó lesz vigyázni a bikával,
ha jön a bika,
ha jön a bika,
ha jön a bikák legnagyobbika.

XIX

Egy
hegy
megy.

Szembejön a másik hegy.

Ordítanak ordasok:
Össze ne morzsoljatok!

Én is hegy,
te is hegy,
nekünk ugyan egyremegy.

Á T V Á L T O Z Á S O K

A NYÜZSGÉS

Vízben vernek a botok a botokra
sehol senki a botok a botok
iszap-fejből buzog földmélyi rozsdá
pára-hajón árnyék-rúd imbolyog

kelnek tajték-gerincü alakok
vízben a botok a botok birokra
reszketve arc nélkül kaffog a fog
tört agyvelőkre hályogos halakra

hol a sekély mocsár redővetése
vendégli tükrén a csillagokat
és botokat és botokat mutat
mind fakón mállanak hullámtörésbe

de újjá sodorja formáikat
folyton a botok a botok verése.

A HOLNAP SZÜLETÉSE

Még fehér és alélt, de mint pöröly csapása
füstös szemvillanás derékon átszeli,
hegyes keblén kölyök-orozslán harapása,
bika-lehelettől szikráznak körmei,

hangszerként zsong-rezeg érzés-nélküli teste
a görbe kés alatt, mit rá a semmi mér,
ölében nő a hold lágy burokban remegve,
tündöklő jégmezőn tajtékzik szét a vér,

belőle száz sereg, az apa semmi kel,
az anya éledez, szép forgói ropognak,
nem sejtve, hány fiát vakon tiporja el,

mert mig hintója száll, csengője énekel,
részeg szőlői közt azok is ott utaznak
kik elevent ölnek és holtat balzsamoznak.

ANIMUS

Mégse mindegy; pedig utánam nem marad
élelmes kis család, se tortaszelet-forma
ház és kert, énekelve gipsz-önérzetű sorba,
hulltombban meztelen imádjám az Urat,

fillér is égetett, gatyámat is sokalltam,
bámulva hogy önnön nedvétől részegen
mindenki ráng, kerít, törtet, sosem pihen
s vágya száz évig is pacskolni ennyi bajban;

tudom, sosem lehet jobb ez átvonulás,
mert mindig szutykosat sulykol a nagymosás,
a szenny mind visszahull. és elröppen a tiszta;

mégse mindegy, hogy a derűs lét ősi titka
szavamból fölkel-e és útjukra borítják,
vagy csak holttestemet túrkálják mint giliszták.

PROFUSA

AZ ÁRAMLÁS SZOBRA

nyugmozgás siethez indult sietben ablakik
feje istenek árnyékszéke vágat
árnyékvillámszék nyers tündérhús csepeg

ló puszta paripa sivatag
pulósza sipavaritagpa
forró arany zivatar

hideg fekete
ködhenger
kőfürt gránitbora
párolog
szemcsés fekete sziklafüggöny
gőzölög

éj kert hold pad
üres szívdobogás
dobéjdob dobkerddob dobolddob dobpaddob
föld homok kavics

lámpás madarak ablaksora
folyton távozik

DOB ÉS TANC

csönd
béke
csönd
béke
fény
csönd fénye
béke csöndje
fény békéje csönd
fényes csönd béke
csönd béke fény
béke csöndes fénye
fény csöndje
csönd csöndje fény fénye béke
csönd fény

lombban kő
csönd köve
kövön fény csöndje
kőben csönd béke
kő békéje béke köve lombban
csönd fényes béke
kő lombban fény

kút csöndje fű
kútra hajló béke csönd
kút békéje inda
fű inda kő
lomb hintája kúton
fény ingája kútban
csönd dajkája
csepp
csepp

kút cseppje
cseppek csengő csöndje
csönd cseppje fény
kút habja kő lombja
fény csöndes béke

szél víz föld
kis patak irama
fény halmai
föld keblei
kút karjai
kő lábai
víztüdejű szél
lombtorku csönd
fűruhájú fény
kőarcu béke

reggel
dél
este
éj
hajnal karéja
dél sziklája
alkony karéja
éj sziklája
csönd
béke
fény hímzése
hab szövése
szél fonása
füst rovása
tűz írása
örökös szálak verejtéke
só
orsó
koporsó
kop
kop
harkály
óriási csönd órája
sok külön kis csönd ingája
kövön gyík
fénylő néma bálvány

béke veled
szeretőd lappang
virágzó ág rejtekében

párod rejlik
minden kapu hajlatában
rend
ünnep
béke
rend köve
ünnep lombja
csönd füve
béke kútja
szállj békés lomb csöndje
fényes ünnep ága lengj
ima irama
unalom fénye
csönd ünnep béke rend
szállj
ima fény ünnep
lengj béke
fény csönd
béke
csönd
csönd
béke
béke

VISSZA AZ IGAZI SZÓHOZ

Tomislav Ladan

Bármennyire vonzó is az a követelmény, hogy minél gátlástalanabban kísérletezzünk, próbáljunk ki minden lehetőséget, próbáljuk végig a szavak, vonzatok, jelentések és tükrözések mindahány kapcsolatát és helyzetét — ez egymagában aligha pótolhatja azt, amit éppen a nevében elvesztettünk. Mert kerülhetjük a beismerést, amennyire tetszik vagy amennyire hasznosnak látszik, mégis piócaként tapad a tudatunkhoz a kellemtelen felismerés — ez a nagyon is fekete gondolattársítás: mint ahogy az élő emberekkel való kísérletezés is a névtelenek kísérteties temetőit hagyta maga mögött, az írott szóval végzett kísérletezés éppannyi holt szöveg létrehozója. Az utóbbi évtizedben, amióta nálunk is tart az irodalmi kísérletezés, megannyi regény, elbeszélés, vers, esszé és bírálat nemcsak hogy nem érte meg szerzőjének korát, hanem már a nyomdából holtan került ki.

Most aztán a legkönnyebb lenne feltenni a kérdést (de különben miért is ne tennénk fel?), vajon ezért maga a kísérlet, annak természete felelős-e, vagy maguk a kísérletezők. Talán abban kereshetnénk ennek az okát, hogy az irodalomtól olyasmit kívántak meg, amire nem képes: nemcsak hogy azt vigye véghez, amit nem vihet véghez — hanem azt is, amibe maga is belepusztul. Az irodalom nem mindenható, s a túlzott követelmények, akár nevelő, akár csábító szándékúak, komolyan veszélyeztetik létét: ha a cipészt erővel arra kényszerítjük, hogy pilóta legyen, ő fej nélkül marad, mi meg cipő nélkül.

De mivel sosem nehéz bebizonyítani, mennyire hibásak a játékosok (erre, úgy látszik, mindig van idő), talán érdekesebb lesz megvizsgálni, milyen bűn terheli a játék természetét magát.

Senki sem kételkedik a nagy modernisták szándékainak nemességében, bár ők sem azért annyira nagyok, mert modernisták, inkább azért modernisták, mert nagyok. Ám, maga James Augustine Aloysius Joyce is, a modernizmus egyik nagy családalapítója, irodalmi autodaféjával (*FINNEGANS WAKE*) megmutatta, hogyan lehet grandiózus módon elvéteni valamit. A szavakban ugyanis óriási lehetőségek rejlenek, de határaik is vannak. A legvégső határon, a szakadék legszélén, ott a legnagyobb érték (azok a felejtethetetlen részletek az *ULYSSESBŐL*), s csak hajszálnyival odább már túl vagyunk a határon, és ez a teljes bukás: a mű reménytelen elnémulása (*FINNEGANS WAKE*).

Soha sincs azonban annyi baj a tanítókkal, mint tanítványainkkal. A Nazarénustól máig hány tanító tanát tették tönkre a tanítványok!...

nítójuk gyenge pontjai iránt, amelyeket aztán még gyengébbekké tesznek. Joyce *ULYSSESE* például egy prózai kifejezőmód szétrombolását jelentette, de ugyanakkor egy mélyből jövő etimológiai kegyelet kifejezését is, ez a mű egy értékrend torzképe, de a teljes igazsághoz közelebb álló új értékrend létrehozója is; az ember fenségének lelohasztója s egy teljesebb humanitás kialakítója. Am az epigonok (hát még az epigonok epigonjai) csak az első réteg fogyatékoságait érik el, nem a mélyben rejlő ellentétet. S ami a nagy tanítónál ellentétből adódó fogyatékoság csupán, vagy legalábbis olyan fogyatékoság, amelyet az egész mű értéke jóvátesz, kiegyenlít — náluk voltaképpen ez az egyetlen pont, ameddig egyáltalán sikerül eljutniok.

Az utánzás veszélyes. Az utánzás a legjobb esetben is nevetséges. S az utánzók szerencsétlensége éppen az, hogy természetüknél fogva azt utánózzák, ami lényegtelen, mert nem képesek megvalósítani azt, ami a lényeg. A modern irodalom nevezetes művei (Joyce, T. S. Eliot, Pound, Broch és Lagerkviszt alkotásai) mögött egy egész művészetfilozófia, a filozófia művészete áll, egy egész sajátos és szilárd jelkép-világ, mert ezek a művek szerzőik egész érzelmi és gondolati mélységének szintézisét fogják össze egy harmonikus, egységes kifejezésbe, amazoknál azonban csak idegen művek töredékeit vagy üres hüvelyét találjuk, amely csak úgy futólag rábiggyesztve lötyög az irományon. Ilyen esetben azonnal világosan láthatjuk, hogy elárulták a szavak igazi természetét.

És ha az emberek, hivatásbeli elfogultságuk megdicsőült pózában, le is nézik a közönséget, ez a közönség mégis kétségbevonhatatlan jelzője annak, hogy valami nem megy úgy, ahogyan kellene. Nyílt titok (amelyet mi, igaz, leplezni igyekszünk, impozáns számadatokat sorolva fel a kinyomtatott könyvek számáról, könyvkereskedelmünk fejlődéséről, amelyet ily módon azonosítunk az irodalommal), hogy a modern, kísérleti írások többségének nincs közönsége; ennek ellenében tanúi lehetünk annak a karikatúrába illő helyzetnek, hogy verseket csak azok olvasnak, akik verseket írnak, akik verseket akarnak írni és akik a versekről írnak, barátságból, irigységből vagy tisztán üzleti okokból.

A kísérlet nem abban van, hogy a dolgokat kiforgassuk, fejtetőre állítsuk, hanem hogy a szó valódi értelmében valami újat fedezzünk fel, valami újat hozunk létre. És ennek igazi módja — az irodalmi műben való együttes közreműködés lehetősége; az olyan mű, amely magától mások felé halad és nem magától vissza — maga felé.

Nevezzék bár a tudatáramlások közvetlen tükrözésének, automatikus szövegnek, a metaforák szabad játékának, sérthetetlen ihletnek, szent zűrzavarnak, elvi antigrammatikának vagy a lelehetetlenebb kilengések bármilyen más lehető nevéen — csúfot üznek az írott művészi szó alapvető értelmével és rendeltetésével. Persze egyfelől azt állítják, hogy az írásnak mindenekelőtt és mindenekfelett az értelmek és hangzások szabad és akadálytalan zenéjét kell visszaadnia, másfelől pedig, hogy a szövegnek a meglepetés erejével kell hatnia, képben és rímben (vagy éppen annak a képtelen metaforának a szellemében, hogy a szavak között közlekedési bal esetet, keresett összeütközést kell előidézni, miközben egy váratlan esztétikai jelenség születik stb.) — s közben megfelelnek a szónak — azaz az irodalmi alkotás eszközeinek és céljának — lényeges tulajdonságáról. Logos, verbum, szó — ez a visszavonhatatlan emberi kinyilatkoztatás tónikus, hangzásbeli tulajdonságokat tartalmaz (amelyeket maga a zeneművészet nem pótolhat, még kevésbé helyettesíthet), de ugyanakkor plasztikus, képszerű vonásokat is — amelyek különböznek e világ minden képtől és szobrától. A szó külön szemantikai minőség, komplexum, amelytől a hang és képszerűség tulajdonságai elválaszthatatlanok. Azonkívül, noha minden egyes szó mindenki számára külön is jelent valamit, azaz minden szónak van szubjektív aurája, kétségtelen, hogy a szó mindenekelőtt és

mindenfelett objektív tartalom, közös jel, az érintkezés és közlés eszköze. Egy szó, mondjuk az, hogy „tehén”, számtalan egyéni élményt hordozhat, legalább annyi egyéni konotációja lehet, ahány emberi tudatban előfordul, de a „tehén” mégis „tehén”, s nem „repülőgép”, noha különféle hasonlatok és eszmetársítások útján többé-kevésbé szoros kapcsolat támadhat közöttük. És mint ahogy biztos az, hogy minden mű objektív értékű szavakból (jelekből, jelzésekből és sejtésekből) áll, éppoly biztosan objektív értékmérésnek vehető alá, mert különben hogyan válhatna hozzáférhetővé számunkra Gilgames, Odüsszeusz, Hamlet vagy Don Quijote szépsége és üzenete. Tehát a művészi tettek közös objektív mércéje van, még a különféle nyelvek, kultúrák, korok között is, nemhogy egy nyelven, egy kultúrán és egy évtizeden belül. És amikor valaki azt mondja, hogy például a mi modern költészetünk nem vehető alá objektív mércének, mert minden egyes költő a maga saját jelrendszerét, egyéni ismeret- és érzelmvilágát teremti meg, mindenki magában áll és önmagának célja, akkor ezt csak ámitásnak vagy csalásnak tekinthetjük.

A szónok azonban, annak a szónak, amely az irodalomnak, a művészetek művészetének hordozója, nincsen számtani, algebrai határozottságú és világosságú értékjelzője, és szükségképpen magában foglalja az örökös ellenállást is a művészi megformálással szemben, azt az ellenállást, amelyet csak ritka szerencsés kivételek tudtak leküzdeni... Így például immár kétezer éves minden idők legvilágosabb és leggondosabb költőjének szintagmája: a „lacrimae rerum”^{*} — és mégis, van-e valaki, aki e szókép szemantikai lényegéig tudna hatolni, aki fel tudná tárni azt sajátos minőséget, amely e két szó magán- és mássalhangzóinak összecsengésében rejlik, ezt az éles antropomorf vonással nemesített, tökéletes absztrakciót és végül azt a rejtélyes értelmi kört, amely semmiképpen sem meríthető ki a környező szavak és kifejezések jelentésével és kisugárzásával...

Lévén, hogy a leghétköznapiabb szó-nyersanyag sem egyszerű jel (s a művészi szó még kevésbé) — a legtökéletesebb világosságra és plasztikus kifejezésre való törekvés sem kerülheti el a lehetséges jelentéseknek és vonatoknak azt a ködgomolyát, amely állandóan körüllebegi a szó kinetikai erejének hozzáférhetetlen értelmi magvát. S ha még a legvilágosabb kifejezésben sincs teljes világosság, hogyan lehetne a szándékos, elvi homályosságban. Ezért az igazi írásművészet minduntalan visszatér az igazi szóhoz, minél nagyobb világosságra, a megválasztás és megkülönböztetés tökélyére törekedve. Akár az emberek, a szavak sem túrik a tolongást, a szorongatottságot, a differenciálatlanságot. Az alaktalan tömegben az emberi arcok elveszítik jellegüket, értelmüket, szépségüket. A szavak még érzékenyebbek. A legkisebb figyelmetlenség, önkényesség és könnyelműség romba döntheti a teljes s erős kifejezés lehetőségét, művészileg fel nem szabadított és meg nem valósított szavak alaktalan tömegévé degradálhatja az írott szöveget.

* Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt. Aeneis I., 462.

ADY ENDRE KENYERÉN

Sinkó Ervin

El se tudok képzelni az én nemzedékemből való magyar entellektüelt, aki visszapillantva élete útjára, beszélhetne magáról anélkül, hogy Ady Endréről ne szólna, s el se tudom képzelni, hogy szólhasson Ady Endréről anélkül, hogy ezzel, közvetve vagy közvetlenül, a maga életéről, a maga küzdelmeiről, fájdalmairól és elragadtatásairól is ne vallana. Az entellektüeleknek az a nemzedéke, melyhez én is tartozom, évcken, sőt évtizedeken át, arról ismert rá a rokon lélekre, vagy arra, hogy valakihez nem lehet és nem is lesz soha köze, hogy ki mint viszonylott az Ady-versekhez. És amikor negyven- meg ötvenéves magyarok valahol először találkoztunk egymással, és ismerkedve, ifjúságunkról beszélgettünk, mindig kiderült, hogy az egykori Magyarország akármelyik távoli sarkában cseperedtünk is legénnyé vagy nőttünk emberré, stációt jelentett életünkben a találkozás Ady Endrével, Ady Endre verskötetivel vagy éppen egy-egy versével.

A francia forradalom legnagyobbjai a felvilágosodás korának filozófusain, az orosz forradalmárok a nagy orosz elbeszélőkön nevelkedtek vagy legalábbis ébredtek öntudatra, de arra aligha van példa, ami Magyarországon történt, hogy forradalmároknak egy egész nemzedéke elválaszthatatlannak tudja a maga szellemi fejlődését egy névtől, mely mindenekelőtt egy lírikusnak, Ady Endrének a neve. Korvin Ottó, aki elkínzott testtel, cellájában a maga akasztófájának ácsolását hallgatva, búcsúlevelében Ady-verseket citál, nem kivétel, mert ha valaki a budapesti szovjetház szobáit végiglátogatta, aligha akadhatott népbiztosra, Kun Bélától Lengyel Gyuláig, aki ne tudott volna betéve néhány tucat Ady-verset. Nem azért, mintha különösképpen versfaló népség lett volna, de az Ady-vers nemcsak egyszerűen verset jelentett, mint a többi vers, az Ady-vers tel volt személyes emlékekkel, része volt a személyes életnek, az Ady-vers és az ember között egy foka az intenzív meghittségnek, amit nem is lehet másképp kifejezni, mint éppen Ady-verssel.

S nem felejtheti el az ember, aki átélte, hogy amikor a forradalom bukása után ez az „Ady-szekta” szétszéledt a világ minden sarkába, akkor az ismerkedés második órájában a magyar emigráns a lengyel, a román, a jugoszláv elvtársaknak vagy az osztrák, német vagy francia barátoknak, a politikai helyzet megbeszélése után Ady-versekkel, Ady-versek rögtönzött dadogó fordításával próbálta meghálálni az érdeklődést, és egyben megteremteni valamit abból a közösségből, amit a hazátlanságban olyan nehéz életre hívni.

Hogy történt s mi a titka annak, hogy a vers és épp az Ady-vers épp egy olyan nemzedéknek vált kenyerévé, amely nemzedék világháborút, forradalmat, ellenforradalmat, ellenforradalmakat, annyi mindent élt át, s nem nézőket, hanem győztes és legyőzött harcosként?

Nem lehet Adyról beszélni, hogy az ember ne beszéljen magamagáról. Szeretném megeleveníteni azt a pillanatot, amikor először olvastam Ady-verset. S nem is vers volt, csak két sor.

Apatinban a bácskai sváb községben, ahol a gyermekkoromat töltöttem, nem volt szokásban a könyvek vásárlása. Kivéve az iskolaév elején. Akkor az ember elment a szüleiével a Gaszt- vagy Szavadil-féle papírkereskedésbe, és miközben szédülve bámulta meg a táskák, füzetek, vonalzókat, tolltartókat, ceruzákat, tollszárakat és tollak ünnepélyes és varázsosan színes tarkaságát, megkapta az arra az évre szóló tankönyveket, melyeket aztán — kivéve a számtant és a nyelvtant — mindjárt, még az iskolaév megkezdése előtt, mohón az első betűből az utolsóig „kiolvasott”. Az olvasókönyvben voltak versek is, s azok szépen csengtek-bongtak, s az év végén aztán a vizsgán sorban kiálltunk az egybegyűlt szülők előtt, és minden tanuló elszavalt egy-egy verset. Néha Petőfitől, de leggyakrabban Ábrányi Emiltől vagy Szabolcska Mihálytól. Endrődi Sándor szintén nagy szerepet játszott a hazafias szellemű évváró iskolai ünnepélyeken. S emlékszem rá, hogy a negyedik elemiben nekem nagy sikerem volt egy verssel, mely úgy kezdődött, hogy „Beh világos a cár palotája”, a bátyám pedig a „Pókainé”-t szavalta, és az is olyan megható volt, hogy Gyulai Pál se kívánhatott volna jobb előadót. Ez volt a vers szerepe a mi életünkben.

A karácsony előtti napokban megjött a postán az a díszkötéses, csodálatosan szép fényes papírra nyomtatott, színes képekkel s a színes képeket átlátszó zizgő selyempapírral védő illusztrált nagy könyv: az *Album*, mellyel a *Pesti Napló* ajándékként kedveskedett éves előfizetőinek. Elvben ezeknek a nehéz, nagy díszkötéses könyveknek a plüssfüggönyös vendégszobában a csipketerítős, háromlábú kis asztalon, a kredenctől balra volt a helyük. Elvben nem volt szabad még a kezünkbe se vennünk anélkül, hogy előbb meg ne mossuk a kezünket, és pedig szappannal. Az egyik ilyen album Rákóczinak, a másik Petőfinek volt szentelve, voltak egyikben is, másikban is versek, ezek azonban éppannyira messze voltak az igazi élet-től, a gyerekszobától, mint a plüssfüggönyös s többnyire csukott spalettákkal védett vendégszoba.

Volt a könyvnek még egy útja a mi apatini házukba: időnként az édesanyám kora reggel be-bement a község hintóján, amit főrspannak neveztek, a Városba, Zomborba, s mikor estére visszaérkezett, a beszerzett holmival megrakott hintón minden esetben hozott magával nagy halom, többnyire piros kötéses könyvet is a zombori kölcsönkönyvtárból. Soha verseskönyvet, mindig csak regényeket, elbeszéléseket. Apatinban — azt hiszem, nemcsak Apatinban — verset senki se olvasott kötetszámra, s mást is csak nők és gyerekek olvastak. A könyveket mindig a könyvtáros válogatta össze. Fal-tam őket. Többnyire olyan regények voltak, amelyek hősei és hősnői, de még a szolgálók és cselédjeik is egész mások voltak, mint azok az emberek, akiket én ismertem. Senkit ezekben a könyvekben még véletlenül se hívtak Pistának, Jánosnak vagy Mariskának. Ezek a könyvek együtt egy egzotikus külön világot jelentettek, rejtelmeset, távolit és gyönyörűt. Közülük egyetlenegyre sem emlékszem, de mind együtt valami aranyos és bódító ködöt idéz az emlékezetembe. Természetesnek tekintettem, hogy a szép könyveknek nincs és nem is lehet közük az olyan csúf és közönséges dolgokhoz, mint amilyen az, hogy én a sötétben félek, vagy pedig az, hogy Martin Vetter

háznakban, hátul a fészkerben hajnaltól késő estig kendert gerebenez, és ha időnként vért köp, akkor gyógyszerként a saját vizeletét issza. Úgy tűnt fel nekem, sőt meg voltam róla győződve, hogy a „szép” könyvek természetesen csak azért szépek, mert nem foglalkoznak csúnya dolgokkal, semmi olyannal, ami csak hasonlít is például az én bánatomhoz, hogy tudniillik, ha nem muszáj, még a háznak elé se megyek ki, s még kevésbé merészkedem el távolabbra, mert félek a falkába verődő s néha egész nagy szál sváb gyerekektől, akiknek az a mulatságuk, hogy ha meglátnak, kórusban kiáltozzák felém „Jud!”, „Jud!”, és közáporral kergetnek haza. A szép könyvek, úgy véltem, valósággal gyerek módra anticipálva a kantai esztétikát, a szép könyvek azért olyan gyönyörűek, mert „érdek nélkül tet-szenek”, elfeledtetik velünk a valóságot.

Lehet, sőt valószínű, hogy a sok-sok könyv között volt nem is egy komoly, talán nagyszerű irodalmi alkotás, és biztos, hogy sok mindent, tán a legtöbbet meg se értettem. Ami lebilincsel, az a szavak mágikus világa, a szép hangzású mondatok és a magam szenvedélyes és telhetetlen csodálkozása volt, a csodálkozás, mely az íróknak, azoknak a bizonyos különleges képességgel megáldott embereknek szólt, akik pusztá szavak segítségével bennünket, olvasókat, mind édesanyámat, mind engem, a kisleányt, úgy el tudnak varázsolni, hogy Apatinban az ismerős szobában, az ismerős bútorok közt ülve elhisszük nekik, hogy mást látunk és mást hallunk, mint amit látunk, hallunk és tudunk. Elhisszük és persze — mégse hisszük el. S ez a kettősség, ez volt az izgató, a könyv pedig végső fokon játékszer volt, és az olvasás maga, az a legjobb játék, amivel nem lehetett betelni.

Hogy írni nem hazug szép játék, hanem lehet más is, lehet véresen komoly küzdelem a hazugság ellen, hogy a művészet valami lényegesen más, mint a szemfényvesztő bűvészet egy fajtája, hogy a leírt szó győzelem lehet félelmen, némaságon, magányon, hogy a szó ne ma mese, hanem a valóság szava, s hogy a mese se pusztá mese, mindezt életemben először, homályosan, de annál mélyebb megrendüléssel, a meglepődöttségnek felejt-hetetlen érzésével csak tizennégy éves koromban éltem át, éspedig egy orvosi rendelőben, Szegeden, ahol soromra várva a váróteremben, a könyvek és folyóiratok közt egy kis asztalon többek között egy puha kötéses zöld könyvet lapozgattam. Nem tudom pontosan, miféle könyv volt, de arra emlékszem, hogy Makai Emil verseiről volt szó ebben a könyvben, és egy Makai-vers előtt a könyv jobb sarkában mottóként két sor állt:

*Mit bánom én, ha utcasarkok rongya,
De elkísérjen egész a síromba.*

A két sor alatt pedig ott állt, akkor olvastam először ezt a nevet: Ady Endre. Nehéz mai olvasóval érzékeltetni, hogy ez a két sor micsoda benyomást tehetett akkor, 1912-ben egy serdülő fiúra. Semmi másra nem emlékszem a könyvből, de ez a két sor — mintha álmos, eseménytelen, csendes szobában hirtelen vihar tépi fel a függönyt és ablakot, mintha elő-ször nyílt volna rá a szemem elementáris hatalmakra, új világokra, arra, hogy mi a vers és mi a szó. Soha semmi hasonlót, semmi hasonlóan fékte-lent, vadat, kitörően őszintét nyomtatásban addig nem olvastam. Leg-alábbis akkor úgy tetszett nekem. S épp ez a különös: Ady nemcsak arra tanított meg, hogy Ady-verset olvassak, hanem miután Ady megtanított verset olvasni, megtanított arra is, hogy Petőfit is, Csokonait is, Vörös-martyt is másképp olvassam — és azt hiszem, mondhatom, olvassuk —, mint olvastuk Ady előtt. A vers addig vagy ünnepi szavalat, vagy pedig nóta volt. Egyszerre viaskodás lett magával az élettel, vallomás és égi-háború, hadüzenet, kihívás, ujjongás és sírás, és mindig egy olyan hő-

fokon, hogy mindegy, mi volt a „témája”, a hőfoka akkor is, ha szerelemről, akkor is, ha istenről, halálról, faluról vagy Párizsról beszélt, a hőfoka egy forradalmi szellem betörése, az ember megjelenése volt egy világban, abban a magyar világban, ahol addig minden áporodottnak, langyosnak és szavalatos szólásoknak a girlandjai között aludni látszott. Az után a két sor után elkezdődött az életnek, az én életemnek egy új szakasza: kerestem az Ady-könyveket. Az Ady-könyveket. Az Ady-könyvek itt szó szerint és átvitt értelemben értendők. Kerestem az Ady könyveit, és kerestem most már, mennél többet olvastam Adyt, annál inkább az olyanfajta könyveket, melyekben a betűk éppúgy személyesen rólam és éppúgy a valóságról szólnak, mint az Ady-versek. Versek vezettek, Ady-versek vezettek az irodalomnak egy új felfogásához és egy meghatározott fajtájú irodalom kereséséhez. S talán semmi se jellemzőbb az egykori Magyarország kulturális légkörére, mint az, hogy olyan könyveket, amilyeneket kerestem, nem az iskolában s nem a polgári ismerős családok házaiban, hanem legelőször a szabadkai munkásotthonban találtam. S nem kevésbé különös, hogy a *Népszava*, a magyarországi szociáldemokraták központi lapja csak nagy néha adott helyet egy-egy Ady-verseknek, mert a szociáldemokrata pártközlőket Csizmadia Sándornak és Farkas Antalnak hívták, a szabadkai munkásotthonban azonban megértették Ady Endrét, a szabadkai munkásotthonban, a munkásotthon akkori elnökének, doktor Forgács Dezsőnek a jóvoltából vasárnaponként Ady-verseket olvashattam fel a munkásoknak. Doktor Forgács Dezső, aki később orosz hadifogságból szabadulva az orosz Vörös Hadsereg tagja, majd Kolcsak áldozata lett, a *Kommunista Kiáltványt* és *Az Illés szekerén* című Ady-kötetet egyszerre adta a kezembe. S hogy nem tévedett, hogy a kettőnek csakugyan volt köze egymáshoz, azt azok bizonyították, akik Adyban és az Ady-versekben éppúgy a „nemzetrontó” veszedelmet látták és támadták, mint mindenben, ami az úri Magyarország „igazsága” ellen a vörös igazságot, az élet igazságát, a forradalmat akarta, követelte.

Mindenki, akit gyűlölünk, természetesen gyűlölte Ady Endrét. A magyar miniszterelnök, gróf Tisza István, folyóiratában, a *Magyar Figyelő*-ben és pártja hivatalos lapjában, a *Budapesti Hírlapban* nem fáradt bele az Ady elleni sorozatos támadásokba. Ha egy-egy vers azzal a szent komolysággal s azzal a lendülettel harsant fel, mint amilyenvel valaki ellenséges várat ostromol, a vár lakói bizonyították, hogy ezek a versek csakugyan veszedelmes faltörő fegyverek. S ki felejtette volna el az akkori Ady-hívők közül, hogy a támadások sorozatában nem maradtak el még a pesti vicclapok és kabarék sem. A kutya megmarta Ady Endrét, és mi történt? A kutya az, amely megveszett — nem a legdurvább tréfa volt a pesti rohadt kabarédalok közt. Ady, bármiről írt, zászló volt, harci zászló, melyet a másik oldalon minden módon meg akartak tépni, sárba akartak taposni. És így történt, hogy az az ifjú ember odalent Szabadkán úgy érezte, meg kell mondania ennek az Ady Endrének, hogy mit jelent neki, mit jelent abban a sivár, poros és embertelen életben, ami akkor egy magyar vidéki város élete volt. És az ifjú ember bátorságot vett magának, s erről írt egy hosszú levelet Ady Endrének a *Nyugat* címére, s a hosszú levélhez mellékelte egy verset, melynek az volt a címe, hogy *Ady-portré*. Ez 1913 decemberében történt, s azóta nagyon sokféle helyen, különféle, s néha nem éppen könnyű körülmények közt rengeteg sok évet éltem. De az a képeslap, amely 1914. január 2-áról van keltezve, s amelyre rá van nyomtatva: Hűvösvölgyi Park-pensio részvénytársaság, Budapest, Hidegkúti út 74—76, s amely Szabadkára, Battyáni-utca 6/a alá, az én nevemre van címezve, az a képeslap most is megvan. „*Kedves Barátom, az Ady-*

portrét nem dicsérem meg, mert hátha elfogult vagyok, de ízléstelen is. De megköszönöm a verset s a levelet is azért a szerető lelkeséget, mely belőlük kilobog. Üdvözlök Ady Endre."

Mindez ma nem volna több, mint rég elmúlt ifjúkor emléke, valami, ami éppúgy elmerült az időben, mint más gyermekded lelkesedések és rajongások, hogyha nem következett volna az a nagy próba, Adynak az a nagy próbája, amit az első világháborúnak a bekövetkezése jelentett. Ha akkor Ady annyira nem különbözött volna Nyugatbeli minden költőtársától, művéhez egy irodalmi megújulás emléke fűződik. Hogy nagy költőnek lenni nemcsak valami absztrakt esztétikai tehetségnek, hanem az egész embernek, a költői etikának is, az emberi nagyságnak is a kérdése, ezt a már nagybeteg Ady Endre a szellemi értékek és az emberi értékek nagy próbája idején, a háború első napjától kezdve a maga példáján mutatta meg. Akkor bizonyította be azoknak, akik a háború előtt hittek benne, hogy nem túlozták azt, amit tőle kaptak, s hogy ahhoz akik gyűlölték, a maguk szempontjából nem tévedtek. Ő volt az egész nagy sovíniszta őrzöngésben a magyar szellem egyetlen nagy reprezentánsa, aki egy percig sem, egy gesztussal sem tagadta meg a háború négy és fél esztendeje alatt a szolidaritást az emberi szellemmel, az egyetlen, aki egy percre sem állott rabnak „örzöngő népek közepébe”. Hogy ez mit jelentett, hogy ehhez a hűséghez és tisztánlátáshoz milyen erkölcsi erő kellett, azt csak akkor lehet kellőképpen méltányolni, ha felidézzük az európai szellemi elitnek azokat a ragyogó neveit, amelyeknek a viselői áldozatul estek a nacionalista őrzöngésnek. Nem volt a magyar költők között egyetlenegy sem, aki az első perctől kezdve olyan megtéveszthetetlenül csak átkot mondott volna a háborúra, mint ahogy azt Ady Endre tette. Senki másra, egyetlen pártra, egyetlen szervezetre se támaszkodhatott, csak saját magára. Nem egy politikai program világosságában, nem elvek apostolaként, hanem emberként, kinek

*„Az élet, évek és napok
Szívének gyökeréig fájnak”.*

emberként, embervoltával volt költészete nem politikai, és mégis a vétónak, a forradalomnak a költészete a háború őrzöngésében. Individuális költészet volt az övé, de egy individualizmus szólalt meg, melyben minden országhatárokon túl a háború ellen tiltakozó élet, a népek, az országhatárokat tagadó Ember, maga az ember, a háborúban láthatatlanná vált ember kapott hallható, tisztán csengő, megrázó és hűséges hangot.

Azt a fiatal embert, aki 1913 decemberében írt levelet és verset Ady Endréhez, a reményeknek és a hitnek a nagy összeomlása, a kétségbeesés nem kerülte el, csak az egy Ady Endre volt az, akiben nem csalódott. S így történt, hogy 1916-ban a budapesti *Ülág* szerkesztőségének *Ady Endre a háborúban* címmel egy cikket küldtem, akkor már magam is katonaruhában, és ebben a cikkben voltaképpen folytattam azt a levelet, melyet 13-ban egyenesen Adynak küldtem. Köszönet volt ez a cikk azért, hogy Ady Endre megmaradt a háborúban is Ady Endrének. Tele volt citátumokkal a versekből, amik számomra az élet folytonosságát, az igazság folytonosságát és az emberhez való hűséget jelentették. Biztos voltam benne, hogy ez a cikk nem jelenhet meg, de meg kellett írnom, és lévén akkor, mint utóbb megtudtam, a *Ülág* irodalmi szerkesztője Bölöni György, egy reggel ott találtam a *Ülágban* kinyomtatva ezt az első, a fővárosban megjelent cikkemet.

A tomboló sovinizmus, a meddő esztéticizmus „semlegessége” s a nagy remény, a munkásmozgalom nemzetköziségének nagy elárulása, a véres és vad sötétség idején Ady költészete adott tiszta hangot annak a humanizmusnak, melynek szenvedélyes akarata és hite nélkül nincs forradalmár. A lenini gondolat ennek a *kétségbeesett*, vigasztalanságában dacos és hű emberségességnek adott *tennivalót*, adott *megvalósítható* és megvalósítandó feladatot.

Ady Endre kenyerén ért meg egy egész nemzedék az elszánt, a nagy reményeket nagy tettel beváltani akaró forradalmi harcra, egy életre, mely nem akar más lenni, mint *tevékeny* hűség az emberhez.

JÓZSEF ATTILA

Domonkos István

S hőt vetettél,
mint terhes magot a napot,
tövén kies láthatároknak;
fehéren kél a tél
szívünk s hajunk tövén.

(A papír mélysége riaszt...)

Való játéka a fénynek,
kései virágzása,
egy kéz ma is
felhőben folytatódik,
s teret tölt a lehellet.

fehéren kél a tél
szívünk s hajunk tövén.

Csak a vér igaz:
testetlen ár, ez vigasz,
sűrű, langyos, palástja a földnek.

fehéren kél a tél
szívünk s hajunk tövén

Mint kemény vezényszavak
a szívnek ütési felhangzanak,
csak a test marad,
mint ordítás erős az éjszaka.

fehéren kél a tél
szívünk s hajunk tövén

Ott karod
földbe szúrt karó,
vetés neszez,
kedvedből magasodnak a tornyok iramodva,
mint höllő,
a föld árnyéka, vagy lelked remeg?

s fehérén kél a tél
szívünk s hajunk tövén

Nem refrén, mindez tompa nevetés,
a lompos folyók is elkristályosodnak:
a megvalósult rend
szemedben, ha kristályá nehezül egy csepp,
(a sort vállalni merem)
s a buja felhők dérbe rendeződnek.

fehéren kél a tél
szívünk s hajunk tövén

A vers nem dér:
a romlás folytatódik veled,
de megéri, ha benne
rendről, kristályról említést teszel —
nem jövője a cél: eszköze!

fehéren kél a tél
szívünk s hajunk tövén

Mint füstös cylinder a fényt,
előbb a test, majd a föld rejti
álmodat,
a virág, a természet nem a te álmod önállósulása!
S ez a mély, tömör dobogás sem
halálodból támadt:
rejtett törvények üteme.

ó fehérén kél a tél
szívünk s hajunk tövén

S nincs gömb, egész, kerek,
a föld vonalak halmaza, szakadtan,
szövődve, mint a hajszálerek,
valósítanak űrt, életet s terét.

FÉLBEHAGYOTT ÍRÁSOK

(Adalékok az abbagyás lélektanához)

B. Szabó György

1955. június

1.

(*hat éves feljegyzések egy „tévelygő” tévelygéseiről*)

„A pártokban szinte mindig létező, nem egyszer uralomra jutott szektaszellem összeütközései a költészettel fordulnak elő legtöbbször a gyakorlatban... Aki ezt a kérdést (az irányítás kérdését) bürokratikusán, előírászerűen fogja fel (mindegy, hogy milyen párt- vagy osztályelőírás alapján), súlyos károkat okozhat... A pártköltő sohase vezér, vagy sorkatona, hanem mindig partizán. Vagyis, ha igazi pártköltő, mély egyetértésben van a párt történeti hivatásával, a párt által kijelölt nagy sztratégiai útvonallal. Ezen belül azonban egyéni eszközeivel, saját felelősségére kell, hogy megnyilatkozzék. Ez nem jelent sem anarchiát, sem véletlenszerű összefüggést, csupán a párttevékenység és a pártköltő lényeges vonásai közti helyes kapcsolat felismerését és gyakorlati alkalmazását..."

Semmiféle „intézkedés” vagy „intézmény”, vagy „irányítás” nem adhat új fejlődési irányt a művészetnek. Erre kizárólag az alkotóművészek képesek, persze nem függetlenül az élet, a társadalom átalakulásától.”

(Lukács György: Pártköltészet. Irodalom és demokrácia. Bp. 1948.)

(*és a „tévelygések” tévelygőiről*)

- Rudas:** „Lukács elvtárs gondosan elkerüli, hogy az általa felállított „törvényszerűséget” alkalmazza a szocialista társadalom kultúrájára, vagyis, hogy kijelentse: erre a társadalomra nem érvényes ez az „egyenlőtlen fejlődés”. Ez pedig annál nagyobb hiba, mert mint láttuk, alaposan fel lehet tételezni, hogy Lukács a szovjet kultúrát nem tekinti „még” szocialista kultúrának — vagyis, más szóval, az „egyenlőtlen fejlődés” törvényét a szovjet kultúrára is érvényesnek tartja.”
- Fagyeyev:** „Különböző nemzetközi kongresszusokon és értekezleteken találkozunk Lukács György magyar teoretikussal. Munkájá-

ban sok minden aggasztó. Az ember azt várná, hogy Lukácsnak, aki hosszú évekig tartózkodott a Szovjetunióban és ismeri annak szellemi életét, meg kellene értenie, micsoda jelentősége van a népi demokráciák számára a mi szellemi életünkről való igaz információknak. Lukács azonban mindenütt és minden módon hallgatólagosan teszi túl magát a Szovjetunió kultúrtapasztalatain."

Révai: „A szocialista trásadalomban, amely épül (és amely már felépült) a nép nem óhajtja, hogy már „kész” irodalmi műveket, bocsánat a kifejezésért — „konfekciós” irodalmat vásároljon, hanem beleavatkozik magába az alkotó munkába, megmondja, hogy mit akar és hogyan akar, igyekszik, hogy az írókat megnyerje ahhoz, hogy műveiket „mértékre készítsék” és a „nép testére szabják”. A párt vezetése végső fokon azt jelenti, hogy a nép „megrendeléseit” kézbesíti...”

(s végül: a tévelygő „megtéréséről”)

Lukács: „Ennek a kérdésnek központi jelentősége abban is megnyilvánul, hogy tudatosan vagy öntudatlanul állandóan fennáll az értelmiség, az írók körében egy olyanfajta raffinált ellenállás a szocializmus, a szocialista kultúra ellen, hogy általában elismerik, sőt esetleg kifejezetten igenlik a szocializmust, ellenben elvetik annak a konkrét és valóságos megtestülését a Szovjetunió kultúrájában... A szocializmus: valóság, még pedig egyféle és egyértelmű valóság: az, ami a Szovjetunióban megvalósult. Aki a valóságtól vagyis a Szovjetuniótól eltekintve akar szocializmust, nem akarhatja azt igazán, sőt lényegében, objektíve ellenszegül neki... Nem állott kellő nyomatékkal előtérben a szovjetkultúra szerepe kulturális átalakulásunkban és újjászületésünkben. Ez pedig minden kérdés középpontja. Egy mai Bacványinak állandóan kellene hangsúlyozni: „Vigyázzó szemetek Moszkvára vessétek!” A Szovjetunióban természetesen a szovjetirodalom és művészet irányítása a Lenin-meghatározta vonalon fut... Hogy csak egy legújabb példát soroljanak fel, a Petőfi ünnepségek alkalmával nálunk járt Scservina, a filmügyek miniszter-helyettese kiemelten hangsúlyozta az alkotó művészek teljes művészi szabadságát. Ugyanezt emelte ki Alekszandrov elvtárs, Sztalin-díjjal kitüntetett rendező. A szovjetirodalom terén az én tudományos felkészültségem messze elmarad a tudás mögött, mellyel más téren rendelkezem.

„Vigyázzó szemetek Mosztvára vessétek!” Ez az irányítás hiányzott eddigi kritikusi tevékenységemből. Ezt a hiányt remélem már a közeljövőben kipótolni.”

(ceruzasorok: még három idézet, megjegyzésekkel:)

I. *Lukács mondja:* „Az, hogy a mai esztétikus, kritikus, esszéista hogyan foglal állást a szovjetirodalom kérdéseire (a hallgatást is állásfogalásnak értelmezhetik bizonyos körülmények között), nem tudományos kérdés a szó akadémikus értelmében”.

(s a saját alkotói, művészi lelkiismeretéhez?)

II. *Lukács mondja*: „... a Magyarországon lejátszódó, szociális tartalmában forradalmi átalakulás viszonylag békésen folyt le.”

(tömören: nem szervezett forradalmi harc, hanem idegen felszabadító hadsereg!)

III. *Lukács mondja*: Jugoszlávia fölénye szomszédjai felett épp arra vezethető vissza, hogy benne az államformák szervesen nőttek ki a felszabadulási harc-teremtette közvetlenül demokratikus cselekvési formákból”.

(Lukács könyvének második, javított kiadásában ez a gondolat már nem szerepel. a tévelygő többé nem „tévelyg”!?)

2.

(egy érettségi dolgozat közhelyei 1955-ben)

„világrengető események”; „hazánkra rátaposott az imperialista csizma, amelynek útját népellenes rezsimiek készítették elő”; „könyörtelen és véres elnyomás”; „négy felejthetetlenül súlyos év után”; „népi forradalmunk tövise és verejtékes úton szerzett magának érvényesülést”; „legyűrték az akadályokat”; „*Damokles kardjaként* függ az emberiség felett az atom- és hidrogénbomba alkalmazásának fenyegető veszélye”; „roppant jelentőségű”; „roppant eredmény”; „óriási tekintélynek örvendő hazánk”; „szörnyű csapás”; „leküzdhetetlen nehézség”; „gazdag lehetőség”; „hiszem és biztos vagyok abban, hogy...”

(ceruzasorok: ki győznél kijegyezni? egy ifjúság nem tud emberi hangon szólni politikáról, demokráciáról, szocializmusról, frázis, semmitmondás, közhelyek. ki a hibás? Nem bennük, bennünk a hiba! még nem késő beismerni, holnap már késő lehet. tenni valamit!)

1956. február

3.

(egy képzelt beszélgetés irodalomról 1924-ben)

Pest, 1824. május 21. A pesti Városi Színházban ma adják elő másodikban Kisfaludy Károly Kemény Simon című eredeti hazai drámáját. Az utolsó jelenet: Kemény Simon halott, harcosai pajzsokon hozzák a hős hadvezért, aki Hunyadi páncélját öltve magára megtévesztette a török sereget, s így tette lehetővé, hogy Hunyadi János seregével döntő csapást mérjen a törökre.

Katonaság halad át a színpadon, földhöz eresztett lándzsákkal, a halott hőst Hunyadi és alvezérei kísérik.

A színészek ünnepélyesen, pátosszal. „színészkedve” játsszák szerepüket!

Ida: (a halott hős fiatal felesége, kitörve, sírva). Igaz, hát igaz, ő nincs már! a legjobb, ki e földön élt! Kemény! — Így látlak meg téged!

Hunyadi: Szüntesd könnyeidet, nagyobb az ő tette e földi fájdalomnál. S te is öreg Kemény, a hős bajnok atyja, élted legszebb perccenetjét most ünnepeleheted! Fiadé a mai dicsőség, ő volt a vezér, a törökverő! Nekem volt ez a halál szánva, ő nagy-lelkűen felváltott; de azzal utat mutatott, mint kell élni és halni.

- Ida:* (kisfiát magához ölelve) Fiam! lény apádhoz hasonló, hős, bajnok, vitéz!
- Hunyadi:* Ahol elesett, ott legyen sírja; márvány ne ékesítse halmát; nevét tette örökké hirdeti. Félre tehát minden búsongással! Fel a zászlóval! Barátim, új erővel üldözzük az ellenséget. Győzedelmi hang harsongjon a levegőben!
(ünnepélyes diadalinduló)
A halál csak a porból valót ragadja el, Kemény él, él, míg a magyar lehel!
(hatalmas taps, éljen, vívát! a színházi közönség zaja, dobogása; újra meg újra ismétlődik, s amikor csendesedik, megkezdődik).

(A KÉZPELT BESZÉLGETÉS ELEJE)

- Bajza:* Nagyobb siker, több néző, mint valaha is! S mennyi taps!
Kisfaludy: (kedvetlenül, gúnyosan) Győz a magyar, s tapsra ez ott fenn elég. Edes barátom, Bajza, ezt a drámát, mint Sándor bátyám drámáit is, már nem tudom szeretni. Balul értett hazafiság van előtve rajta. A képzelet, a cselekedetek, az ízlés, a nemesebb lelki morál hiányolható s talán sértve vagyok. A buta magyarnak, ki olvas és nem gondol, tetszhetik, a józan ész lehetetlen, hogy megnyugvást találjon ily érzéseken... Jer, induljunk haza...
(még hallatszik a taps. az utcán folytatódik a beszélgetés, éjszaka.)
- Kisfaludy:* Sajnálom, hogy egy drámát is kiadtam, mert talán a kritikát sem érdemlik meg...
- Bajza:* Recenzió, recenzió, recenzió! Bár már előbb divatban lett volna nálunk, tovább haladtunk volna, s talán édes barátom is negyvenkét drámájának ráspolgtatásában.
- Kisfaludy:* Meghiggye, barátom, Bajzám, a recenzióktól nem irtózom... De csak hazafiságból valamely munkát dicsérni annyi, mint a hazával elhítenni, hogy szebbre, jobbra számot nem tarthat... A pusztá dicséret csak buzgóságot szülhet (s azt is csak a szerényebb résznél), de előmenetelt soha!... A művészet többet kíván, a mévelt ember többet vár! Sok drámámat nem úgy írtam, mint Poéta, hanem mint Hazafi, s hívém, hogy ha Honyi Múzsánk a Hazafit újra felébreszti, akkor elértem célomat... Most már nem így hiszem...
- Bajza:* Íróinkban, Publikumunkban s Nemzetünkben még sok bárdolni való van, s köztünk még sok tized elfolyta után fog universálódni a valódi csfn. Voltaireknek kellene támadni köztünk, kik a kultúrában való resolúcióra szemünket nyitogatnák s bennünket ahhoz jó előre szoktatnának...
- Kisfaludy:* Bízom az Auróra íróiban! Sajnálom, hogy édes barátomat egy ideig nélkülözni leszünk kénytelenek itt Pesten, s a pozsonyi jurátusság és országgyűlés miatt talán ideje sem leszen elegendő a dolgozásra... Én számot tartok jövő dolgozásaira. Írja meg ezután az Auróráról őszinte véleményét. Tudja édes barátom, mily kedvesen veszem őszinteség és barátság ítéletét.
- Bajza:* (határozottan) Ígérem, hogy dolgozandok az Auróra-ba. Valóban közfenyítékre méltók oly emberek, kik a Hazafiúság-

nak örve alatt visszaélnék a Nemzet nagylelkűségével, an- nál is inkább, mert ők nem is írók! A szemfényvesztést, a csalást, melyek elhatalmaztak Literatúránk színe alatt, keményen üldözndem!

Kisfaludy: Köszönöm, édes barátom! Késő van. A jó szerencse vezérelje ösvényén, tartson meg ezentúl is baráti emlékében...

(A KÉPZELT BESZÉLGETÉS KÖZEPE)

(ugyanaz év őszén, Kisfaludy lakásán. íróasztala mögött, háziköntösben, Kisfaludy körülötte ülnek: Toldy-Schedel Ferenc, Vörösmarty, Czuczor. a házigazda az Andor és Juczi írását olvassa. derű, nevetés.)

Kisfaludy: Az írás mottója pedig ekképen hangzik: (lassan, tagolva) Összezavart hangok, nap, hold, láng, fergeteg, ég /Föld, bú, panasz és új szók a költőt nem teszik ám még./ Benned azért ha nem él a nagy s szép érzete, hagyj fel! /Mert sas- szárnyakon is, ha erőd nincs, szinte alant jársz./

Toldy: Talán megértik íróink, hogy dagály nélkül kell írni; nem lehet tovább elvünk, hogy maradjunk a szent régiben, ez alapja nemzeti életünknek! S ily fonák vélemény vezet még sok író; s ők azok, kik durvaságban erőt, hiú sallangokban hazafiságot keresve, a literatúra méltóságát lealacsonyítják, a míveltebb publikumot elidegenítik s a köztünk lakó jöve- vényeket méltó gúnyra fakasztják.

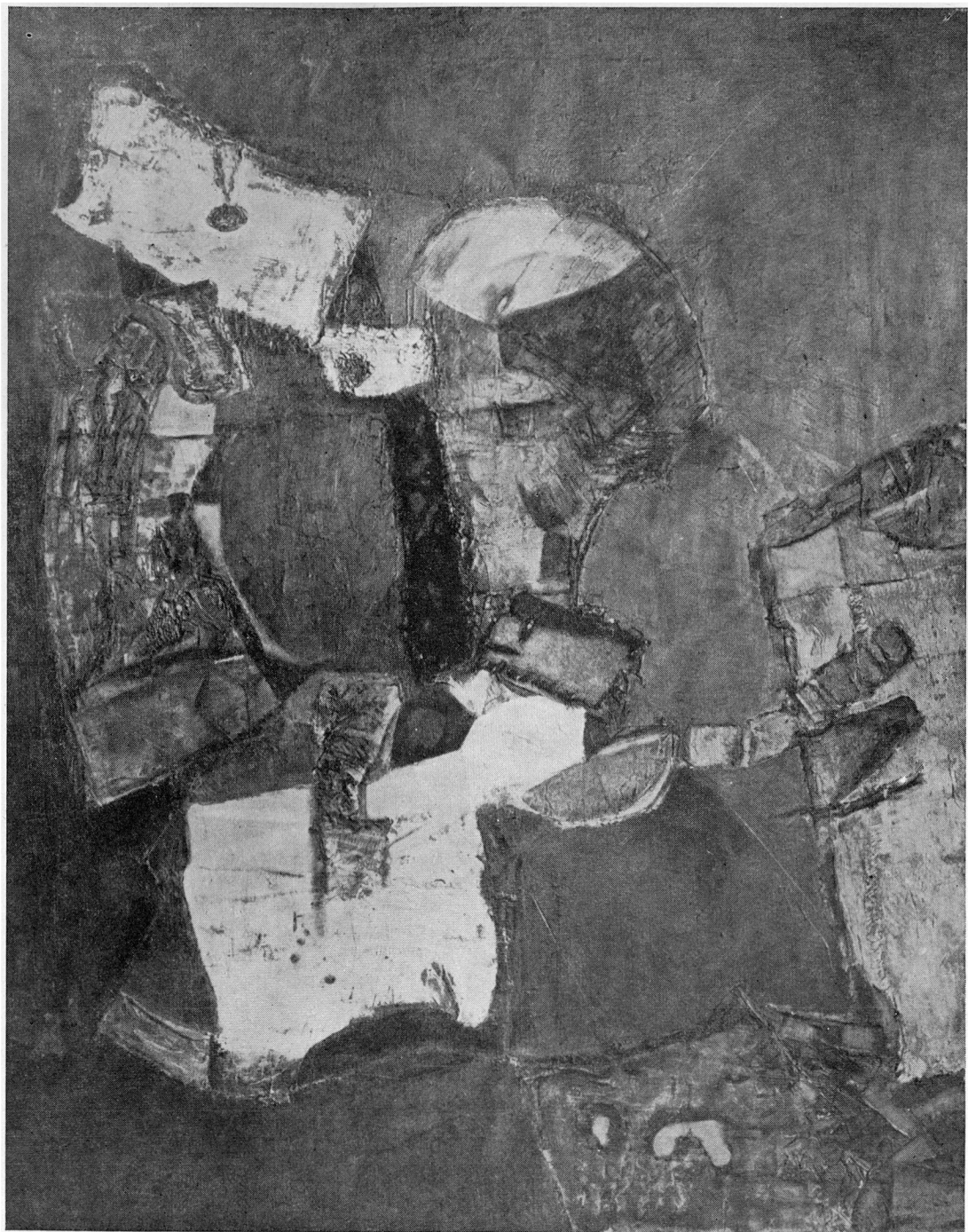
Kisfaludy: Valóban, kedves barátom, Schedel! S nemcsak ez veszélyes literatúránkra, ez a dentumoger nyelv, hanem árt a csupa édességtől elkeseredett nyelv is, amikor az író sziszeg, piszeg, vizsgálatlanul körülmetéli a szókat; most francia, majd né- met finomsággal a nyelvet természetéből kivesszi, s mit az ér- telmes bűvár alkot, azt vakon s a túlságig utánozva lerontja. Nem a felvett tárgy lelkes kidolgozása, csak új hang a fő célja. Keresse a költő a nyelv virágait, keresse az újítást itt is és erőfeszítése eredményes leend. Vétkes és ízetlen szokás enyésző dicséretért leszállni a régít kedvelő sokasághoz, ahelyett, hogy szükségéhez képest, de a nyelv természetével egyezőleg újat teremtsen s az olvasót magához fölemelje!... A tárgy és képzés hiánya egyre érezhetőbb.

Vörösmarty: Ily ferde kinövésék mindenütt vannak a literatúrában! Baj azonban, hogy nálunk ezek úzik a legnagyobb lármát s a publicumot a literatúránktól elidegenítik!

(A KÉPZELT BESZÉLGETÉS VÉGE)

(Kisfaludy Károly, nénjével, Trézszivel)

Kisfaludy: A kritika nem ismerhet személyt, csak a művet: ezáltal tan- nulja meg a közönség a lelkes író tisztelni. Ezt azonban néhány elkényeztetett író megbántásnak tartja. Nem lehet mindenik félnek eleget tenni, s itt a kedvezésnek nincs helye. Literatúránk előmeneteléről van szó... Amit a jelen el- hallgat, azt az idő annál keményebben kimondja!... S itt a vénségi kötelék sem kötelezhet. Szívből sajnálom, Tré-

ZORAN PAVLOVIĆ nagy totem

zsim, hogy bátyánk, Sándor, az ünnepelt Himfy, megtagadta velem és az Aurórával a közösséget, de ezt mint testvér sajnálom, mint író nem!

Trézsi: Károly, a fiatalabbnak illik megkérlelni az idősebbet! Menynyit búslakodott miattad, hogyan igyekezett atyánkat meggyőzni igazadról, s arról, hogy tévelyedésed ellenére sem szabad megfeledkezni rólad a testamentumban, s megillet az anyai juss!...

Kisfaludy: Jó Trézsim, anya helyett anyám, értelek! Mint testvér megkérlelhetem Sándort, de mint író — soha! S Kazinczyt sem kérlelhetem meg, pedig nagyrabecsülöm őt!...

Trézsi: Konok vagy, Károly!

Kisfaludy: Nem! Csak nem engedhetem, hogy a csendes érdemen kevélyek és hivatlanok packázzanak!

Trézsi: Nem gondolsz magaddal. Az Auróra minden javadat fölemésztendi, az írótság ellenségeket terem, egészséged romlik...

Kisfaludy: (meggyőződéssel) A literatura egyedül a lélek szabad honja, oda semmi mellékes út nem vezet, csak a tehetség! Itt se arisztokrácia, se diktátor fel nem állhat, s ha valaki magát ez utóbbinak képzei, mennydöröghet ugyan rövid ideig ingó lejtőjén, de utóbb kacaj közt leperdül...

(ceruzások: a magyar irodalom története — hangképekben?
mennyi aktuális, mai kérdés!)

1956 július vége

4.

(NÉGY VAZLATOS FEJEZET EGY TÖREDÉKES NAPLÓBÓL)

*„ha magadban beszélgetsz,
ő, a zsarnokság kérdez,
képzletedben
se vagy független,
fönt a tejút is már más:
határsáv, hol fény pásztáz,
aknamező; a csillag:
kémlelő ablak,*

*a nyüzsgő égi sátor:
egyetlen munkatábor...”*

A Dumánál

Felettünk a Vár csupasz, üszkös, romos falai; a szétlőtt kupola: intő emlékezés. Jobb kéz felől a Lánchíd, régi, Széchenyi-álmodta alakjában, mintha tagadná a háborús viharokat.

Mi ül velem szemben. Nyolc éve láttam. Kissé deresebb a haja, tekintetében több a nyugtalanság. Vagy csak én gondolom az utóbbit? Bizonyos, hogy kevesebb ebben a hirtelen lobogó emberben a lelkesedés, mint nyolc éve.

— Mit dolgozott ez a nép! Ha láttad volna az első éveket. Lelkesen takarított romokat, épített gyárakat, utcasorokat. A jelszavakat akkor még nem jelszavaknak tudta: hitt bennük.

— S akkor, egyszerre, váratlanul, mint mikor egy tegnap még ép testben megpattan egy fontos idegszál, s hirtelen megbénul: minden megváltozott: a munka kényszerre lett, a szabadság zsarnoksággá. A nép csak szónonki beszédekben és vezércikkekben volt az ország birtokosa; valóságosan: megbízhatatlan, kiskorú és társadalomellenes emberekből álló söpredék. Dirigálni, fegyelmezni, kényszeríteni kell. S a nép, a lelkesen dolgozó, egyre biztosabban érezte, hogy kívülrekedt ismét. Megtanult bizalmatlan lenni, kijárta a kétszínűség magasiskoláját, megtanult kételkedni. Dolgozott, kényszerből, de már tudta, hogy nem saját magának. Iparunk hihetetlenül leromlott: selejtet termelünk, s mezőgazdasági terményeinket sem keresik többé a világpiacon: nem vagyunk versenyképesek.

(Fehér sirály röpköd felettünk, majd hirtelen lecsap a vízre.)

— Életszínvonal? Beszélhetünk-e egyáltalán életszínvonalról, igényekről?

(Vontatógőzös négy megrakott uszályal ereszkedik a Dunán.)

— A szocializmus ügyét alaposan lejáratták nálunk. Kompromittálták, s a nép lassan már-már úgy hiszi, hogy ez, ami a szeme előtt folyik, ez a szocializmus.

(A szomszéd asztalhoz törzstisztek telepednek le, uniformisuk idegen, s amikor megszólalnak, furcsa, hogy magyarul beszélnek.)

— Jól tudjuk, hogy ott lenni, ott valami új születik, igazi szocializmus, emberi, humánus. Negyvennyolc után mind többen sejtik az igazságot. Sok még a találgatás, de soha senki bennünket objektíven nem informált. Pár száz kilométer mindössze a két főváros között, s nem tudjuk, mi is történik a szomszédban, a másik országban.

(Szél borzolja a vizet: apró hullámocskák hátán nesztelenül lopakodik az éjszaka.)

(„A tömegek hatalmas alkotó ereje nem egyszer megnyilatkozott a felszabadulás óta elmúlt évek során. Lehet és kell hinni a tömegek alkotó készségében, nemcsak a terv végrehajtásánál, hanem már az alapvonalak kidolgozásában is. Ha megkötjük a tömegek hitét, alkotó készségét, fantáziáját, a törvénytelen és törvényellenes intézkedésekkel gúzsba kötjük alkotó kezét, ha parancsszóra mechanikus kivitelezővé akarjuk süllyeszteni őket, minden százalék elérhetetlen vágyálommá válik. De ha engedjük kibontakozni az alkotó kedvet, ha megértjük, hogy minden ember a maga posztiján felelős azért, amit tesz és nem tesz, ha a tömegek meggyőződnek arról, hogy annak, amit tesznek, van célja és értelme, akkor újra csodákat tehetünk.”

Markos György: Ember tervez — ember végez. Irodalmi Újság, 1956. június 2.)

*„mert zsarnokság szól
lázból, harangozásból,*

*papból, kinek gyónol,
a prédikációból,
templom, parlament, kánpad:
megannyi színpad...”*

Utazás tavaszi autóbusszon

— Csodálatosan változtak meg évfolyamtársaink a tizenkét év alatt — mondja T halkán, felém fordulva a zsúfolt autóbusszban. — Különösen az utóbbi nyolc esztendő meztelenre vetkőztette az embert; lappangó, is-

meretlen tulajdonságok kerekedtek felül. Akiról még tegnap úgy hitted, hogy jóbarátod, egyszerre más lett. Néha egyetlen éjszaka kellett a metamorfózishoz.

— Emlékszel évfolyamtársainkra, arra a néhányra, akik rendszeresen végigolvasták a napi breviárium latin szövegét mindennap, a gyónó-áldozó bigott katolikusokra, a szerzetesrendi gimnáziumok növendékeire, akik olyan faképpel jártak körülöttünk, mintha kolostorban élnénk? Hány-szor gúnyolódtunk rajtuk, amikor rajtacsíptük őket a hálószoza padlóján térdepelve, ima közben. Legtöbbjük párttag lett! Dogmatikus, merev, talmudista kommunista, elvégezték a politikai iskolát, politikai karriert futnak ma.

— Felfedezték az új istent és az új breviáriumot — fúzi hozzá R gúnyosan.

— Ők vannak, s a hasonlók vezető állásokban. Mint egykor a rózsafüzért, ma mechanikusan mormolják a párttörténetet. Hiányzik az őszinteség az emberekből. Nem sejtethed, milyen hátsó gondolat bújjik meg egy-egy ismerősöd véleménye, megjegyzése, közbeszólása, hallgatása mögött. Most kezdenek megszólalni a taggyűléseken, persze még mindig óvatosan, és lényegtelen kérdésekben. De már ez is valami.

— Halkabban beszéljünk — húzódik közelebb R. — Nem szeretem az autóbust, ember ember hátán szorong, minden szót meghallhat, aki kíváncsi.

— Ah, ezen már túl vagyunk. Te talán el sem tudod képzelni — fordul most felém T —, hogy milyen hallgató villamosaink és autóbuszaink voltak majd tíz éven át... Egyetlen szót sem szólt senki, ismerősök ép-pencsak biccentettek egymásnak. Makacs, elkeseredett, keserves hallgatás... Sok ember megjárta addig. — Hallgatni arany — a szocializmusban is — mondta erre a nép. És hallgatott. Konok, félelmetes némaság. Hallgató ország voltunk — háborgó ország vagyunk! — mondja elgondolkodva. Szemében gond.

Itt járunk már a budai dombok fái és bokrai között és a zajjal kicsapódó autóbuszajtón át erőszakosan benyomul a tavasz.

(„Azért akarok erről beszélni, mert ritkán éreztem ilyen kínzóan a mi felelősségünket, mint éppen itt, Moszkvában és éppen egy színházi előadás, a jugoszláv drámai színház bemutatkozása után. Talán különösnek tűnik ez, hiszen a Jugoszlávia ellen összehordott szörnyű vádak között az volt a legkevésbé jelentős, amit kultúrájára szórtak... Talán sokan megértik, hogy a kezembe nyomott műsor, s a két előadás számomra többet jelentett, mint bármelyik színház bármilyen nagyszerű műsora vagy előadása. A nagyon nagy öröm (az ilyen nagyigényű, kibicsaklás nélküli műsornak és művészeknek szívből lehet örülni) s az elszorító kérdés (miért csak most ismerhettem ezt meg?) mellett egy felismerést is: ha én a jugoszláv drámai színház munkájáról 3—4 évvel ezelőtt csupán annyit megtudok, mint amennyiről az a műsor beszél, s erre minden akadály ellenére találhattam volna lehetőséget, lehet, hogy továbbra sem tudtam volna, ki az igazi munkásáruló, s kit csak gyaláznak annak, de a jugoszláv kultúra csődjéről, posványáról, lezüllesztéséről gyártott hazugságokat többé nem hittem volna el, vagyis az igazsághoz talán nem verekedhettem volna el magam, de valamivel több kétkedéshez minden bizonnyal. Márpedig néhány kötekedő kérdés aranyat ért volna.”

Fekete Sándor: Egy versről, egy színházról és a barátáságról. Irodalmi Újság. 1956. június 2.)

... hunyod-nyitod a pillád,
mind az tekint rád;
mint a betegség,
veled megy, mint az emlék;

vonat kereke, hallod,
rab vagy, rab, erre kattog;
hegyen és tenger mellett
be ezt lehelled...

Búcsú

Nyugati pályaudvar. M kísér ki. Búcsúzáskor egy pipát nyújt át. Ajándék.

— Téged már csak így tudlak elképzelni, ha hűtlen is lettél hozzám.
A könyvcsomagot is nekem szánta.
Megölelem, megköszönök mindent.

A hálókocsi teljesen üres. Gyorsan elhelyezek mindent, pár percünk van még. A folyosóablakon keresztül beszélgetünk.

— Talán nem kell újabb tizenkét évig várni rád — mondja mosolyogva. Összenevetünk.

Még sokáig integet a vonat után.

Gyarak, üzemek, villanyfényben.

S azután az éjszaka következik.

Alföldi éjszaka: sötét, szeles, nyugtalan.

Egy-egy távoli sárga fénypont: tanyák.

Néma éjszaka. Csak a vonat kereke kattog, fáradhatatlanul.

Álmos vagyok. Fáradt. Nyugtalanul, ébren hanykolódom az alsó ágyon. A felsőn: könyvek virrasztanak. Felkönyökölve rágyújtok, félrehúrom a függönyt, s kibámulok az éjszakába.

(... Amikor egy nemzet
ágya a víz, házafedele az ég —
éppen te hinnéd, hogy akkor a vers is elég?)

Miféle vigasztalás ez, micsoda hőstett?
A szájjigérő vízzel küszködőknek
verset küld, akit fogságba zárt a
vélt kötelességek ácsolta bárka!

Versek galambraját röpítheted ki!
— a szenvedést, aki csak falrafesti
mementonak, hogy ne bízsa el magát,
annak vihartört ág az olajág.

Az versben csatáját hiába víjja,
annak egy ország gyümölcse, lisztje, zsírja
csak a veszendő, csak az elorzott ebéd,
amit a vércse vijjgató verse véd.

S a rabló víztől bárhogy is elvitazza,
akinek kántori jussa az életnek csak siratása,
annak egy nemzet vadja, vetése, háza:
úszó hajóroncs — fenséges költői kép!

Amiért a földdel keverte el magát négy nemzedék.
Oh, a mi szép hivatásunknak nagy az ára! ...
Hiéna-sors a miénk, de mi nem lehetünk hiénák,
hogy saját tetemünket nyálcsorgatva lessük ki,
mint a prédát.

Hiába csókol szeretőnk, hiába szült anyánk, apánk
hiába nemzett,

*ha — míg gátatrepeszt bennünk a vers — elvész
a nemzet.*

Reményi Béla: N é g y s z e m k ö z t. Irodalmi Újság. 1956. június 2.)

*„... cikáz a villám, az van
minden váratlan
zörejben, fényben,
a szív-hökkenésben;*

*a nyugalomban,
a bilincs-unalomban,
a zápor zuhogásban,
az égigérő rácsban ...”*

Üirradat

Léptek. Súlyos, döngő léptek a hálókocsi folyosóján. Kemény kopogtatás az ajtómon.

— Jó reggelt! Az útlevelet kérem!

Ajtócsukódás.

Néhány perc múlva újra léptek, kemény, súlyos léptek. Ezúttal többen lehetnek.

Kopogtatás. Kinyitom az ajtót.

— Vizsgálat.

— Tessék.

Kinyitom a koffert, a kézitáskát. Első pillanatban arra gondolok, hogy vámvizsgálat. Később látom, hogy tévedtem. Határőrség. Csizmás, rubaskás, oldalfegyveres katonák, hárman, a negyedik az ajtó előtt áll, géppisztolyal nyakában, háttal felénk. Felér egy megszállással — gondolom magamban.

Lassan, kényelmesen, szótlanul dolgoznak.

Zseblámpák fénye pásztázza a hálófülke minden zugát.

Kimérten, óvatosan, alaposan.

Hosszú percek telnek el. Ez még házkutatásnak is igen gondos munka lenne — állapítom meg magamban és várakozva figyelem a műveletet. Meddig még?

— Szükségesnek tartják talán, hogy kimenjek? — kérdem.

— Nem, maga csak maradjon — mondja a rangidős ridegen, barátságatlanul. Mintha idegen nyelven szólna hozzám.

A zseblámpák a repedéseket, hasadékokat világítják meg és a fény-sugár már a hálófülke tetőszerkezete körül kering.

Vége.

Egyedül vagyok.

Az órát nézem: másfél óra múlva érjük el a határt.

Húsz perc múlva ismét kopogtatás. Vámvizsgálat.

Amikor ezen is átestem, megkérdem a folyosón álldogáló hálókocsi-kalauztól:

— Mikor lehet ezen a vonaton aludni is?

Vállát vonogatja, alig észrevehetően elmosolyodik.

Kelebia! — hallom kívülről a hangot.

Kinéznek: szőlőföldek, jegenyék, fehér tanyák dideregnek hajnali fényben.

(„A perszeaktor azt akarja, hogy az író jelennek ábrázolja az elképzelt jövőt, a marxista esztétika „csak” annyit kér számon az írótól, hogy a jelenben ábrázolja a valóságos jövőt. Ha Lukács Györgynek a német írókongresszuson a perspektíva helyes ábrázolásáról mondott szavai általában igazak a különböző korok műalkotásaira vonatkozólag, akkor különös jelentőséget kell nekik tulajdonítani mai irodalmunk megítélése szempontjából: „A perspektíva mindig viszonylag szerény s közvetlen perspektíva... Marx azt mondta, hogy a mozgalom egy ténylegesen megtett lépése többet jelent, mint a legjobban megfogalmazott program. Az irodalom csak akkor ér valamit, — és nagyon sokat érhet —, ha a mozgalom egy ilyen valóságban megtett lépésének képszerű ábrázolását adja. Ha azonban az irodalom valamilyen program-szerű követelményt ábrázol valóságként — és éppen ez a mi problémánk perspektíva és realitás viszonylatában, — akkor teljes mértékben elkerüli igazi feladatát.” Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a programot nem kell állandóan szem előtt tartani. De mindenesetre azt jelenti, hogy egy valóban termékeny elmélettel van dolgunk, amely a valóságból indul ki, és ezért nem az a legfőbb gondja, hogy egy író rózsaszínű vagy fekete szemüveget hord, mert nem tétlezi fel már eleve, hogy az író vagy távol- vagy rövidlátó, de mindenképpen szembajos. Másfelől pedig csak ennek az esztétikának alapján lehet meggyógyítani a valóban beteg szemet, mindig a baj konkrét okát vizsgálva, sokoldalúan, a jelenségek gazdasági, politikai gyökeréig leásva.”

Egri Péter: Gondolatok a kritikáról. Irodalmi Újság. 1956. június 2.)

(ceruzasorok: a „háborgó lelkek országában” anyagához tartozó négy változatos fejezect végleges megszövegezéséről és a többi fejezetek kidolgozásáról nem lemondani! egyszer talán sikerül az egész anyagot teljes egészében közzétenni!)

(FELJEGYZÉSEK A HÍD-RÓL)

„Volt úgy, hogy nyolcan-tízen összefogtunk és előfizettünk a HÍD-ra... De egy HÍD-példánynak hús olvasója is akadt.”

(Egy háborúelőtti HÍD-olvasó)

„HÍD-mozgalom nélkül a HÍD csak nyomtatvány.”

(Egy HÍD-olvasó 1957-ben)

önmagammal vitatkozva.

Már túl vagyok az első bosszúságon, amit bennem ez a levél (K értesít, hogy a HÍD-tanács tagja lettem) első percben kiváltott. Változatlanul hiszem, hogy ebben a tanácsban rám semmi szükség. Az elmúlt hercehurca a HÍD körül alaposan elvette a kedvemet mindenfajta „szerepléstől”, s az embe- rektől is, elsősorban azoktól, akik az irodalom sorsát „intézik”, no meg azoktól az íróktól, akik magukat „arbiterek”-nek hitték, s naivul remélték, hogy a HÍD-vita valamiféle írói egységfrontot teremt és irodalmi életünk hirtelen virágaborul.

Azokon a „kedélyes” megbeszéléseken a rádió negyedik emeleti söntésében idegenül éreztem magam. Nagyképűség, hatásvadászó pózok, tüntető állszerénység, nagyhangú kijelentések. S irtóztam az irodalmi söntés-közön-ségtől: írókat kívánt látni és arról hallani, aminek megírásától minden író viszolyog, s csak élőszóban adja elő a „forradalminak” tűnő mondanivalót — s milyen nyelven! már beszélni sem tudunk — pusztán azért, mert azt „könnyebb” előadni, mint leírni és publikálni. (Beszéljek-e arról a kellemetlen érzésről, amit akkor éreztem, amikor S belépett — éjfél körül lehetett már —, s anélkül, hogy az „irodalmi-söntést” észrevenné, az „egyéb” söntés-látogatókkal ült le hosszan komázni, hogy aztán bennünket is megtiszteljen, kegyesen leereszkedjen hozzánk és egy hosszú, unalmas, értelmetlen prédikációt dadogjon az irodalomról. Rettenetes volt hallgatni. El is mentem, nem volt türelmem kívárni a végét.)

Allandóan az volt az érzésem, hogy most ugyan tető alá jutottunk, de meddig? Írói közvélemény-puhatólónak tartottam az egész „irodalmi-söntés” működését. Már másnap virradóra kijelentések keringtek a levegőben, átfésülve, megmástíva; utóbb már valaki jegyzőkönyvezte is a megjegyzéseket. Kinek a hasznátára? Senki sem kérdezte, senki sem kérte számon tőle a múlt találkozózn elhangzottakat. Önmaga számára? Lehetséges? Vagy? . . .

Egyetlen ízben beszéltem, a fiatal költők bemutatkozásakor. Egy-két megjegyzésem volt, amit költészetük kapcsán el kellett mondani. Az volt a benyomásom, hogy nem értettek meg. Talán egyszer megpróbálom megfogalmazni és leírni gondolataimat. (R szerint százharminc tehetséges fiatal költő várja bebocsáttatását az irodalomba. Kritérium?) Nem voltam azon az ülésen sem, amikor Cs és Y megjelent. Cs bemutatkozása nagyon balul sikerült: éles hangon vitatkoztak vele, különösen L. Ekkor kezdődött az írók „frontális” szembehelyezkedése Cs-vel, nem pedig az én kijelentésemmel a HÍD szerkesztő bizottsága utolsó ülésén, amelyen már G nem kívánt részt venni, s amelyet már Cs vezetett. (Járasi inspektori ülés atmoszférája: *Uégigolvastam a HÍD-ülések jegyzőkönyveit, teljesen egyet-értek a programokkal. Lássunk hozzá, valósítsuk meg. Szeretném, ha valamennyien megmaradnátok a szerkesztő bizottságban. No, F, vállalod?* — F: Természetesen. *I vállalod?* — I (rövid töprengés után): Igen! — No, R, vállalod? R (bizonytalanankodva, kénytelenül, tekintetemet keresve): Csinnáljuk! Cs most felém fordulva, idegesen és erőszakolt nyugalommal: *És te, te mit szólni ehhez?* Pár pillanatig töprengek a válaszon, s a beállott kínos csendben: *Elfoglaltságom miatt nem vállalhatom, hogy honoráris szerkesztői munkát végezzek a HÍD-nál, rovatokat vezessek, levelezsek, kéziratot biztosítsak. Ezt nem vállalhatom, mert félek, hogy képtelen leszek ennek eleget tenni. Oldjátok meg ezt nélkülem. Nem zárkozom el attól, hogy a szerkesztésben közreműködjek, de kötelezettség nélkül és havi állandó honorárium nélkül. — Hallgatás, megrökönyödés, majd Cs idegesen: *Ezt nem lehet így megoldani! Vagy-vagy!* R: De miért ne lehetne ezt így megoldani? Cs: *Nem! Vagy-vagy!* — Egy pár pillanat múlva: *Ha valami aggályotok van személyem ellen, beszéljétek meg magatok között, én addig kimegyek a klozettra. Mondjátok, hol itt a klozett?* F ugrik, sietve megmutatja, majd visszajön: *Vállald!* Megilletődve, hogy ő most a „klozetten” filozófál rólunk, megmaradok álláspontomnál. Az ülés kedvetlenül szétoszlik. A lépcsőházban Cs már I-nek, R-nek, de elsősorban F-nek, aki egy követ fúj vele, fülem hallatára arról beszél hevesen, hogy viselkedésem nem volt korrekt, hogy csak a számat jártatom. Kedvetlenül hazaindulok. Délután óráim vannak.)*

elmélkedés a korrektségről.

Magatartásomat elemzem: miben nem voltam korrekt? Inkorrekttség, ha elfoglaltságomra hivatkozva nem vállaltam a szerkesztést? Elég elfoglaltság a nyakamon, találnak más embert, aki ezt a megbízatást szívesen vállalja, a folyóiratnak is több haszna lesz belőle. Nem zárkóztam el az elől, hogy belesegítsek a szerkesztésbe. Miért idegenkedik Cs egy ilyen megoldástól?

(Később azt vetették szememre, hogy magam ajánlottam Cs-t, amikor S-nél jártam F-fel, s ezt éppen S állítja a leghangosabban. Pedig azon a beszélgetésen, és a megelőzőeken is, csak arról volt szó, hogy Cs-„típusú” embert is lehetne a folyóirat élére állítani, lévén az társadalmi szemle is, de egyik esetben sem volt szó Cs személyéről.) Hosszú hónapok meddő vitái után, elkéséremben, hogy G egyszerűen „fumigálja” a szerkesztő bizottságot, nem kíváncsi véleményünkre, határozatainkkal szembehelyezkedve szerkeszti a folyóiratot, s rossz folyóiratot csinál, egy pillanatban azt hittem, hogy minden megoldás elfogadhatóbb, mint a G által szerkesztett „közlöny” további megjelenése. Nem gondolkoztam személyeken, Cs-re bizonyosan nem gondoltam. S-nek a lakásán, kifakadva, ennyit mondtam: Látjuk valamennyien, hogy a HÍD rossz, G képtelen megoldani a szerkesztés problémáit, bennünket mint szerkesztő bizottságot semmibe vesz. Szükséges-e ezt továbbra is elnézni? Nem jogunk, kötelességünk változtatni ezen? S hümmögött, csillapított, várakozásra intett, mint egyébkor is, ha valamilyen kérdés kiéleződött. Harmadkézből tudtam meg, hogy F később is, látogatásunk után, több ízben tárgyalt Cs személyéről S lakásán, négy szemközt. Később másokkal is. Erről én nem tudtam, nem sejtettem semmit. S lehet, hogy jó szolgálatot kívánt tenni valakinek azzal, hogy Cs ügyét támogatta.

(utólagos bejegyzés, ceruzával: G ma beszámolt arról, hogy viszonya a szerkesztő bizottsággal szemben, megjegyzéseinkkel szemben azért volt olyan, amilyen volt, mert S biztosította mindenkor, hogy nem szükséges mindent „komolyan” venni abból, ami a szerkesztő bizottság ülésein elhangzott. Ülések után, éjszaka, felhívta telefonon és „injekciózta”. Emberi részvétből? Talán azért, mert nem látta világosan az előtte is ismert és több ízben kifejtett nézetemet a „HÍD-mozgalomról”? Ki tudja?) Talán Y-nak is szimpatikus volt ez a megoldás, régi munkatársáról volt szó, közeli emberéről. Korrektség? Inkorrekttség? Akad, másoknál is.

Cs-t nem ismerem, felületesen ismerem, ő se engem. Kissé zavarosnak hat, van benne valami erőltettség, póz, keresettség. Irodalmi műveltsége? Filozófiai kultúrája? Inkább szervező-realizátor, mint gondolkodó-alkotó egyéniség; munkatársnak eszményi lehet. Vannak ötletei, elgondolásai, a terep felmérése és az olvasóközönséggel való együttműködés realizálásával hasznos munkát is végezhetne a HÍD-nál. (Legelhanyagoltabb kérdéseink ezek, különben is.) A szerkesztői munkát meg lehet tanulni, bizonyára tanulékony is. S az emberekkel való bánásmód? Kit tud majd személyével a laphoz kötni?

Félfüllel hallottam, hogy az írók ellenzik személyét.

És a modora? Erőltetett, ideges nevetéssel adja a fölényeset (belülről azt hiszem vacogott), s a „klozettra” megy, amíg személyéről beszélünk. Belenyugodtam, hogy Cs ellenzi a közreműködésemet. Nem esett nehezemre a távozás a HÍD-ból.

egy el nem hangzott felszólalás tézisei 1957-ből.

1. Az író és olvasó együttműködése, s nem csak „papírforma” szerinti együttműködése nélkül — nincs HÍD. Azaz: lehet kiadni HÍD-at, lehet biztosítani az egy-egy szám kiadásához nélkülözhetetlen kéziratmennyiséget, tapasztaltuk, lehet kiadni folyóiratot olvasótábor nélkül, sőt az olvasóközönség ellenére is. Egy ilyen folyóiratra nincs szüksége se írónak, se olvasónak. Kéziratgyártó „írókat” nevel és elhíttetni akarja, hogy ez az irodalom, annyi futja erőinkből, így néz ki irodalmi és művészeti életünk. Egy ilyen folyóirat fenntartásához nem is feltétlenül nélkülözhetetlen az író és a közönség, legfeljebb az irodalom tisztviselői szükségeltetnek. Lebecsülése ez írónak és olvasónak: írónak, aki erre a bizalmatlanságra bizalmatlansággal válaszol, olvasónak, aki a maga kiskorúsítása ellen tiltakozva, visszautasítja az ilyen olvasmányt.

2. A HÍD a szocialista Jugoszláviában jelenik meg, magyar nyelven, havonként egyszer. Tükrözze a folyóirat ezt a helyzetét: legyen irodalmunk és művészetünk jelentős alkotásainak és jeles eredményeinek gondozója, őrzője, megtartója, közvetítője, népszerűsítője; fejlesztője tudatnak és ízlésnek. A haladó társadalmi gondolat és a progresszív társadalmi erők orgánuma legyen. Adjon megbízható képet hazánk anyagi és szellemi életében lejátszódó folyamatokról, jelenségekről, törekvésekről, és ugyanakkor tájékoztasson bennünket a haladó irodalom, művészet, filozófia korszerű törekvéseiről a világban.

3. Magyar nyelven közvetítse a korszerű mondanivalót — eredeti művek és fordítások formájában. Tudatosan munkáljon a mai magyar nyelv képzésén, tegye alkalmassá a mai ember gondolat- és érzésvilágának kifejezésére: küzdjön a nyelvi elmaradottság felszámolásáért irodalmunkban, publicisztikánkban, köznyelvünkben. Végezze és szolgálja a tudat és ízlésfejlesztés ügyét, nevelje a nyelvkultúrát.

4. Maradjon havonta megjelenő kiadvány. Maradjon hű a folyóiratok alapvető hagyományához: az időszerűséghez. Felszámolni az almanachjellegét. Életünk legfontosabb kérdéseit vesse fel egy-egy számában, legyen kommentátora az eseményeknek, jelenségeknek, eredményeknek; az aktualitást a legnemesebb értelemben gyakorolja.

5. Számba venni a HÍD viszonyát a többi lapokhoz: sajátos helyzete, szerepe, funkciója arra kötelezi, hogy annyit vállaljon, amennyit formátumánál fogva elbírná, azaz: ne helyettesítsen újságot, hetilapot, rádiót, könyvkiadást, színházat, szaklapokat. Jellegének meghatározásánál számba venni a szerbhorvát nyelven megjelenő kiadványokat is, a kétnyelvű olvasóközönség orientációját, adottságait, lehetőségeit.

6. Megteremteni a HÍD-mozgalmat. A korszerű irodalmat és művészetet képviselő alkotók és a korszerű irodalmat, művészetet támogató olvasók közös mozgalma legyen a HÍD-mozgalom...

(ceruzasorok: az első két fejezetet a közvetlen reagálást idézi, az el nem hangzott tézisek a Kiadói Tanács ülésére készültek, időközben a HÍD-probléma más megoldást nyert; a főszerkesztő feladatköre és a szerkesztési elvek részletezése feleslegesnek tánt, a HÍD-mozgalom életrehozása időszerűtlenné vált, inkább adalékok ezek egy folyóirat történetéhez.)

1957. augusztus

6.

(egy gondolat arról, ami nálunk nincs: a verskultúráról)

És most, amikor versmagyarazóink feladata az lenne, hogy a vers szervi működését és a részek funkcióját vegyék szemügyre és tanulmányozzák — a költészet elsikkasztásáról és az elsikkadt költészetről van szó —, lapos

közhelyeket mondanak és ötlenek ki a versről és a költészetről, általános-
ságokat „mindenszervestestjelentősszázalékátavízképezi” — modorában.

(*ceruzasorok: versek vannak, versírók vannak, verseskötetek vannak — költészet alig! szu-
vak, szavak, szavak, rímek, rímek, rímek, s micsoda ritmus: „zenél”, „gördül”, „kattog”, „pat-
tog”. Kettőt jobbra, kettőt balra — kettőt jobbra, kettőt balra — a versíró szónája rendben van!
„szép” versek: érdemes lenne egyszer kikezdeni ezt a „verselést”. lehet-e számonkérni azt, ami
nálunk nincs: a verskultúrát? versírónál? olvasónál?)*

1957. szeptember

7.

(három feljegyzés egy gyógyfürdő parkjában)

1. Két rekettyebokor között a park fősétányára látni: három
pár könnyű, csillogó alumínium mankó ballag a vadgeszte-
nyefák alatt a város felé.

2. A gyermekparalízis apró betegei alsókart és ujjakat moz-
gató társasjátékot játszottak egyik sarokban; a másikban
néhányan, buzgó odaadással, színes krétával korunk vala-
mennyi közlekedési eszközét rajzolták fel a táblára: apró
botok a székekhez támaszkodva ámultak.

3. A park fehérkavicsos némaságában, a folyópart szomorú-
füzes mozdulatlanságában a „császári-kabin” átmázolt fres-
kója kísért. S az az érzésem, hogy nem kár a freskóért, bár
semmi közelebbit nem tudok róla. De elképzelem: nagy
mellű és dúscsípőjű germán nimfák tóparti sürgését-forgását
örökíthette meg ez a „remekmű” — egy harmadrangú
osztrák festő mitológiai álma. Fehérbőrű, mázsás súlyú nim-
fák, akik rá se hederítenek az ősz imperátor csorgó pofa-
szakállára, izzadó, lúdbőrző testére, hanem vidáman folytat-
ják a tópart körüli hancúrozást.

(*ceruzasorok: nyersanyag; érdemes lenne a gyermekparalízis problémájáról — nagyon ko-
moly írói szándékkal — regényt írni!*)

1957. december utolsó napja 1958. nyara

8.

(részlet két el nem küldött levélből)

1. Újév-várás hangulata a szobákban. Tiszta, fagyos, hideg
reggel. Az év utolsó napja. Lassan múlnak az órák. Az or-
vosok szórakozottan végzik munkájukat; az udvaron át ki-
pirult arcú ápolónők, csomagokkal felszerelve sietnek végig
az úton a főbejárat felé. A munkaidőt senki sem tartja szá-
mon. Az év utolsó órái. Két hete fekszem. Még egy esztendő,
kettő is kell a gyógyuláshoz. Kell? Érdemes-e? Minden ide-
gen lett egyszerre és értelmetlen. Névtelenségben élek; be-
tegy a betegek között: szám, kóreset, kartonlap, röntgenfel-
vételek. Négy társam fekszik mellettem, nyugodtak, csende-
sek, nem zavarnak gondolataimban... Rád gondolok, s
megnyugtató, hogy nem ért el még Hozzád a hír, s úgy élek
Benned tovább, mint azon a nyári hajnalon, ott, abban az
idegen városban, ahol egyszerre minden tartalommal és

emlékezéssel életre kelt: fák, utcalámpa, tér, végtelen, poros házsorok, állomás: a reggel...

2. Egész nap kedvenc fáim között; fűszálak, törpebokrok, páfrányok, erdei bogáncsok társasága. Vázlatokat készítettem. Konokul, elkeseredetten, makacs elszántsággal, hogy ne érezzem, mennyire fájsz. Ki akarlak irtani magamból, hogy érzelmileg semmi többé ne kössön Hozzád. Járd szabadon utadat, eridj, független iettél, tanácsomat követted. Altalam lettél azzá, ami vagy, s már az sem mardos, hogyan leszel képes holnap önmagadat alakítani, s képes leszel-e. Menj, hagyj magamra, hogy őrizhesselek: tegnapi és holnap Magadat. Magunkat...

(ceruzasorok: elküldött és el nem küldött levelek sorsa egy: tűzbe velük. emlékezni: ostobaság. élni kell.)

1959. december második fele, 1960 nyara, 1962 tavasza

9

(vázlatok egy film forgatókönyvéhez)

1. Széles üvegajtó: vastag, homályos, recés üveg. Belülről tompa fény: a betegszállító lift ajtaja.

2. Kerek betegszállító kocsi áll be: kivethető, hogy a kocsin lepedőbe csomagolt holttest fekszik; lapos, hosszúság, fehér csomag, elől a merev lábfej élesen kipúposodik.

(Ajtócsapódás)

3. A homályos üvegajtón át látni, hogyan húzza össze a fehérsapkás ápoló az acélrácsos liftajtót.

(Acélrácsok összecsapódása)

4. A kivilágított lift lassan megindul lefelé.

(Liftzúgás)

5. Liftlámpa fénylő „szeme” a falon.

6. „Stopp lámpa”: kigyullad, elalszik, kigyullad, lassan kialszik.

(A motor „járatása”)

(Hirtelen csend)

7. Fekete színű személyautó hátsó része: csomós, vastag sár a sárhányókon; a kerekeken kavicsos sárréteg: eső áztatja az autót: a fényesen hulló esőcseppek lassan végigfolynak a kocsi oldalán.

(Esőcseppek zenéje, bádogon — a zenei melódia formálódása)

8. Bőrkabátos férfi. Erélyes kézmozdulattal felrántja az autó csomagtartóját; arcát nem látni.

(A csomagtartó nyitása)

9. Két könnyű, üres, védővászonnal bevont bőrkoffert vesz ki. Kézbeveszi. Lecsukja a csomagtartót.

(A csomagtartó zárása)

10. A bőrkabátos férfi elindul: sáros félcipője látszik, amint kerülgeti a víztócsákat.

11. Előtte, két lépésnyire: karcsú, fekete harisnyás

női láb, túsarkú, keskeny olasz cipőben, lábujjhegyen kerülgetve a víztócsákat. Egy pillanatra megáll.

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Megérkeztünk!

12. A nő profilja: finomvonalú nyak, fehér-fekete sál, szépen ívelt orr, sötét szemöldök, világosszínű nagy szemek. Kontybaszedett haját csak félig fedi fekete fejkendő: a hajviselet körvonalait könnyen nyomkövethetni. Arcán az ernyő világos selymének meleg visszfénye.

13. Egy pillanatra visszafordul.

NŐ: *(csak a hangját hallani)* Megérkeztünk!

14. A nő esernyőjéről keskeny, csillogó pásztákban csorog az eső: ezüst kalitkából kipillantó női arc.

15. Selymes, világosszínű esőköpeny, jobb kezében, gyengéd mozdulattal, bebugyolált fehérszőrű kutyát tart: ragyogó, figyelő fekete szemek, nedvesen szimatoló orr.

16. Tágas kórházudvar: fák, bokrok vizes csillogása.
17. Aszfaltozott járda, enyhén lejt a háttérben álló, sötétszürke, esőáztatta, komor, stílustalan kétemeletes főépület irányában.

18. *(madártávlatból)* A nő ernyővel, esőköpenyben, mögötte üres koffereket lóbáló bőrkabátos férfi; lassan közelednek a főépület felé.

19. *(a szemhatár kitágul)* Modern, simavonalú épületek, hosszú ablaksor, terraszok; távolabb, a domboldalon, fehérszínű kétemeletes épülettömb, apró balkonokkal.

20. Alacsony, sötét esőfellegek gyors vonulása.

21. *(háttérben)* Fehér köd: a távolabbi dombok körvonalait csak sejteni.

22. *(közelről)* A nő és a férfi egy pillanatra megállnak a főépület előtt.

23. Férfikéz villanycsengő gombján.

(Tomba, halk berregés)

24. A főbejárat üvegajtaja lassan becsukódik mögöttük: az önműködő készülék lassú mozgása.

(Lassú, alig hallható ajtócsukódás)

61. A köves országút képe, közvetlen közelről, zuhogó esőben.

(Esőcseppek zenéje, bádagon — ismétlése; a zenei melódia tovább alakul)

62. A felázott, kavicsos talajon autógumi nyomai. A nyomokat, recéket lassan ellepi a víz.

63. Nagyobb víztócsa az országúton. Esőcseppek karikája.

64. *(közelről)* Két sáros falevél lebeg a vízen. Az egyik lyukacsos, s lassan merülni kezd.

65. Egy száraz ágacska hullik a falevelek mellé. Együtt lebegnek a víz felszínén. A víz lassan ellepi és elsodorja a lyukacsos levelet.

(Esőcseppek zenéje — felerősödve)

66. Szennyes víz egy gödör fenekén.

92. Gumicsizmás férfi, viharkabátban, fején csuklya, derékig gödörben áll és egyenletes mozdulatokkal la-

pátolja ki a kavicsos sarat.

93. Formátlan bucka, kavicsos sárból.

(Lapátolás hangjai, ismétlődve)

94. A nedvesen csillogó bucka mögött elhagyott temető: gazzal benőtt sírok, itt-ott kereszt-sor, néhány márvány emlékmű, fekete-fehér; minden: zuhogó esőben.

95. Temetőkerítés; mögötte a táj ködben.

96. A gödör szélén görnyedthátú férfi, gumicsizmában, viharkabátban. fején csuklya: borostás, beesett arc.

97. Cigarettazik: tömpe ujjak, piszkos körmök.

98. Int a gödörben dolgozónak.

99. A gödörben dolgozó feltekint; arca sáros, rándít egyet a vállán.

100. Nyújtja a sáros lapátnyelet és feltornássza magát.

101. Cigaretta kitor elő a zsebéből.

102. A másik tüzet ad.

CSUKLYAS

FÉRFI I.: Huszonharmadik az idén.

CSUKLYAS

FÉRFI II.: Jól végzik dolgukat a sintérek.

CSUKLYAS

FÉRFI I.: Férfi, valami színész.

103. Cigarettafüst.

104. Nyitott, keményfedelű cigarettadoboz, hamuval, cigarettavégekkel; kettő rúzsos.

105. Cigarettazó férfikéz lassú mozdulattal lerázza a hamut égő cigarettájáról a cigarettadobozba. Mögötte, az asztalon nyitott bőrönd.

106. Fehér női kezek villogása: ideges nyugtalansággal fehérneműt gyömöszölnek a bőröndbe.

107. *(háttérben)* Fehér kórházi vaságy; lepedő nélkül, csikos matracokkal.

108. *(közelről)* Ágylábhöz erősített beteglap, üres kerettel.

109. A férfi sáros cipői, széklábak, linóleum padló.

FÉRFI: *(csak a hangja)* Nem gyújtasz rá?

110. A fehér kutya szimatolva körüljárja a nyitott ruhaszekrény alját, fel-fel néz. Nyugtalanul folytatja a járkálást.

(Kutyaszűkölés hangja)

111. A nő hirtelen feltekint a bőrönd mögül.

NŐ: Majd később!

(Kutyaszűkölés)

112. A kutya két lábon állva szimatolja a szekrény belsejét.

113. *(egészen közelről)* A nő szemei; tekintete közömbös, hideg.

NŐ: *(csak a hangja hallatszik)* Jolly, Jolly, csendben legyél!

114. *(egészen közelről)* Sötét, figyelő női szemek, keskeny, fehér, táncoló fonalak mögött.

115. Szövőgyári gépek: fehér orsók gyors pergése.
 116. *(újra, egészen közélről)* Sötét, figyelő női szem; a fehér, táncoló fonalak ábrája változik.
 117. Szövőgépek csillogása, munka közben.
 118. Munkásnők, egészen távol, fehér munkaköpenyekben.
 119. Egy női kéz helyreigazítja a hibás fonalat.
 120. *(ismét, egészen közélről)* Sötét, figyelő női szem: nyugtalanul követi a fonalak játékát.

(Gépek zúgása)

155. Víztócsa: a száraz ágacska és az ép falevél vidám lebegése a víz felszínén. A lyukacsos levél egészen a víztócsa szélén, sárban, vízben, ázik, mozdulatlanul.

(Esőcseppek zenéje — egyre távolodik)

156. Ázó, mozdulatlan, víztől csepegő művirágok egy gyászkoszorún soványan, agyondrótözva. Fekete szalag lóg kétoldalt, rajta gyakorlatlan kézírással: legkedv . . . barátai. A szöveg többi részét lemosta az eső.
 157. A koszorút tartó férfi keze, sötét nyakkendője, fehér inge, majd feljebb:

158. *(alulról)* arca: sovány, beesett arc, bajusz, sötét, mélyen ülő szemek; a kalap karimájáról állandóan csöpög a víz.

159. A koszorút tartó férfi mögött két sötét köpenyes nő, világosszínű ernyők alatt, s három férfi; a legidősebb: testes, szemüveges, franciasapkában, viharkabátban; a két fiatal közül az egyik télikabátban, crnyó nélkül, a másik esőköpenyben, hajadonfővel.

160. Megdőbrent tekintetük a földre irányul.
 161. A hat ember tekintete, egyenkint: rémület, sajnálkozás, elkeseredés, fájdalom, részvét, bánat.

162. *(közvetlen közélről)* A nő arca fekete fejkendőben, tekintete merev, hideg, közömbös; a háttérben alacsony, sötét esőfelhők.

163. *(madártávlatból, egyre közeledve)* A gyászkoszorús csoport a sírgödör egyik szélén; szemben a gyászkendős nő, világos ernyővel, világosszínű esőköpenyben, mellette a bőrkabátos férfi.

164. *(váratlanul)* Sírgödör, színültig vízzel; a koporsó a víz tetején úszik; lábtól-fejtől a két csuklyás férfi, kötelekkel; ütemesen húzgálják a köteleket, hogy a koporsó elmerüljön.

165. Billegő koporsó a víz színén, amint hullámokat verve úszkál fel-le, jobbra-balra.

(Víz hullámok zaja)

166. *(egyre távolodva)* A két csoport, egymással szemben; középen: a vízzel telt sírgödör, lebegő, billegő koporsóval.

167. *(távolról)* A bőrkabátos férfi az egyik csuklyás férfihez lép. Valamit mond, kezével a temető másik végébe mutat. A csuklyás férfi bólint, jelt ad a másiknak.

168. A két csuklyás férfi kiemeli a koporsót a vízből, átemeli a kavicsos, sáros buckán és a földre helyezi.

169. Ásót, csákányt, lapátot kézbe véve, elindulnak a bőrkabátos férfi kíséretében a temető ellenkező sarkába.

170. A bőrkabátos férfi kezével kijelöli a helyet; pénzt ad a csuklyás férfioknak.

171. A két csuklyás férfi ázni kezd.

172. Zuhogó eső; a bőrkabátos férfi visszatér a gyászkendős nőhöz, mindketten elindulnak a temető kijárata felé.

173. A gyászkoszorús csoport lassan elindul nyomukba: elől a koszorút tartó férfi két nő között, mögöttük a két fiatal; a testes, szemüveges, idős férfi pár lépéssel mögöttük, vissza-vissza fordulva.

205. Falusi kocsmá udvara. Az udvarra vezető ajtó előtt a művirágból készült, agyondrótozott gyászkoszorút eső veri.

206. Téglajárda vezet végig az udvaron; az eső ragyogóra mosta a téglákat. Háttérben melléképületek: fészker, istálló, pajta.

207. A kocsmá udvarra néző ablakát eső veri; az ablaküveg mellett, közvetlen közelről, a koszorút vivő férfi arca: beesett arc, sötét, mélyen ülő szemek, kalap nélkül.

208. Mögötte, egy asztal mellett a három férfi és a két nő. Némán, hallgatva nézik a félig kiürített pálinkás poharakat a kocsmasztal közepén.

209. A gyászkendős nő, a bőrkabátos férfi társaságában a kocsmaudvar esőmosta téglajárdáján; lassú, kimért léptekkel, meg-megállva, haladnak át az udvaron.

210. Háttal felénk; csak a lábak látszanak, a lassú, kissé bizonytalan lépések; érzékeltetni, hogy fontos beszélgetés folyik a nő és a férfi között.

211. Távolodó léptek a melléképületek irányában.

212. *(közvetlen közelről)* A téglajárda ragyogóra mosott téglái; a téglák közötti repedésekben csillogó vízcsíkok.

213. Víztócsa: a száraz ágacska és az ép falevél lassú lebegése a vízen; a lyukacsos levél, mozdulatlanul, zuhogó esőben, félig sárral fedve.

(Esőcseppek zenéje — egyre erőteljesebben)

214. *(közvetlen közelről)* A koszorút vivő férfi arca: szemei.

215. Letörli a homályos, párás, kocsmaudvarra néző ablaküveget.

216. A mélyen ülő szemek még élesebben: közelről.

217. A szemek a melléképületek felé távozó nőt és férfit figyelik.

218. A koszorút vivő férfi, kézmagasságban, a homályos, párás ablaküvegre ujjával egy kört rajzol.

219. A kocsmaudvar téglajárdája; háttérben a melléképületek, a nő és a férfi alakja; zuhogó eső.

220. Eltűnnek az egyik melléképület ajtaján.

221. *(közvetlen közelről)* A koszorút vivő férfi figyelő

szeme; a figyelő tekintet megrándul, a szem egy pillanatra lezárul.

222. A párás ablaküvegre rajzolt kört a kéz, lassú mozdulattal, két vonással, áthúzza.

255. Homályos istálló-sarok; távolabb: jászol, két kérdőző tehen, apró ablak; a félig nyitott ajtón a kocsmaudvarra és a téglajárdára látni.

256. Gyászkendős nő és a bőrkabátos férfi az istállósarokban, összeölelkezve; mögöttük szénaköteg; fejük felett tömött szénatartó.

FÉRFI: *(csak a hangja hallatszik, suttogva)* Remegsz! Fázol?

NŐ: *(csak a hangja hallatszik, suttogva)* Nem!

FÉRFI: *(suttogva)* Magunk vagyunk.

NŐ: *(nyugtalannul)* Még nem! Még ő v a n! És ők is: barátai.

FÉRFI: *(nyugtatva)* Semmi sincs, senki sincs. Csak te. És én! Semmi és senki. *(halkabban, suttogva is tagoltan)* Te meg én.

NŐ: *(didergve)* Félek.

257. A bőrkabátos férfi szenvedélyesen magához öleli, csókolja.

258. A gyászkendős nő arca, lezárt szemek; az arc lassan éled, a szemek félig nyitva, apró csókokkal csókolja a férfi szemeit.

259. A férfi hirtelen levetve a bőrkabátot, a nőre teríti, kabátostul átölelve melengeti, dédelgeti.

FÉRFI: *(halkan)* Betakarlak, elringatlak, elaltatlak.

NŐ: *(suttogva, szünetekkel)* Betakarsz... elringatsz... elaltatsz...

FÉRFI: *(fojtott szenvedéllyel)* És puha ágyat vetek neked; a széna a nyári nap melegét őrzi, a nyarat. Nyarunkat.

NŐ: Nyarunkat...

FÉRFI: Mindig... te...

NŐ: *(halkan, megdöbbenéssel)* Most?... Itt?

FÉRFI: *(gyengéden, de határozottan)* Most!... Itt!

NŐ: *(lassan, gépiesen)* Most... Itt...

FÉRFI: *(dánnyögve)* Most, itt. Mindig...

260. *(felülről, közvetlen közelről)* A fekvő, gyászkendős nő arca; feje körül szénaszálak, elhervadt mezei virágok, száraz kórók. Szeme félig lehunyva, ajka alig észrevehetően mozog; valamit suttog maga elé.

261. Föléje hajló férfiarc; lassan, gyengéden, hosszan csókolva, lezárja a suttogó ajkakat: szelíd mozdulattal lefejt a nő fejéről a gyászkendőt.

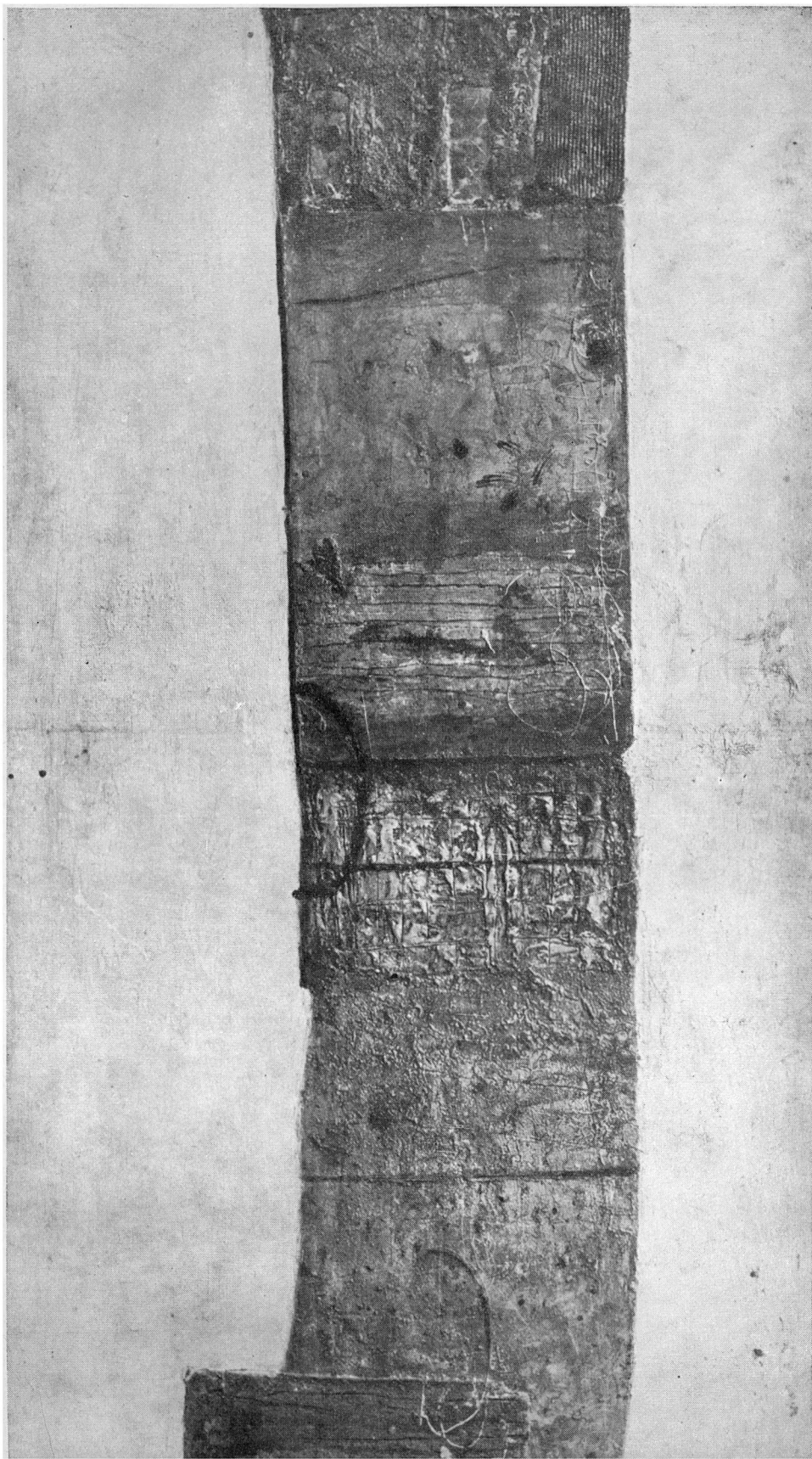
262. *(közvetlen közelről)* A nő tágranyílt szeme; egy pillanat múlva félig lecsukódik.

282. *(közvetlen közelről)* A koszorút vivő férfi figyelő szeme a párás ablaküveg letörölt részén.

283. Kézmagasságban, a párás üvegre, gyors mozdulattal három apró kört rajzol.

284. Hirtelen mozdulattal, fúrge ujjal, mindhárom kört, egyenkint, két vonással keresztülhúzza.

286. Víztócsa: a száraz ágacska és az ép falevél vi-

ZIVOJIN TURINSKI vízszintes forma

dám lebegése a víz színén; a lyukacsos levél sárral fedve; csak körvonalait sejteni.

(Eszécseppek zenéje — erőteljesen, majd egyre fáradtabban, vontatottabban)

300. (*madártávolatból*) A falusi temető képe, zuhogó esőben; (*közeledve*) temetősarok új sírgödörrel; a barátok, koszorúval, csoportot képezve, távolabb állnak; a gyászkendős nő és a bőrkabátos férfi közelebb a sírhoz; az egyik csuklyás férfi tehetetlenül felemeli mindkét kezét és valamit mond a bőrkabátos férfinak, majd a sírgödör felé mutat.

301. (*hirtelenül, váratlanul*) Sírgödör, teli vízzel; szennyes víz, esőkarikákkal.

302. (*madártávolatból*) A bőrkabátos férfi a távolabb heverő koporsó felé int; a két csuklyás férfi megindul a koporsó irányában.

303. (*közletről*) Billegő koporsó a víz színén, amint hullámokat verve úszkál fel-le, jobbra-balra.

304. (*villanásnyira*) A két csuklyás férfi, lehajolva, ütemesen húzgálja a köteleket, hogy a koporsó alámerüljön.

305. A koporsó hullámokat verve úszkál fel-le, jobbra-balra, a víz színén billegve.

306. A lábtól álló, görnyedő, csuklyás férfi mögött a bőrkabátos férfi közeledő alakja.

307. A bőrkabátos férfi, közvetlenül a csuklyás férfi mögött.

308. (*közletről*) A bőrkabátos férfi keze a sáros, csillogó bucka tetején heverő ásó után nyúl.

309. (*közvetlen közletről*) A bőrkabátos férfi keze, amint megmarkolja az ásó nyelét, végigsimítja, marokrafogja.

310. (*egészen közletről*) Először látni a bőrkabátos férfi arcát; világos szeme figyelmesen, hunyorogva egy pontra irányul. Fürkésző vadásztekinet.

311. A bőrkabátos férfi egész alakja, háttérben a gyászkendős nő; a bőrkabátos férfi marokrafogott ásóval a billegő koporsót, teste súlyával is nekifeszülve, a víz alá akarja nyomni.

SÖTÉTKÖPENYES

NŐ I.: (*élesen, felzokogva*) Nem! Ne! Gyilkos! !

312. A sötétköpenyes nő arca, közvetlen közletről, fájdalomtól eltorzulva, lassan süllyedve; az ájulás görcsei.

313. A másik sötét köpenyes nő, átkarolja, felfogja, átöleli.

314. A két fiatal férfi kiválik a csoportból, a két nőhöz siet; az ájult nőt gyengéden felemelik és a temető kijárata felé viszik; mellettük a másik sötétköpenyes nő; nyitott esernyőt tart az ájult nő fölé.

315. (*madártávolatból*) A temetősarok teljes képe: előtérben az ájult nővel haladó csoport; a koszorút tartó férfi és az idős, franciasapkás, viharkabátos, a helyükön maradnak, tekintetük a távolodó csoportot kíséri; a gyászkendős nő a bőrkabátos férfit nézi, aki állhatatosan megkísérli az úszó koporsót a víz alá nyomni

ásóval; a két csuklyás férfi, még mindig görnyedve, a köteleket húzálja.

316. (*madártávlatból*) Az előbbi kép, a temetőkerítést is befogva; a kerítés mögött elnyúló országúton autóbusz közeledik, a kanyar után lassít, a temetőkijáratnál megáll.

(Motorzúgás, sebességváltással, majd a motor járatása)

317. (*közvetlen közletről*) Az autóbusz eleje; párás ablaküvegek, egy kéz belülről letörli az egyik homályos ablakot.

318. (*közvetlen közletről*) A letörölt ablakrésen át: a szövőgyári munkásnő sötét, figyelő szemei.

319. (*közvetlen közletről*) A sötét, figyelő szemekben: rémület, megdöbbenés, félelem.

320. Az autóbusról átlátni az alacsony temetőkerítésen: a kijárat felé közeledő csoportot látni az ájult nővel; háttérben a sírgödör előtt álló bőrkabátos férfit, ásóval, a koporsóra „vadászva”, a görnyedő csuklyás férfiakat, a magánosan álló gyászkendős nőt; a koszorút tartó férfit és az idős viharkabátost, amint arccal a sír felé fordulva mindketten lassan hátrálnak a kijárat irányában.

321. A sötét, figyelő női szemekben: növekvő félelem.

322. Az ajkak lassú mozgását érzékeltetni.

MUNKÁSNŐ: (*kétkedéssel, remegve, suttogva*) Gyilkosság?!

(Az autóbusz motorja indít, motorzúgás, felerősödve).

(*Az autóbuszmotorja indít: motorzúgás, felerősödve*)

323. Autóbusz belseje: a munkásnővel, s az utasokkal teli kocsik nekilendülése; a homályos ablak mögötti táj hirtelen eltűnik.

324. A munkásnő sötét, figyelő szemeiben rémület; bal kezét lassan a szemeihez emeli; remegő, fehér ujjak között: ágaskodó félelem.

350. A bőrkabátos férfi figyelő, fürkésző tekintete.

351. (*egészen közletről*) A szemekben felcsillanó vadászszenvedély; a tekintet követi a víz tetején himbálódzó koporsó mozgását, fel-le, jobbra-balra:

352. (*közvetlen közletről*) az alkalmas pont keresése,

353. (*közvetlen közletről*) a célzás pillanata,

354. (*közvetlen közletről*) a szemek összerándulása: most!

355. (*közvetlen közletről*) a szemekben elégedetlenség: nem sikerült!

356. (*közvetlen közletről*) Újra a figyelő, fürkésző tekintet. A homlokon izzadságcseppek. Bal kezével letörli.

357. A bőrkabátos férfi megfordul, gyors léptekkel a gyászkendős nőhöz siet, aki hidegen, idegenül tekint maga elé; hirtelen mozdulattal leveti magáról a bőrkabátot és a nő vállára helyezi.

358. Gyors léptekkel visszaseit; vállas, izmos alakját látni, megfeszült tarkóját, ahogyan ismét nekifog „vadászni”.

359. A gyászkendős nő alakja, majd földigérő bőrkabátban, világosszínű ernyővel; mögötte a pusztá temető; a koszorút tartó férfi és a viharkabátos, franciasapkás idősebb férfi is eltűnt. A nő merev tekintettel a „vadászó” férfit nézi.

360. A gyászkoszorú, távol a sírtól, a földön hever; eső áztatja.

361. *(egészen közelről)* A koszorú drótváza; merev levelek viaszos csillogása.

362. A papírból készült művirágok ázottan, lekonyulva.

363. A fekete gyászszalag szövege, egyre elmosódottabban: legk... rátai... , zuhogó esőben.

364. A bőrkabátos férfi arca, világos szemei, fűrkésző tekintete.

365. A szemekben: felcsillanó vadászszenvedély.

366. A tekintet a víz tetején himbálódzó koporsó mozgását követi: fel-le, jobbra-balra:

367. a megfeszült figyelés,

368. a hosszú célzás,

369. a tekintet felcsillanása,

370. a tekintet újra elborul: nem megy!

371. A tekintet összeszűkül, haragossá válik, erőszakossá.

372. Az alkalmas pont izgatott keresése, a célzás, a szemek összerándulása: most!

373. A felvert, sáros víz tetején úszkáló koporsó hirtelen megbillen, az ásó nyomására lassan kifordul, süllyedni kezd egyik oldala.

374. Az ásó megfeszült nyomása; a férfi háta, válla, nyaka; nekifeszülve.

375. A férfi tekintete felragyog.

376. *(egészen közelről)* A világos szemekben: önteltség, magabiztosság.

377. A gyászkendős nő szemeiben: fáradtság, nyugtalanság.

— — — — —
420. Víztócsa: a száraz ágacska és az ép falevél találkozására a tükörsima, nyugodt víz színén; a lyukacsos levélnek már semmi nyoma.

(Esdőcseppek zenéje — teljes erővel kibontakozik, egyre erőteljesebben)

421. *(madártávlatból, lassan közeledve)* Autóút, éjszaka, esőben; az utat inkább sejteni lehet; az út mindkét felén, ellenkező irányban, kocsik keresztezik egymást; autoreflektorok tompa fénye, jelzések, közeledő és távolodó párhuzamos fénypontok, a táj többi része sötét, fénypontok nélkül.

422. *(egyre közeledve)* A széles betonút esőtől csillogó, elnyúlt teste; az eső esik, kivehetni azonban az utat szegélyező kőoszlopok fénylő „macskaszemeit”, jelzőtábláit, világító jelzésekkel, a betonutat középen átszelő szaggatott határvonalat; mindezt kocsiról, menet közben.

423. Autók közeledő lámpafénye, felerősödve, jelezve, egyre jobban közeledve, elsuhanva.

(Távoli, közeledő, újra távolodó motorzúgás)

424. *(szemben, közlől)* A bórkabátos férfi szemei, arca; kormánykeréknél ül; a vezeték apró kézmozdulatai; a védőüveg-tisztító kimért, egyenletes lengése.

425. *(egészen közlől)* A bórkabátos férfi világos szemei: megfeszült figyelés lassú felengedése.

426. A tekintet oldalpillantása.

427. A gyászkendős nő arca, profilból: finomvonalú nyak, fehér-fekete sál, szépen ívelt orr; kontybaszedett haját csak félig fedi a fekete kendő: a hajviselet körvonalait nyomonkövetni, sejteni.

428. A bórkabátos férfi felé fordul: világosszínű nagy szemeiben fáradtság, kimerültség, nyugalom. Előtérben a bórkabátos férfi a kormánykerék mellett, profilból.

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Kettőkor otthon lehetünk.

429. A nő arca, közlől; a tekintet élénkebb, a szemekben nyugtalanság. Az ajkak mozgása:

NŐ: Otthon...

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Nehéz napunk volt.

NŐ: *(csak a hangját hallani)* Nehéz.

430. Autók közeledő lámpafénye, felerősödvé, jelezve, elsuhanva.

(Távoli, közeledő, felerősödő, majd újra távolodó motorzúgás)

431. *(szemben, közlől)* A bórkabátos férfi szemei, arca; a vezeték apró mozdulati; az üveg tisztító egyenletes lengése. Az ajkak mozgása:

FÉRFI: *(halkan)* Sajnálod?

NŐ: *(csak a hangját hallani)* Nem. *(bizonytalanul)* Nem tudom...

FÉRFI: Tíz évig éltél vele...

NŐ: *(csak a hangját hallani)* Nem tudom... Nem ismerem...

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Furcsa ember volt.

NŐ: *(csak a hangját hallani)* Furcsa. Különös. Csak ember volt...

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Nincs többé.

NŐ: *(suttogva, maga elé)* Nincs...

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Sajnálod.

432. A szembejövő autó reflektora megvilágítja a nő arcát, szemeit, ajkát, amint szól:

NŐ: Nem tudom... Talán... Nem bírtam elviselni a magányt mellette. Áldozat voltam... Sajnáltam?... Élni szerettem volna... Élni!...

Csak ember volt.

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Rideg, önző, kegyetlen.

NŐ: *(csak a hangját hallani)* Lehet... Talán. Nem tudom. Nem ismertem. Különös ember volt... Nincs többé... Furcsa, hogy semmit sem érzek most. Nem vagyok szomorú, nem érzek megkönnyebbülést sem. Csak valami ürességet. Belülről. Magamban.

FÉRFI: *(csak a hangját hallani, gyengéden)* Elmúlik. Majd. Lassan.

NŐ: *(csak a hangját hallani, bizonytalanul)* Talán.

433. A szembejövő autó reflektorfényei megvilágítják egy-egy pillanatra őket.

434. Látni, amint a férfi jobb kezével gyengéden átfogja a nő vállát és magához öleli; bal keze a kormánykeréken.

FÉRFI: *(csak a hangját hallani, gyengéden)* Fáradt vagy. Húzdj ide mellém. Így!

435. Szembejövő autók reflektorfényében: a nő a férfi vállára hajtja a fejét; a férfi jobb kezével magához szorítja, majd megsimogatja a nő haját.

436. Újra reflektorfényben: a nő megcsókolja a férfi kezét, még közelebb húzódik, feje már a férfi mellén van.

437. Vakító reflektorfényben a kocsi belseje: nő, férfi teljes fényben; hirtelen minden megrázkódik.

(Erősödő, egyre hatalmasodó motorzúgás, fékek, csikorgás hangja, törés; lassan leálló motorzúgás.

Hirtelen csend)

(Lassan közeledő motorzúgás, fokozatosan erősödik, majd leáll; újra: távolból közeledő motorzúgás, lassan erősödik, majd hirtelen leáll)

(Egyszerre: csend, hosszú, kínos csend)

438. Szembejövő kocsik reflektorfényében: hatalmas, dupla hűtőkocsi sötét körvonalai; keresztben áll az úton; a háttérből közeledő kocsi reflektorfénye egy villanásnyira megvilágítja a hatalmas hűtőkocsi ezüstszínű testét, s a félrebillent személykocsit.

439. Az előbbi kép, megismételve, más szögből.

440. Élesen világító fénykörben: autóröncsök alól kinyúló női kéz, ökölbe szorítva.

441. Szétnyíló ujjak: a kitért tenyéren gyöngyházfényű, csillogó férfi inggomb.

442. A kitért tenyér: az ujjak lassú merevedése.

443. Víztócsa: a víz üres tükörsíma felületét könnyű szél borzolja; majd: a víz felülete újra nyugodt, sima.

(Eszőcseppek zenéje — egyre erőteljesebben, tragikusabban teljesen kibontakozva)

444. Reflektorfényben: őszi fák, félig kopaszon; *(lassan közeledve)* szél remegteti az ágakat, levelek hullanak gyors egymásutánban.

450. *(váratlanul)* Az előbbi fa tövében víztócsa: a víz tetején számtalan száraz levél és letört ágacska lebeg: a víztócsa fenekén: elsüllyedt levelek vastag rétege.

451. Újabb fa *(lassan közeledve)* — szél remegteti az ágakat, levelek hullanak gyors egymásutánban.

452. *(váratlanul, reflektorfényben)* Víztócsa az előbbi fa tövében, száraz levelek és ágacsok lebegése a víz színén: elmerült levelek vastag rétege a vízfénéken.

453. *(reflektorfényben, gyors egymásutánban)* Őszi fák, ágak, szélben, lepergő levelek, víztócsák; levelek, ágacsok lebegése a víz színén, elsüllyedt levelek vastag rétege vízfénéken.

454. (reflektorfényben, mind gyorsabb képválással)
Fák, ágak, levelek, víztócsa; lebegő levelek, ágacsok
a víz színén, levélréteg vízfenéken.

(Eszőcseppek zenéje — egyre fokozódó tempóban, egyre vadabban, egyre disszonansabban)
(Hirtelen csend)
(Szövőgépek zúgása)
(Egyre közelebb: pergő orsók zaja)

455. Szövőgyári munkásnő sötét, figyelő szeme — keskeny, fehér, táncoló fonalak mögött.

456. (egészen közelről) Figyelő női szem.

457. (ismételve) Fehér, változó ábrájú fonalak előtérben; a sötét figyelő szemek nyugtalanul követik a változó ábrájú fonál-játékot.

458. Éreztetni az ajkak mozgását.

MUNKÁSNŐ: (halkan, bizonytalanul, maga elé) Talán nem is történt semmi ott a temetőben... Miért gondoltam gyilkosságra?...

459. A figyelő női szemekben: bizonytalanság, tétozáás.

MUNKÁSNŐ: (az előbbi hangon) Csak nekem tűnhetett úgy... Képződik az ember... többet gondol, mint amennyit lát... Ilyenek vagyunk. Emberek...

460. A fonalak játéka egyre gyorsul, egyre szeszélyesebb ábrák, hirtelen átmenetekkel — mögötte a sötét szemek tűnőben, mind elmosódottabban.

461. Fonalak játéka, gyors változatokban.

(Pergő orsók zaja)
(Szövőgépek zúgása)
(Hirtelen csend)
(Eszőcseppek zenéje — egészen halványan, elveszőben)

(CERUZASOROK: nem vagyok „szakmabeli”: nem írtam még forgatókönyvet, ez a vázlat a képekben gondolkodás dokumentuma; nyersanyag, ez az embertelen emberi történet csupán keret: a film drámai magját a „természet hétköznapijai” képanyag adná, ami a képek felét jelenti, amint ez a számozásból is kitűnik. fák, felhők, bokrok, utak, sár, kavics, eső — ők a „főszereplők”; ezeket bemutatni, „közfelvételekkel” is: a természet világát, életét, törvényeit, amely az ember és az emberi világ törvényeitől függetlenül él, noha benne játszódik le az emberi élet története, a mű paradoxonon épül: az ember csak a „rálátással” képes közeledni a természet képeihez: önmön világát, gondolatait, érzéseit, élményeit keresi bennük, belőlük alkotva megjel- és szimbólumrendszerét, kénye-kedve szerint értelmezve, alkalmazva és használva őket, noha a természet csak a saját törvényeit ismeri, a maga életét éli, ezt a paradoxont támogatná az a képsorozat, amely kiváltaná a szemlélőben a „rálátás” kényszerét: az emberre és az emberi élet mozzanataira „emlékeztető” természeti képek fákról, felhőkről, bokrokról, utakról, sárról, kavicsról, esőről — és a valamire „emlékeztető” természeti képek „feloldását” — a természet „valóságos” életének igazi megmutatása jelentené: közelfelvételek, az objektum más szögéből, más világitási effektusokkal való felvételezése stb. ezt zárja le, ezt a feloldást tartósítja a két levél és száraz ágacska játéknak túlfeszítése egészen a giccs határáig, illetve a záró képsorozatban: a fák, levelek, ágacsok, víztócsák számtalan változata és száguldó egymásutánja. s végül a feloldás végső, emberi megfogalmazása: „képződik az ember... többet gondol, mint amennyit lát... ilyenek vagyunk, emberek.”)

10.

(regényindítás hatvankettő tavaszán)

hajnal

A börtön a hegyekben volt; enyhe hajlatú, nők domborulatait utánzó dombok között nyúlt el komor, csupasz épületek merev, fáradt egykedvűségével.

távolról, délutánonként, luxusszállodának látszott;
esténként, kivilágított ablakszemeli, szövőgyári munkás-
nők figyelő tekintetével, ébren, álmatlanul kém-
lelték a téli fekete eget;
éjszakánként, tudományos kutatóintézetek hűvös távol-
banezésével hunyorgott, az örökkévalóságot ku-
tatta:
a földet, a hegyet, az eget, a csillagokat
nyugalmat biztosítva a falakon belül
a fehérköpenyes embereknek, akik türelmesen gör-
nyednek fényestestű mikroszkópok felett, sustorgó
lombikok zubogását figyelik, lemeztárak apró, színes
képeit emelik fáradt szemük elé, hogy összehasonlítsa-
nak valamit, vagy emlékezzenek,

míg körülöttük
kisebb-nagyobb termekben
kék fényben
ezüsttestű gépek zümmögnek, emberéletet mérve, sorsokat alakítva, szenv-
telenül, közömbösen, fáradhatatlanul

irattárak keménykötésű dossziéiban, rendre fűzött pa-
pírlapok testén, géppel írt idegen nyelvű feljegyzések kigyózó soraiban
titkok nyitja, feketében: jelek, hosszú, soktagú számjegyek, zérókkal, tize-
des pontokkal, négyzetekből épített rovatok, pirosan, zölden, bejegyzések:
szemüveges nyugodt arcok, lapozgató csontos fehér kezek fejtegetik a titkot:
keményfogású, csontszín lapokra csorog: számok, ábrák, formulák, körök,
szögek, milliós számsorok, zérókkal, tizedes törtekkel.

hajnalonként sem tűnt börtönnek
minden nyújtózva, ébredést halogatva aludt
nagy fényes ablakok didergő bizalmatlansággal
nézik a derengést
üres balkonok
négy fekete fenyő
tűnődve illegeti magát a halastó fodrozó vizében
háromszor megrázkódva
búcsút int tűnő tejfehér ködfelhőnek

Az őrség láthatatlanul veszi körül az épületet.
huszonnégy órán át éber férfitekintetek néznek farkas-
szemet az épülettel, figyelve mozgást, neszeket, ugrásra készen
a börtönlakó sohasem látja őreit

tekintetüket érzi
bőrén, bőr alatt

Sejti: mozdulatait figyelik
Érzi: mindenthalló fülek hallgatják szavait, sottogását
Tudja: ismerik minden gondolatát
Sejti: itt, valahol közelben, gyönyörű rendben, szak-

szerűen, dossziék sorakoznak, adatokkal, fényképekkel, levelek, iratok fényképmásolataival, hangszalagok, feljegyzések, minden: amit írt, mondott, gondolt, érzett, tett

Érzi: megnőttek szemei, csillogó szemet látnak, figyelőt, nappal, éjszaka

Tudja: megnyíltak fülei, soha nem hallott neszeket hall, minden róla elhangzó szó fülébe jut

Heteken, hónapokon át láthatatlan szemek, mindenthalló fülek jelenlétét sejt, érzi, tudja, miközben újrafogalmazza védbeszédét, kimondani a kimondhatatlant s újra szerkeszti, s ismét, újra meg újra, mert nem meggyőző.

(ceruzasorok: Az indítás így nem jó, nem az, aminek szántam. kétéves kényszerpihenő és három külföldi út élménye indította el bennem a kifejezés kényszerének ezt a formáját, / részletek élnek bennem, végleges formában, s egész szakaszok, megoldatlanul, az élmény és megírása egyformán nyugtalanít, / most is.)

KÖSZÖNTŐ VERS

Gál 60-ik születésnapjára

Pap József

Szivek megfeszült húrjain
Siklik jelenléted
Surrogó neszek ütődnek
A gyöngyházfényű csendhez

Terebélyed borzolja valaki
Meginog a lehetetlen ágán
Kéreg falon át fürkészi
Évgyűrűid alakzatait

A Kin-kin-korsó
Áhitata tölt el
Hiába mondod *eltörött*
Már szállok is le az *álomkútba*
Ha *betemették* kiásom veled
Ne epedjen el a csupa szomj világ
Mitbánoménmódon tűröd-e vajon
Te kit *ölelünk örökéletűn*

GÁL LÁSZLÓ VERSEI

TARLÓVIRAG CIMŰ KÜTETÉBŐL

A SZÓ

Feldobom az égre
kék legyen
bedobom a vízbe
zöld legyen
s pirosra festem a hajnali nappal
szép legyen

meleg legyen
hát gyújtom forralom
heves legyen
hát borban fürdetem
forró könnyekkel öntözöm egyre
szíve legyen

s ha szíve van, hát megölöm.

HÉT MUSKÁTLI

Hét muskátli az erkélyen,
Hét muskátlit hétszer kérdem:
Hét muskátli, hét cserépben,
Egyszer lesz-e; volt-e régen?
Valahol az erkély alatt,
Valahol a házunk előtt,
Valami de messze maradt,
Nagy köd után, nagy köd előtt...
Hét muskátli.

Hét muskátli az erkélyen,
Hét muskátlinak mesélem:
Egyszer bizony hites voltam,
Egyszer bizony hangos voltam,
Valahol, egy nagyvárosban,
Valahol, a tömeg mélyén,
Bizony nagyon boldog voltam.
S csók fakadt a szívem szélén;
Hét muskátli.

Hét muskátli az erkélyen,
Hét muskátlit hétszer kérem:
Te szép piros, pirosíts meg,
Te szép fehér, fehéríts meg.
Hét muskátli hétszer szépül...
Jaj, aki csak egyedül van,
Az csak bévül, kékül, révül;
Hét muskátli.

Hét muskátli az erkélyen,
Hétszer remeg egy csepp szélben.
Én csak egyszer, egyszer fádom,
S hétszeres a borzongásom.
Hét muskátli, hetek, szépek,
Hét muskátli, ifjú hajtás...
Irigy szemeim, a vénék,
S fejemen az ősz, lombhullás...
Hét muskátli.

BETEGEN

Csapkod a légy az üvegen,
koppan, megtorpan, újra száll.
Az őszelő, kint, lángban áll,
s a nyár, halódva, tavaszt üzen.

Itt, bent, barackfőtt, morzsa, ág,
könyv, szőnyeg, váza és virág.
A légy dühöng az ablakon,
s rohan, és újra és vakon.

Az ágyban fekszem; álmodom,
önmagamat az ablakon.

TULIPAN AZ ASZTALOMON

A tulipán
vörös száját kitátja.
Piros tulipán;
sárga váza.

Mit jelent a váza?
Üvegtemetőt.
S mit szólna, ha szólna,
halála előtt?

Piros szájában
fekete íny;
piros tulipán,
fekete kín.

Böölű föld,
jóízű eső, —
mi is az élet?
Mi is az élet?

Talán a kés,
amely levágta?
Vörös száját kitátja
a hervadó tulipán.

MAJD HA EMBER LESZEK

csöndesebben leszek,
hangos is csak nagyon, nagyon halkán leszek,
ha majd ember leszek, ha majd oda érek,
a mindent, a semmit, jót, rosszat megértek,
a gyilkost, a szentet, az eget, a tengert,
ha majd ember leszek, megértem az embert,
s akit embervolta emberséggel megvert,
jó szó olajával homlokát behintem,

hogya elbírja ottan, hogya lebírja itten.

Ha majd ember leszek, talán nem szégyellem,
hogya az lettem én is, talán nem szégyellem,
a pólyát, a szennyet, a könnyet, a gennyet,
azt, hogya ilyenek közt, én is ilyen lettem,
azt is, amit tettem, és amit nem tettem,
amit mondtam néha, amit elhallgattam,
hogya gögös magamnak magam nem maradtam,
hogya igazat mondtam, s azt is, hogya hazudtam,

azt, hogya sokat tudtam, még többet nem tudtam.

Ha majd ember leszek, megbékélek végre,
eltörött kedvemmel beletörök végre,
hogya minden elpusztult, hogya megmarad minden,
hogya nagyon úr a van, s nagyobb úr a nincsen,
hogya túl a világon semminek sincs vége,
hogya nem tudja senki, miért és mivégre,
s amíg mindent, semmit, valahogya megértek,
s felmérem magamat, hogya semmit sem érek,
mindegy lesz már akkor, mit mutat a mérleg,

s az is, ki megértett, s az is, ki nem ért meg.

IDEGENBEN

hideg szelet peng a barna
bús sydneyi szél az idegen
a kis szobában árva könnyet
morzsolgat három idegen

how are you mondja az egyik
adok pénzt öcskös mennyi kell
szegény szegény hogya összenőtt már
a vérén szerzett pénzivel

s a fehér asszony nézi-nézi
két idegen nagy kisleányt
ismerkedik az ismeretlen
ismerhetetlen két világ

fürdik a város esti fényben
és gép csörömpöl rengeteg
jaj én már nem tudok maradni
jaj én holnap már elmegyek

fehér asszony reszket a széken
esős két szeme megriad
szegény anyám én úgy szeretlek
még sincs már néked kisfiad

how are you csak mondom én is
és nem tudom mi van velem
valami űz és sírni tud csak
a három egyvér idegen

NEM AKAROK

33 ÉVES LENNI

Azt hiszem, voltam egyéves is,
kétéves, meg három, négy, ötéves.
Azt hiszem, játszottam, nevettem, sírtam
és rossz voltam, meg nagyon-nagyon édes...
Gál László voltam akkor is, — be furcsa,
hogy kismagamról semmit sem tudok.

Fekete hajú és kék szemű anyám
be szép volt akkor, — most már öregebb,
de mégis szép, csak sok a ránc nagyon.
És, jaj, torz képemet látom e ránchban:
nem akartam, de én csináltam.

Az úrra-írra Varga tanított,
hajuszos kényúr, nádpálcás, erős.
És megtanultam: úr-ír, megtanultam,
pedig nem úr, jaj, nem úr, aki ír.

Osontam én is a titok előtt,
meredt szemekkel, sápadt-vörösen.
Hej, jó lett volna sosem tudni meg.
hej, jó lett volna mesékben hinni.

De megcsókoltam Blankát, aki szóke volt
és nagyon furcsán kacarászott.

Futballoztam, és cigarettáztam
és végigénekeltük mind a körutat:
hogy a vérből már éppen elég,
hogy éppen elég a nyomorékból,
hogy építeni akarunk és nevetni,
hogy nem bírjuk a béna-vakokat,
hogy...
aztán begint berekedtünk.

Így: év az évre. Mulattam, ittam,
csak... nem jutottam sohse messzire,
csak... sohse tudtam meg, hogy miért.

Kérem: az iskolában a tanáraink
behívótól vacogtak, szegények.
Hát tanultunk, hát tanulhattunk tőlük
erőt, tudást, értelmet, életet?

Hát nem tanultunk! Munkát se, hitet se,
csak nőttünk-nőttünk hitetlen.
Csókoltunk, téptünk, kívántunk,
esküdtünk is...

csak éppen sohasem szeretttünk.

Aztán a tőzsde láza elkapott,
kis astor, kicsi rockfellerek
és amikor a papír leesett,
megint megálltunk tanácstalanul.

Kérem, én nem tudom, mi a rossz.
Jaj, én nem tanultam, nem tanultam.
Én a háborús generáció vagyok:
apátlan.

Én kilencszázkettes vagyok.

Nem jajkiáltás, csak egy szomorú ének.
de nem tudom, hogy hol van isten.
Becsület, hit, remény, jövő...
Kérem, bocsánat...
én nem tanultam.

Huszonnégy, huszonöt, huszonhat...
jöttek és múltak az évek.
Itt állok a harminc után:
semmit sem csináltam, pedig akartam,
pedig építettem vágypalotákat.

Nem volt erőm. Bocsánatot kérek.

Kezdjük előlről? Nem lehet.
Folytatni? Így? Hát érdemes?
Meghalni? Túl gyáva vagyok:
hát, igen... élek.

Holnap harminchárom éves leszek,
se házam nincs, se gyerekem.
És jaj, a hitem ott maradt,
ahol apáink, a hegyeken...
a Doberdókon.

Én, Gál László, megírtam mostan, —
ez nem is írás, ez imádság, —
céltalanul, hiába éltem,
pedig sokat, szépet akartam.

Roszkor születtem, — kár volt
és holnap harminchárom éves leszek:
esküszöm, nem tehetek róla
én nem akartam, jaj, nem akarom,
de múlnak az órák és a napok.

Holnap harminchárom éves leszek,
de nagykorú nem leszek soha.
Játszani gombokkal, labdával —
jaj, tíz évet eloptak tőlem! —
mért szólt az ágyú, jaj, mért szólt az ágyú?

Nem akarok harminchárom éves lenni,
csak ami nem voltam: gyerek.

TORVÉNY

hogyan az ember reggel az ágyból
vidáman keljen
a nap az ablakán
benevessen
az utcán nem baj egy-két részeg
kacskaringósat énekeljen
puha papucsot leljen a lába
fenyőcsókoltá fürdővíz várja
teljen kávéra kenyérre vajra
s a rádió jó híreket hozzon

vagy nyújtózkodja ki az álmát
morcosan fúlva köhöröszeve
csak hunyorogjon rá a lámpa
csak sose legyen vaksötétbe
vagy egét bár redőny kizárja
valahol mégis valaki várja
egy szék egy könyv egy szó egy ágy
és zümmögjön a kicsi kályha
vagy hite fűtse legbelül

csak égen földön önmagában
csak sohe legyen egyedül
s hulljon zord törvény kökemény
pusztuljon én nekem enyém
s vallja pirosan új eszünk
csak mi miénk és csak nekünk
rakétatörvény hasít az űrbe
őt is mást is szerelem szülte
kétlábúnak és gerincesnek

ESTÉLI ASZTALTÁRSASÁG

Herceg János

Gálnak, 60. születésnapjára, szeretettel

Hárman ültek az asztalnál, a vacsora romjai mellett.

A csendélet, mely a sárgaréz kávéfőző ibrikék, a pirosbélű görögdinnye félholdjai s a fehér zsirjába fagyott sertéskaraj hegyesen ágaskodó csontjaiból állt össze többek között, pillanatok alatt eltűnt a szemük elől. Már csak a zöldmázás boroscancsó maradt az asztalon a szálkás fényű poharakkal, ahogy Luci fehér teniszcipőjében nesztelenül került és fordult és nem törődött vele, hogy fiúsra nyírt fekete haja minduntalan a homlokába hullt és az ábrándos sóhajokat se rejthette el a hangjában. amikor csendesen megkérdezte:

— Czakovszky elvtárs. töltsen meg újra?

A művész egy pillanatra kibontakozott pipája füstjéből, arcán két oldalt tászkásan lógott a bőre s nyaka alatt békésen simult vastag tokájába. S ahogy most felnézett szájára boruló gazdabajszával, mintha érvei és emlékei mély vizéből bukkant volna fel, mint a fuldokló a lombos fákkal szegélyezett folyó napfényes tükrére, úgyhogy keményen megkellett kapaszkodnia a lány párnás könyökében, amikor azt mondta:

— Ha húsz év előtt szólít meg így engem, akkor rögtön elszaladok a palettámért, hogy megfessek magát.

— De akkor én még a világon se voltam — felelte a lány és elhúzta könyökét az öregember kezéből, s ebből a türelmetlenségéből nem volt nehéz megérteni, hogy az ábrándok messzebbre kíváncsoznak belőle.

Különben is nyolc óra elmúlt, a távoli templomtoronyban elcsendesedett az angelus, már csak egy-egy eltévedt kutyaugatás hallatszott be a nyitott ablakon át, mely előtt akácfa bólogatott a táj és a nyár jelképeként, és Lucinak lejárt a munkaideje.

— Valljuk be férfiasan — mondta Káldi —, hogy azért sok mindent elszalasztottunk. Mindenekelőtt a fiatalságunk lehetőségeit.

A tagbaszakadt Godál öklét a levegőbe lökte, mintha nyújtózkodnék, mert olykor nem bírt az erejével és voltak pillanatai, amikor mélységesen bánta, hogy nem erdőirtó lett inkább belőle valahol az ezer tó országában, vagy rakodómunkás Hamburgban, ahelyett, hogy a vidéki festő kilátástalan sorsával birkózott volna, szóval Godál csak annyit mondott:

— Látszatra azért mindig komolyan kellett vennünk a dolgot, s leszoktunk a bohém könnyelműségről. Sőt, nagyon is megtanultuk az alkál-

mazkodás művészetét s most itt állunk az öregség küszöbén...

— Hát ami azt illeti — vágott a szavába Káldi s meg sem ütközött barátja hamis pátoszán, de Czakovszky felé intett a szemével —, Czaki legalább csakugyan bátor opportunistá volt és mindig azt festegette, amit a kritika kívánt tőle.

— Hozzak még bort, Czakovszky levtárs? — kérdezte a leány újra és egykedvűen állt a piroskocskás abrosszal letakart asztal széléhez támaszkodva, az értelmetlen szavak pergőtüzében, oly közömbösen, mint amikor vaktölténnyel lövöldöznek a katona feje körül.

Godál büntudattal hajtotta le fejét, mint aki megértette, hogy leintették, Czakovszky elfelejtett válaszolni a lánynak, mert alapjában véve megsértődött a megjegyzésen s inkább bölcsen beburkolózott a pipafüstbe, Luci pedig egyszerre sírós hangon kérdezte meg:

— Káldi bácsi, tessék megmondani őszintén, Korompatics igazán elvált a feleségétől, vagy csak engem hiteget vele?

— Nézd Luci — tegezte atyai fölényvel a dróthajú festő a lányt —, a fiatalok dolgába én, nem avatkozom. Ez az üzem váltott lovakkal működik, hogy a másik csoport mit ígér és mit vált valóra, nem az én dolgom megállapítani. Ha a művészház felelőse az idén még egyszer meghívja Korompaticot, hát tisztázzátok egymással a dolgot.

— Mert én nem akarok ittmaradni a pusztán cselédnek, — jajdult fel a lány ujjait fördelve tehetetlenül a mellén, s ahogy feltörték szemében a könnyek és egészen elveszett a kétségbeesésben, nem volt többé fiús hajú, nagyvárosinak tűnő, modern leány, szánandó kis paraszti fehérnép lett újra. — Engem itt megfojt ez az élet. Látom szegény anyámat, hogy rokkant meg a munkában, csak fekszik az ágyán már egy esztendeje és várja a halált. Hajnalban keljek föl, mikor még tele van csillagokkal az ég, hogy bedagasszam a kenyeret, aztán elmenjek a harmatos mezőn át a krumplit megkapálni és a jószágnak hozni csalamádét a földekről... Akkor én inkább elmegyek a városba, beiratkozok egy gépíró tanfolyamra, mert attól ne féljen az Emil, hogy engem neki el kell tartani. Jajistenem, mért is hallgattam rá...

Állt még egy darabig a három elnémult ember között, szipogott még egy keveset, aztán dacosan felvetette a fejét, felkapta a boroskancsót s mint akit egyszerre elfogott a düh, elszánt léptekkel kisetett.

Oly nyomasztóan bánatos hangulat maradt a lány után, hogy nem volt már kedvük egymást ugratni. Szótlatlanul ültek, belebámultak a csendbe.

És akkor halkán kinyílt az ajtó megint, először csak résnyre, aztán mintha felbátorodott volna a jövevény, a fejét is bedugta, hogy aztán ott álljon előttük a negyedik festő, Vidor is.

Széleskarimájú művészkalapja, amelyet már csak a kereskedőségek viseltek, most is a fején volt, gazdagon elomló csokornyakkendőjét most se vette le, hiába volt nyár és rekkenő hőség s hiába ültek társai hasig kigombolt ingben, rövid vázonnadrágban és mezítláb szandálban az asztal mellett. Féltség mosollyal, gyámoltalanul állt meg az ajtóban s hunyorgó szemével nézte őket, mintha idegenek közé lépett volna s el kellene döntenie, ki mellé üljön.

— Hát megjöttél, Manó? — kiáltotta Káldi az egyszerre visszatért jókedv sugallatának engedve, mert ebben a pillanatban csakugyan olyan volt ez a szegény Vidor ott az ajtóban, mintha egy öreg erdei manó jelent volna meg hirtelen előttük ebben az árkádiai estében. — Hát azért ugattak a telep összes kutyái, mert te jöttél a földeken át? Gondolhattam volna. Na jól van, nincsen semmi baj, ülj ide mellém. Ma megengedem magamnak a barátkozást. Pedig tudod jól, hogy alapjában véve zárkózott ember vagyok.

— Ne vacakolj már — szólt oda Czakovszky a pipája mellől, némileg az iménti sértésre is válaszolva, Godál meg öklépre hajtotta fejét és áll-

kapcsát megfeszítve, hogy ne kelljen röhögnie, mély hangján valamilyen magyar nótát zümmögött magában.

— Mostanáig dolgoztam — dicsekedett Vidor, de oly halkán és szerényen, mint amikor a moszat megérinti a sziklát, s hálásan nézett Káldira. — Egy szép tájat festettem magas éggel. Négy akácfa és az a kis tanya a domboldalban, alkonyi fényben. Alig egy órával ezelőtt lettem kész.

— Naplómant ecetben és olajban — dörmögte Godál egy pillanatra abbahagyva a nótát, de aztán csak tovább dúdolt, mintha az egészhez semmi köze se volna. Vidor nem hallhatta az epés megjegyzést, de Czakovszky belebőfögött egy csendes röhejt a füstbe.

— Ha érdekel, megmutatom — folytatta a mulatságos manó felbátorodva és egészen közelhajolva Káldihoz s tölcscért formált a kezéből, a füléhez emelte, mert süket volt s kukorókoló hangján megkérdezte: — Hogy?

— Nem szóltam semmit. De azért ne mutasd meg. Inkább ülj oda a zongorához és játsszál valamit. Mulatni szeretnék, Manó. Ma este szükségem van rád. Remélem, megértesz.

Tudatosan és szemérmetlenül voltak kegyetlenek hozzá. Ha olykor egyedül találkoztak vele, még csak eltitkolták valahogy a lenézésüket, így együtt azonban tökéletesen megszűnt hármuk között minden lappangó ellentét, s szinte kötelezőnek érezték, hogy egyesült erővel, félreérthetetlenül kifejezést adjanak a különbségnek, amely tehetség dolgában oly éles határvonalat húzott közöttük és a jóindulatú, szegény Vidor között. Egyáltalán, hogy kerül ez már megint ide? Nem hívta meg senki, a saját költségén tölt itt néhány napot, rendben van. De meg kellene tiltani, hogy ide akármilyen dílettáns pemzlrirágó egyszerűen beállítson. Elvtársak, vigyázzunk a színvonatra! Hagyjuk végre a dilettantizmust!

— Szóval, négy fa és egy tanya alkonyi fényben! — kiáltott fel Godál, s aztán még rikoltott is egyet, tökéletesen utánozva Vidor fisztulás hangját, sőt a mozdulatát is, ahogy kezét nagyothallóan a füléhez emelte: Hogy? — De mivel a társai nem figyeltek rá, mert talán már unták is a gonoszkodását, amit oly sokszor megjátszott, úgy elhallgatott, mint aki valamiért elszégyellte magát.

— Hát akkor légy oly kedves leülni a zongorához és érzelmes hangulatba ringatni engem — mondta Káldi és elvetette magát a székén, fejedelmi pózban ült, mintha még túloznia is kellett volna fölényét.

— Csak ő hozza le azt a vásznat — szólt oda megenyhülten vagy még kegyetlenebbül Czakovszky. — Mért ne látnánk egy szép alföldi tájat alkonyi fényben, nem igaz? Ūristen, már nem is emlékszem, mikor láttam ilyenfajta képet!

— Na jól van, hát hozd le! — kiáltotta Káldi a fülébe.

Vidor oly fürgén surrant ki az ajtón, mint egy egér. Meg se látszottak rajta az évek. Néhány pillanat múlva ott volt megint s a hatalmas vásznat gyengéden odatámasztotta a zongora vastag lábához. Mintha még simított is volna egyet a vakkeret szélén, aztán sebes léptekkel egészen a falig hátrált, kezével ellenzót formált a szeme fölé, s úgy nézte művét.

A három festő sokáig szótlán maradt. Godál ugyan magában még mindig zümmögte azt a dalt, Czakovszky hullámos kék felhőket pipált a levegőbe, Káldi viszont, ha lehetséges, még fejedelmibb pózba merevedett.

A különbséget élvezték, mely képeiket ettől a gicstől elválasztotta.

Es akkor a derék, békés jó Czakovszky egyszerre felugrott, odaállt szétvetett lábbal Vidor elé.

— Mondja, bácsi — kiáltott rá és gorombán magázni kezdte ezt az egérfürgeségű kis erdei manót, akit harminc éve ismert —, mondja, jó apám, tudja maga egyáltalán, hol él? És mikor? Hallott maga valaha Picassóról, sőt Cézanneról, sőt... na, kit is mondjak hirtelen, mert itt meg-

áll az ész! Mondja, a jó isten áldja meg magát, igazán nem vett észre semmiféle változást az utóbbi ötven-hatvan év alatt? Például azt, hogy Ferenc Jóska közben jobblétre szenderült, s hogy Schneider Fáni, hejde, azt mondta...

— Haszta a borongós istenségit neki! — ugrott fel, mint a részeg, ordítva. Godál is. — Ezt én nem bírom tovább! Hagyjátok abba, mert pakolok és elmegyek haza a családomhoz. Sírjak, mint a taknyos gyerek, ha már röhögni nem lehet ezen? Hallatlan!

De rá se hederített senki. Czakovszky már csak némajelekkel ócsárolta a képet, ujjával rámutatott egy-egy habosan kieső fehér foltra, fejével szigorúan intve kérdezte Vidortól, hogy ez még micsoda, Káldi pedig lehunyta szemét és hintázni kezdett már a székén valamilyen kéjes révületben, az élvezet tetőpontjára érve.

Csak Vidor állt nyugodtan, kicsit együgyűen mosolyogva, de csöppet se letörve vagy pláne megsértődve. Csapott válla renyhén előreesett, kezét hosszan lelógatta és békésen keresztbe tette a hasa alatt, és csak nézte zavartalan és kielégíthetetlen gyönyörrel a négy fát és a kis tanyát a domboldalban s hosszú időbe telt, amíg csendes, boldog derűvel megszólalt:

— Érdekes, pedig én azt hiszem, ez egy kivételesen jólsikerült munkám. A valórok egész finomak. Hát nem? Igazán nem tehetek róla, nekem tetszik. Persze, nem akarok versenyezni veletek — tette hozzá és könyörgő szemmel nézett rájuk —, én a ti tehetségteket nagyra becsülöm és belátom, hogy maradi vagyok, de mit csináljak?

S mint aki már régen megszokta, hogy ne várjon választ és megértést s ehelyett bölcsen beletörődött sorsába, odalépett a vászonhoz, még egy gyengéd pillantást vetett rá, aztán festékes felével a falnak fordította. — Hát akkor majd játszom valamit.

Oly természetes egyszerűséggel ült a zongorához s futtatta végig ujjait a billentyűkön, mintha nemcsak önmagával lett volna tökéletesen megelégedve, de még a barátaival is, akik pedig semmire se tartották, csak mániákus akarnokot láttak benne. Dehogy haragudott rájuk. Sőt, szinte fölényes volt a nyugalma és az a megbocsátó magabiztossága, ahogy mosolyogva minduntalan visszanezett a zongora mellől, miközben egy régi-régi dal hangjait pötyögtették ujjai az ócska hangszeren, nem is dalt, románcot inkább, még az első világháború idejéből, ismétlésekkel tele, melyeket fürge futamokkal előzött meg, cigányosan cifrázva és maga elé sutogva az olcsó, szívdöglesztő szöveget, amelyben szinte szó szerint kapott helyet a kis tanya, a négy akácfa s a magasan feszülő hazai égbolt, ahogy talán a hadifoglyok emlékeiben jelent meg valamikor az otthoni táj, tábor-tűz mellett csendesen mészázva, de most az idejétmúlt érzélgősség rózsaszín felhőibe bagyulálva olyan langyos és nyúlos lett mégis, mint az iszap a nyári tó vizében. — Olyan legyeheen... tarara, ralla, ra-raraa...

Igen, ez volt az alapvető életérzés ebben az emberben. Ezek a hamis hangok felszabadultan, az őszinteség melegével áradtak belőle is, nemcsak a lehangolt, kopott zongora ormótlanul hosszú testétől, ahogy ott a sarokban terpszkedett, mint egy beteg elefánt.

Káldi már régen abbahagyta a hintázást, a fejedelmi gőgjéről is megfeledkezett, nagy feje megőszült sörényével előrebukott a mellére, így ült egy ideig, Godál szőrös karjaira borulva csakugyan sirt talán, Czakovszky meg a teljes megilletődöttség jeléül letette füstölgő pipáját az asztalra és riadtan nézte, hogyan gyülekeznek a nép a nyitott ablak alatt, hogy nyújtogatták a nyakukat asszonyok és emberek, a puszta népe, velük mit sem törődve, csupán a Vidor ujjai alól felszálló hangok felé illesztve a fülüket, mintha megbabonázta volna őket a süket művész.

Ők hárman sokáig egy szót se szóltak egymáshoz. De ez a csend, a romantikus hangfoszlányok hangos hullámverésében, már nem az önbizalom

győzelme volt, hanem a vereségé. Az a felismerés terült el benne, hogy hiába, senki se törhet ki ebből a marasztaló vidéki világból és mégis... mégis itt kell fújni a furulyát fáradhatatlanul és hirdetni az ember reményét, a színek szépségét s közben abban is hinni egy kicsit, hogy az istenek azért még nem haltak meg...

Káldi felállt, kicsit kigömbült térddel, kaszáló járással, fáradtan oda lépett a zongorához és Vidor vállára tette a kezét:

— Elég volt, testvér — mondta csendesén. — És bocsáss meg nekem. Hiszen nincs is közöttünk semmi különbség... legfeljebb a tehetséget illetően egy kevés... de azt is napról napra mind biztosabban, egyre könnyörtelenebbül szünteti meg az idő...

— Nem is fontos, mit festesz, barátom és hogyan — sietett a szemérmesen mosolygó kis manóhoz Godál is, pedig az imént még igen csak magába roskadva ült az asztalnál, mintha valóban fákat döntögetett volna közben valahol messze —, mert mi azért mindannyian magunknak rakjuk fel a színeket egy belső törvényt követve és egy vállalt szolgálatnak engedelmeskedve, szaggatott vonalaink és sorokba tördelt szavaink közé jelképeket rejtve, melyeket olykor talán valaki mégis megért...

— Ezt mondtam és mindig, gyerekek! — kiáltott fel Czakovszky és diadalmasan hadonászott a pipájával. — Becsüljük meg egymást!

De akkor hirtelen sötét lett a szobában. Nem jelképesen, de igazán. Valahol kikapcsolták a villanyt a faluban. S ők a sötétben is tovább biztatták egymást csendes, megnyugvással teli szeretettel és fokozódó lelkesedéssel, amíg ki nem nyílt az ajtó és meg nem jelent Luci a lámpával, hogy vidáman rájuk köszöntön:

— Jó estét kívánok! Hát maguk még mindig itt vannak? Én moziban is voltam azóta. Gondoltam rég lefeküdtek. Ni, hogy idecsődült a nép egy kis zenebonára! — csapta össze a kezét miután a lámpát az asztalra tette, s odament az ablakhoz, becsukta mind a két szárnyát a szájtató falusi nép előtt s egy ideig még tanácstalanul nézte őket, aztán legyintett, elnevette magát és hintázó léptekkel elindult az ajtó felé.

Azok meg úgy néztek utána a petróleumlámpa piros fényköréből, mintha azt nézték volna kicsit ijedten, de azért férfias nyugalommal mégis, hogyan fog el lassan előttük az élet.

A KARNEVÁL

Mirko Božić

Mrko, Filip és Sukan hiába keresték Blažt. Még Pera sem látta reggel óta. Meg akarták tudni, mennyi pénzt keresett favágói szolgálatával, amit, mint hallottak, a lakosságnak végzett. Attól féltek ugyanis, és nem alaptalanul, hogy keresetét elissza, „mint annak a rendje”, pedig még mindig nem késő búzát, „petrolt” és olajat venni.

Mrko és Sukan meg akarták várni, de Filip valamiért siettette őket. Végül is zavartan otthagyta a másik kettőt, és elindult egymagában a falu felé, azok meg majd később jönnek utána, ha megtalálták Blažt és „beszélnek a fejével, hogy okosan gazdálkodjon”.

Az ég éppen abbahagyta a pityergést, és fölszakadoztak a felhők. A meglocsolgatott utcákon itt-ott apró tócsák feketedtek és csillogtak, akár az ócska nyugdíjas kalocsnikon a lakkos fényű foltok. A tetőkön és a felső emeletek nyugati ablakain sápadt, langyos napsugár hunyorgott és fölföllobbant állhatatlanul; a sötétszürke, rendetlen falkákban rohamozó hatalmas felhőgomolyagok minduntalan kitakargatták és borogatták, akár a lelkiismeretes kedves nővérek a pislákoló életű beteget. A felhőfelvonulás hátában, gyöngéd és könnyű szárnyú ösztökeként jeges szél bizsergetett, félénken kerülgette a védett helyeket, és mintegy szánon siklott az utcák kiugró ablakai mentén, melyek, huzatosak lévén, vidáman átengedték. Mint amikor a bűzös piacteret fellocsolják és felsöprik, vagy amikor a megannyi bujaságot látott ágyat kiszellőzik és fölfrissítik, úgy készülődött nagyban a város szélesre tární istállóinak, óljainak, vermeinek ajtaját-ablakát, és tele marokkal hinteni széjjel a karnevál legbőszebb nyilvános paráznaságait és kacagtató esztelenségeit.

A karnevál ez idő tájt kezdődik.

Nézzétek az emberi ízlésnek ezt a vásárát, a szánalom diadalát, egyetlenegy szenvedélynek: a vágynak megfeszíttetését és sírbatételét.

Mert ősrégi szokás, hogy ezen a napon a hatalomtartók megengedik a nyilvános lázadást, melyben a szegénység, féktelenségének tetőfokán, rézségtségében, szenvedélyei kiélésének önkívületében, máglyát gyújt a gyűlölt jelkép alá, azok örömeire gyönyörűségére, akik a szabadságból gúnyt űznek. Ezzel a tettel a csöcselék önmagát gúnyolta ki, mert holnap minden kialszik zavaros fejében, és megint a puskatús, a templomharang és a pénz az úr. Minden, ami volt, látomás volt, vágy, s talán — ó, jaj! — sikoly cs próbálkozás; „Krnje”¹⁾ még él, itt van, ott van, amott is, nézd, milyen otromba és kövér, tele kitüntetésekkel, falánk és hatalmas, összeszedi ő

megint a szertehányt, nyomorúságos figurákat, és annyira bonyolult, oly szomorú játékot űz velük, hogy azt csak életnek lehet nevezni.

Kezdődik a karnevál.

Itt vannak, kirajzanak a lázadók az udvarokból, sutorognak és forrnak az utcákon, mint a hús a katonakondérokban, rend nélkül állnak csapatokba és vezér nélkül rohamoznak. Ma senki sem szomjazik borra, senki sem éhezik húsrá, ma testvériesülnek az emberek a kosztümök hazug tarkaságában. Az álarc eltakarta az arcot, a nyomort és a bűnt, de nem a nőt is, „aki a pokolban is keresőben és keresett lesz”.

Megkezdődött a karnevál.

A mellékutcákon legelsőnek az „alamizsnások” egy-egy kis csoportja zarándokol, arcuk, kezük bemázolva rikító színű olajfestékkel, piros krepppapírral és szénmel; szerény kis baksisért egy-egy szegényes, de ritka élvezetet kínálnak az adakozónak. „Zenekart” alakítottak, hangszereik konyhai fűtelek, marhatülkök, petróleumos bádoggannák, vasutas fűtülők; porolóval verik a feneküket, mintha dobolnának, karnagy helyett pedig százkosaras kutyát vezetnek pórázon, farkára gubacsot, konzervdobozokat és lyukas osztrák aprópénz-fűzért kötöttek. Vagy — a legközönségesebb szavakkal jósolnak és bizarrabbnál bizarrabb jóvendöléseket mondanak. Amarra, egy kör közepén, vigyorog, tótágast áll, hányja-veti magát, rúgkapál, mint a „parádés majom”, a többiek meg kazacsok ritmusban tapsolnak hozzá. Egyesek összekoldulják szinte a vacsorát, oly módon, hogy valamely közismert városi éhenkórászt kikiáltják „Európa legfalánkabb emberének”, mire ez bánatos, éhségtől megnyúlt pofát vág, ízléstelenül ásitozik, és mekeg, mint a csecsemő: „Mama, cicit, cicit akarok!”

A városi vagabundusok céhének rendes évi előfizetői ezek, akik az egymás között kialakított hagyomány szerint űzik ezt a nagybőjt előtti ipart. Rongyaikra a legpiszkosabb és legfoszlottab foltokat varrták; közöttük „a rend őrei”, „fabuzogányokat” hordanak gyökerestül és földestül. Az „inkasszások” aprópénzt csörgetnek korszókból és ragadnak a járókelőkhöz, bezörgetnek a zárt kapukon és udvariasan hálálkodnak, vagy közönségesen átkozódnak; de az „üzlettársak” szüntelenül szemmel tartják őket.

A tüzéségi istállók mellett, amerre Filip a rövidebb utat választva igyekezett hazafelé, egy sereg gyerek állta el útját. A „mackó” körül tolongtak. Mint rendszeren, a „mackót” ezúttal is Sjekirica és Kero „magiszter”, a legravaszabb és legtekintélyesebb „városi kártyamaherek és szélhámosok” aknázzák ki. A bevételt háromfelé osztják, két rész nekik, egy a „mackónak” jut, az idén azonban, úgy látszik, csak elfelezik. Fehér zseké-sapkájuk és a farsangi papírkígyó csíkjai alatt ezért csillog a szemük és mosolyog a bajszuk. Kero, a pénztárnok, artikulálatlanul morog, mintha hebegős volna, és az első bevételeket csörgeti egy hatalmas majolika éjjeli-edényben. Ezt az „valódi cirkuszi számot” a fáradhatatlanul szellemes Sjekirica propagálja, és az emberek megállnak már csípős szavajárása miatt is. Sjekirica egy megtermett fűtköst tart jobb kezében, baljában pedig a lánc karikáját. Ezen táncol „a talpas”. A medvebőr alatt, melyből száll a por, és amelyet az idomító bolhaporral szórogat „a bolhák miatt”, ember izzad; spárgával átkötött zsakokba csavart lába látszik csupán, meg fekete bőrkesztyűben a keze; kifelé nem lát semmit, egész biztosan (a szemnyílásokra Sjekirica szándékosan leengedte belülről a vörös posztó „sisakrostélyt”), mert vaksin botorkál és egyre a fal felé dülöngél, nehezen, sípolva lélegzik az orr és a száj nyílásain. Sjekirica időnként megfeszíti, majd hirtelen meglazítja a láncot, mire a medve a földre huppan. Vagy a bottal ösztökéli, hogy „hoppaszasa” táncoljon.

¹ A karneváli herceg népies neve.

A gyerekek visítanak örömben, és önkéntelenül is félnek a „macskótól”. A járókelők megállnak, és élvezik ennek a tökkelütöttnek a kínzátását a bőr alatt.

— Tessék, tessék, még csak öt-hat óra hosszat... — kiáltozik Sjekirica. — Fenekére egy dinár, a lopckájára két dinár, tessék, tessék! Rajta, rajta, tessék...!

És jönnek a gyerekek sorban. Mintha a fegyverforgatást gyakorlonak vagy izmaikat erősítenék, miután odavetik a „taksát”. Kero perselyébe és Sjekirica átnyújtja nekik a botot, istenigazából, szadista módon odasóznak „a medve” vékonyára vagy hátára. Az fölüvölt, de „gazdájának” simogatására és dicséretére, nyoszorógvé csakhamar megcsendesedik.

Filip kezdetben gonoszul csak vigyorgott, de látva, hogy ezeknek az „uraknak” könnyen hullik a markába a pénz, elkomorult, mert meg volt győződve, hogy szemmel látható csalással jutnak hozzá. A „talpas” jó vastagon kipárnázta magát — tartotta Filip —, és az a dörmögés az ütés után egyszerű és könnyen fölismerhető alakoskodás. Hirtelen elhatározta hát, fölál az egy dinárt, hogy jó nagy ütésével végére járjon a zsványfortélynak. Fogával megoldotta vászonzacskóját, kikapogatta belőle a dinárt, majd babonásan megköpködté, mintha ruletten próbálna vele szerencsét.

— Addsz a csak ide nekem! — kiáltotta oda nyersen Sjekiricának, Kerónak pedig odanyújtotta az egydinárost.

Sjekirica valahogy nyugtalanul forgatni kezdte a fejét, és a kíváncsi tekintetek ellenére sem akarta megengedni neki.

— Neked nem lehet!... Add vissza a dinárt!

— Osz mér nem lehet? — ellenkezett Filip, csak megerősödve abbéli nézetében, hogy a medvebőrbe bújt ember tettetű magát.

— Ez csak a gyerekeknek van, a polgároknak! — jutott eszébe a kifogás Sjekiricának. — Neked ötször annyiba kerül!

— Rendben van — szól fogcsikorgatva Filip —, itt van még négy dinár! — Kioldotta zacskót, és Kero szeme láttára öntötte bele a kétdinárosokat a gyalázatos edénybe.

— Add oda, add oda neki! — kiáltozta a kölyökhad, az alkudozásban felcsigázott érdeklődéssel és türelmetlenül várva, mikor szó oda a macskónak ez a vállas paraszt.

— Nesze — mondta Sjekirica más választás híján —, csak vigyázz, az ülepére...

Be sem fejezhette, máris suhintott a bot, és ölmos, tompa ütéssel úgy odamázolt a test domborulatára, hogy csak úgy porolt.

— Ufsz! — szisszent föl a közönség.

— Oaoaoau... — jajgatott a „mackó” levegőért kapkodva. Kezével le akarta emelni a medvefejet, de rettenetesen süttötte Filip „zsíros kenete”. s a megkeményedett bőrrel bajlódva hol ülepét dörzsölgette esetlenül, hol a súlyos fejrészről próbált szabadulni.

— Mars! — haragudott meg Sjekirica a parasztra. — Nem a szamarad!

Azonnal boldogtalan „sorstársával” kezdett foglalatoskodni, csokoládéval vigasztalgatta, melyet a kerek, nyálas nyíláson át dugdosott be neki. Ezzel az orvossággal, úgy látszott, már sokkal jobban érezte magát a „mackó”. Elálló, lógó, hamis fülébe ordította Sjekirica:

— Jó medve vagy, jó medve!

És ezzel a mesterkedéssel végül is rábírt, hogy előbb lassan, majd mind vadabban és súlyosabban topogjon megint azokon az elefánt lábakon.

Filip elégedetten elporoszkált a falu felé. Esze ágában sem volt bánni, hogy olyan nagyot ütött, noha jobb karjában megrándult egy ín, és ez most bosszontja. Minél előbb találkoznia kell Perkával, hogy kioktassa nemcsak a következő bírósági tárgyalásra, hanem arra is, hogyan viselkedjen a lentiek előtt.

Naplemente előtt, mindezek az utcákon, mint ahogy a bűz csúszik a kanálisokon a patak felé, özönlének a tér irányában e háborzongató „iparosok” menetei és a vad képű, magános maskarák. A kávéházi kirakatüveg előtt a templomi és kolostori ablakok rácsai alatt, az előljáróság és a hivatalok előtt, a templom tövében torkollik össze ez a lavina, tüntetően orgiázik, vakmerően rohamoz. Köp az összes elmúlt napokra, melyek nem ilyen bolondok, undort keltőek és förtelmesek, nem ilyen féktelenek és részegen-ordítva vigyorgók. (Különben ez a tér hétköznapiakon osztályok szerint van felosztva a séta céljaira: közepén a szerelmes altisztek és a „közép”-osztály sétálnak, baloldalt a diákok, munkások és a járókelők, a jobb felőli széles járdán pedig a tanárok, papok és a „megkésített uraságok”.) Itt, a téren, a házak között most elkeveredik a selyemplüss dominókkal, harlekinekkel, pulcinellákkal, bajazzókkal, maharadzsákkal, osztrák feldbebelekkel, hóhérokkal, sans-culotte-okkal, kozákokkal, bűvészekkel és táncosnókkal. Ezek az „igazi” maszkok, arcukon finoman megfeszülő, elasztikus álarcokkal és félálarcokkal, akik ismerik a quadrille néhány meghajlását, és akik általában figyelmesen fűjják a „juhuhú” ismerőseik füleibe. S bár itt alábbhagy valamennyire az álarcos csöcselék szemtelensége és neveltelensége, ezek az igazi maszkok mégis szöknek előle, cinikus elővigyázattal befogva az orrukát.

A szökőkút mellett, melynek vizéből Mrko éppen az imént ivott, és bajusza szárnyáról még mindig csurog a vízsugár a nadrágjára, kék dominóba öltözött, izgó-mozgó, ideges ember működik. Hosszú nád horgászbót tart a kezében, a horgon köznöséses lókolbász; a versenyzőnek bele kell harapnia a csalétekbe, és a foga között megtartania; de a kezét nem használhatja eközben; a kolbász így az övé lesz. Feltalálója — Manizelo, a város ismert kereskedője — „csalinak” nevezte el ezt a szerszámot. Lám, az öreg Mrko is, kezdetben restellkedve, később pedig dühösen, hiába igyekszik célt érni. Tátog és tátva marad a szája, mert a fura horgász ügyesen elkerüli. Végül megpróbálja Sukan is habzik a szája és hevesen kapdossa a levegőt mozgékony állkapcsaival, de hiába. A „csali” csábítja az éheseket vagy az önhitt ügyeskedőket, körülötte pedig sikongó nevetés.

A „csalító” nem messze megnyitották „mészárszéküket” az Iketić testvérek. Mandić-Cvikota községi kézbesítő segédletével tompa bárdokkal kutyahúst vagdálnak és kínálgatják a népnek, az pedig harsogva nevet. „Cvikota, Cice és Alija — egy ördögnek három fia!” — kiáltozzák nekik.

Megérkezett a piacra az a ponyvával letakart különös kocsi is, mely egész nap füstöl; elnevezték „pokoli pöfögőnek”. Négy jelképesen maszkírozott jó barátunk jutott az az élvezet, hogy a híres sinji „harambasa” szármát készítsék. Tolonganak körülöttük a helyi inyencek, akiket mesziről odacsalt az erős fűszerek és a főt sódar illata.

Marić bíró az „Alka” kávéház felé törtet. Körülötte a lármás, sűrű sokaság döfködi az álarcatlanokat, csipkedni, lökdösi őket, bóg, nyög és liheg. A nők cserregnek, mint a verebek ebben a tolongásban.

— Ez inszolencia, letépték a kabátom gombját! — tiltakozott Marić, s közben meghajolt a válogatott társaság előtt, mely az „Alka” kávéház ablakában, az összetolt asztaloknál helyezkedett el. — Szabad?

Ez volt a „horvát” kávéház, arra lent a „jugoszláv”, amaz a harmadik pedig a „papi” kávéház, az uzorásoké. Ebbe a „nemzeti”-be járt Zrnić mint jövendőbeli képviselő. Ma elhozta Ada asszonyt is. A kövér, rokonszenves Tinka mindjárt körülvette panaszaival, míg férje, a korpulens šjor Marko, háború utáni gabonakereskedő, aprított hercegovinai dohányt tubakolt. A társaságban ott ültek még Rokvić patikus, apró feleségével, a bóbészédű Pava asszonnyal, aztán az örök műkritikus, tönkrement hadi-

¹ Amilyen a kezdet — olyan a vég. (Amint a függöny felgördül, látszik, milyen lesz az ünnepély.)

szállító, gúnynevén šjor Luigi-, „Canavazza”. Csatlakozott hozzájuk Kalkiéc is, és most — tán a karneváli „politikai zűrzavarban” és egyenlőségben — Mariéc bíró is.

Zrnić, a felesége jelenléte miatt és mert abba kellett hagynia a preferansz partit, rosszkedvű.

— Tehát, ön is egyetért velem az idei farsang utolsó keddjének megítélésében? — csapott le a bíróra mindjárt šjor Luigi, a kritikus.

— Nem tudom, mi az ön véleménye — mondta Mariéc, miközben leült.

— Al levare delle tende si conosce la festa!¹⁾ — hozakodott elő a közmondással Kalkiéc.

— Gyatra — szólt šjor Luigi.

— Che laconica brevitás!²⁾ — ironizált Kalkiéc.

— Csak semmi latinizálást, kérem! — nézett rá Zrnić, és még jobban felforrt belül.

— És ezek az egyetemisták sem csinálnak semmit — szólt közbe Pava asszony, szemével követve egy éppen belépő egyetemista csoportot.

— Törődj a magad dolgával! — lökte meg a patikus. — Ha befejezik tanulmányoikat, majd dolgoznak akkor!

— És mikor fejezik be?! Ugyan! — fordított hátat az asszony sérődötten.

— De bár jókedvűek lennének! — sóhajtotta Ada. — Ez a mai ifjúság... Én mindig énekeltem. Emlékszem az akkori maszkabálra: La giovinezza me chiama a goder, che me importa poi morir!³⁾ Táncoltunk, vígadtunk...

— Drágám, az élet megszökik előled, az emberek változnak — szólt gúnyosan Zrnić. — Nézzétek Manizellót a „csalijával”!

— Che indovinazion!⁴⁾

— Hagyja rá, Ada — simogatta meg az asszony térdét Tinka. — Az enyém is ilyen, ilyen unalmas.

— Csak azt szeretném tudni, ki eteti ezt a bolondokházát... Ki adja rá nekik a pézt? — dörmögte a gabonakereskedő.

Ebben a pillanatban nagy nehezen betoltak a kávéházba egy jókora gyerekkocsit, minden bizonnyal ikreknek valót. A kocsiban maskarába bújtatott emberke káromkodott dühtől vörösen, szorosán bepólyázva, akár egy igazi csecsemő, valójában övekkal át- meg átkötözgetve, mint valami dühöngő örült. Szegény, bedőlt két minden hájjal megkent csalónak. Kezdetben jól játszott a pólyás szerepét, mindaddig, amíg cucliból, befogva az orrát, erővel meg nem itatták tejbe áztatott nagy adag szennalevéllal, egy lovaknak való hashajtóval. És amikor a ritka história befejeződött, behozták ide a kávéházba, hogy így büdösen, betojtan, elátkozva az összes úristeneket és lator szenteket, elszórakoztassa az embereket, míg „összegyűjtik számára az önkéntes adományokat”. Ráadásul vastag kötelekkel hálózták be a babakocsit, csak ez a veszett, komolyan szitkozódó negyvenéves fejecske kukucsált ki belőle, melynek tulajdonosa teljes erővel rázta egyedülálló börtönét.

— Hát szabad így káromkodni, te kis csúnya! Anyukát szépen kell megkérni: kérek, anyuka, cicit! Várj, míg hazaérünk, anyuka tisztába teszi a popsikát, és leteszi a kicsit csicsizni — tente, tnte! — gügyörészett édesen a „gouvernante”.

— A kés fog itt beszélni, Kruno, meglásd, Krisztusra mondom, a keresztfán! Eressz el, szarházi! Az anyátok... zsványok! — zokogta görcsösen a „gyermekecske” és köpköd, akit ér.

¹⁾ Lakonikus tömörség (a kifejezésben).

²⁾ Az ifjúság élvezeteket kínál, mit bánom én, ha aztán meg is kell halnom!

³⁾ Micsoda ötlet!

— Nagyságos asszony, megtöröljük a csipkezebkendővel a gyermek szájacskáját? — kérdezte gondterhelten a „gouvernante”, az „anyuka” pedig basszus hangon utasítja:

— Mosogatórongyot a pofájába!

A „babát”, általános röhögés közepette, megkocsikáztatták az asztalok között.

— Ó, ha valami ilyent kieszelnének a mi Franónkkal is?! — kiáltott fel a nevetéstől fuldokolva Zrnić.

— Vjeko, az istenért! — meredt rá Ada.

— Mi minden nem jut eszébe a mi jövődő képviselőknek?! — vetette közbe a patikus, hogy elsimítsa a kellemelenséget.

— Miféle népképviselő! — mormogta Kalkiéc. — Tűzoltó! Pumpjer! Nem képviselő.

— Frano, az istenért...

— Gyerünk, ne vessünk — ajánlotta félősen Tinka.

— Semmi különös, ha mondom. Semmi különös! — ismételte gongosan Luigi. — Hol vannak a valamikori karneválok!

A kávéházba beviharzott a „bűvész”, különben az ipariskola igazgatója és Sokol-tag, aki még Zrnić pályafutásának kezdete előtt „össze akart akaszkodni” politikai ellenfelével. Finom, fekete, szarkofág alakú dobozba egy enyvből készült és rózsaszínűre festett, bebalzsamozott „orrot” helyezett; az orr pamutba volt ágyazva a világoskék selyemmel kibélelt dobozban, melynek fedelét elegáns mozdulattal nyitogatta ki. Az asszonyok ráismertek Zrnić orrára, és magukban kuncogtak, mindaddig, amíg a rugózat nem kezdte életre kelteni, és akkor, persze, szemérmesen elfordultak, visszafojtva nevetésükt.

— E un po disgustoso!⁵⁾ — csücsörítette száját Ada.

— Il vero „Pumpjer”!⁶⁾ — köhintett a bosszú örömeivel Kalkiéc.

— Hogy éreznéd magad, ha veled tennének ilyen csúfot — súgta bátyjának Ada szemrehányóan.

— Ne is beszélges ezzel a szellem-tővel — gúnyolódott Zrnić.

— Te vagy a szellentő, megértetted?! — vörösödött el Kalkiéc és zöld szeme villámokat szórt.

— Horvátú beszéni, horvátú! Horvátok vagyunk, vagy nem? — kiálta túl őket hamis jókedvvel Tinka.

— Ön páratlanul replikáz! — szólt Mariéc hidegen Kalkiéchez.

— Nekem is van nyelvem, mint akárki másnak!

— Kimegyünk egy kicsit a levegőre? — fordult a gyógyszerészhez Pava asszony.

Azokban elkésett vele. A kávéház valósággal rengett a „medve” döngő lépteinek és már elnehezült szökdecslésének súlya alatt. A tulajdonos későn lépett közbe, Sjekirica, akár a játékban a talont, egyszerűen félretolta.

— De a bolhák! — nyögte jajveszékelve a tulaj, az „idomitó” azonban őt is beszórta bolhaporral, amiből még mindig volt a zsebében.

— Hölgyeim és uraim, eredeti ázsiai medve! — jelentette be ünnepelesen Sjekirica.

— Orosz? — vetette valaki közbe.

— ... Közép-ázsiai. Táncol, dörmög és hajlong. Nagyszerűen állja a verést, a bőre öt centiméter vastag. Parancsoljanak, próbálják ki, tíz dinár egy ütés a vastaghúsra. Tessék, tessék! Onkéntes adományokat köszönettel elfogadunk. Itt az alkalom, még egy kicsit lehet, uraim, mert szótöbbséggel beválasztottak bennünket a zsvány „Krnje” felett ítélkező Legfelsőbb bíróságba.

⁵⁾ Egy kissé izléstelen!

⁶⁾ Igazi „tűzoltó”!

A medvebőr nyílásain szürke hab tört elő. Kero most egy tele korsó sört hozott a „mackónak”, majd egy csomag „Adria” csokoládét is kibontott. Ez megint visszaadta egy kissé az erejét.

— Sjekirica, mondd csak, ki van a bőr alatt? — súgta a gabona-kereskedő.

— Húsz dinárért megmondom, šjor Marko!

— Adjál neki, adjál — mondta részvétellel Tinka.

— Nesze, itt van! — elözölte meg őket Kalkiéc, és bepottyantotta a húszast Kero „kasszájába”.

— Köszönjük. Ha összegyűjtöttük az adományokat, akkor megmondom... Tessék, tessék!

— Add ide azt a dorongot, hadd ódalítsam meg egy kicsit! — patant föl vidáman Zrnić.

— Parancsoljon, šjor Vjeko. Tíz dinár!

— De Vjeko, az istenért! — próbálkozott Ada.

— Csak nem fogja verni...? — esett gondba Tinka.

— Ugyan már, vastag a bőre... — szólt a patikus.

— Húzd közelebb, húzd csak közelebb! — lóbálta Zrnić a botot tisztes távolságról. — Így. Ahá! Még egyszer... Puff! Aha!

A mackó kacagatóan forgott a láncon, menekülve a nem valami isten tudja, milyen erős ütések elől.

— Jó férj lenne belőle, türelmes — rezonált Rokviéc.

— Ki? — kérdezte Tinka.

— Hát a „mackó” — rángatta a vállát mérgesen amaz.

— Ki tudja, nős-e?

— Ha nem, vízbe kellene fojtani! — vigyorgott Kalkiéc. — Meg-
erdemli.

Váratlanul egy sípoló, hektikás hang süvített végig a kávéházi termen:

— Szégyen! Szégyen, gyalázat!

A sarokasztaltól Josko Mladar rázta öklét tiltakozóan Zrnić felé:

— Embert ütlegel?! Szégyellje magát! Nincs bőr az arcán?! — remegett sápadtan az izgalomtól.

Ez a széles gorkiji tremolóokban siránkozó, szamaritánus lázadó egy szempillantás alatt elcsendesítette a termet.

— De ki ez? — igyekezett feltalálni magát Zrnić.

— Senki és semmi! Vörös szemét! Carogna porca!?) — lobbant fel Kalkiéc.

— Vigyázzon, mit beszél! — rázkódott meg a haragtól Mladar.

— Uraim, nyugalom, uraim, nyugalom! — könyörgött a tulajdonos.

Sokan fölkeltek asztaluktól, és biztonságba helyezték a palackokat, poharakat.

— Mladar úr! — lépett Mariéc az egyetemistákhoz. — Mit kíván ön? Nem tudna más módon szórakozni?

— Verést, ez az, amit ő kíván! — futotta el a méreg Kalkiécot ismét.

— Kérem, Mladar, hagyja el a kávéházat! Azonnal, kérem, minden magyarázkodás nélkül! — lépett fel energikusan a vendéglős.

— Kidobni! — üvöltötte Sjekirica, és azonnal oda is fordult a zavart Zrnićhez: — Negyven dinár, elnök úr!

Josko Mladar az elnémult társaság felé fordult, valósággal keresztüldöfte véres, gyulladással szemével és úgy sziszegte:

— Eljön még... az én időm is!

Sarkon fordult és kirohant a kávéházból.

— Hallották? — böszült fel Kalkiéc.

— Pszt... Frano... Frano! Istenem!

— Hagyjad! — legyintett Zrnić.

¹ Disznó gazember.

— Á, nem marad ez ennyiben! — fortyogott Kalkiéc.
 — Ugyan, mit várhat tőle, hisz az anyja... — kezdte Pava asszony, de észrevéve Mariécot, ajkába harapott.

— Na és mit csinál a mi asinus in pelle ursink?⁸⁾ — csapta össze tenyerét Mariéc.

Mindannyian megfordultak. A „mackó” a konyhába vezető hármas lépcsőn pihent.

— Csak nem ütötte meg túlságosan, Vjeko? — sajnálkozott Ada.

— Ezt annak az egyetemista számárnak kellett volna...

— Frano! Már megint kezdted...

— Nagy igazság, az ember bot nélkül ellustul — mondta Marko, a kereskedő.

— Halló, Sjekirica! Ki van a bőr alatt? — kérdezte Mariéc.

— Ön, elnök úr, még egy dinárt sem adott — nyújtotta kezét Sjekirica a bíró felé, és amikor megkapta a tízdinárost, megsúgta:

— Berleša!

— Hahaha!... — tört ki a jelenlévőkből.

— De ki is lehetne más — nevetett végre Zrnić is.

— Azt mondtuk, meg kellene nősíteni! — jegyezte meg Rokviéc.

— Látja, ez igen, ez aztán volna valami! — szólt „Canavazza”, aki a politikai képesbeszédben hallgatott, mint a sár. — Kukucskálni!

— Hogyhogy kukucskálni?

— Hát a kulcslyukon a hálószobába, porco dindio!⁹⁾ — serecintett šjor Luigi.

— A régi szokás szerint — szólt Rokviéc.

— Csakhogy kell, aki finanszírozza és szervezi a dolgot! — mondta gondterhelten „Canavazza”.

— Azt a legkönnyebb...!

— Hahahaha... — fuldoklottak a kacagástól a férfiak, az asszonyok pedig kíváncsian fürkészték őket.

— Biztosan valami disznóság jutott az eszükbe! — találta ki Pava.

— Anélkül ki se bírnák! — értett vele egyet Tinka.

— A szemtelenjei!

— Di carnevale ogni scherzo vale!¹⁰⁾ — kacsintott rájuk Mariéc.

— Megjött a zenekar is. Itt lesz mindjárt Krnje! — szólt Zrnić, és megigazította székét az ablaknál.

A téren még szédítőbb hullámvész viharzott át. A lilavörös papírmasé zenészek most, az általános féktelenség harmadik és utolsó szakaszában, bepityókázva, akár többi testvéreik, fújták és recsegették rongyokkal fölékesített hangszereiket, ritmus és melódia nélkül, mindenki magának. Ők voltak az előőrsei Karneváli Hercegnek, aki zegzugos útját a környező utcákban itt, a téren felállított vesztőhelyen fogja befejezni, itt fog elhamvadni mindezekkel a gyermeki örömeikkel, ezzel a napvilágra került emberi mocsokkal és házard, véres játékkal, mindazzal együtt, amit Ó Karneváli Délutánja szült meg és ébresztett fel az emberi kobakokban.

— Jaj, nézéétek, ott van a mi rokonszenves šjor Mirkónk — sikkantotta Ada asszony.

És valóban, a klarinéttel a kezében ott hintázott negédesen „Okarina”, mint a babacsörgő, szemecskéi játékosan forogtak, akárcsak valami tréfás reklámé.

Jön!

Jön a viháncoló gyereksereg, tömör, rongyos falka, fülsiketítően füttyül és ordít. Durrogó-pattogó petárdákat dobál, gyufát gyújtogat, fenyőfa

⁸⁾ Medve bőrbe bújt számár.

⁹⁾ Enyhe szitok: malackodó pulykakakas.

¹⁰⁾ Szó szerint: a karnevál idejében minden ötlet értékes (annyi mint: mindent szabad).

botokra tűzött vagy erősített és hamuval töltött bűdös bádogdobozokban pedig bűzlő, füstöl petrólem ég. Halad ez a fáklyásmenet, szikraesőt kerget a levegőben, figyelmetlenül elcsöpögteti a gyűlékony anyagot, és a meztelen lábak széthordják, eltapossák.

Jön!

A fáklyahordók után, már fáradtan és összekeveredett lépésben, akár a visszavonuló, vert had, jönnek a karneváli méltóságok, az ügyesek és esküdtek, a hétköznapiak e megvetett civil bagázsa. A téren azonban megélénkülnek. A méltóságokat tyúktollak és az éjjeliedény „sisak” alól kilógó egérfarkok ékesítik. Markolatig vörös festékbe mártott fakardott hordoznak, övükbe pedig női bugyikat tűztek, és lobogtatják őket a levegőben, káromva, mint a holló. Talán ezek is „corpora delicti”-nek számítanak és jelképei „Krnje” életmódjának. Minden itt van, amit ők legsúlyosabban inkrimináltak: a telhetetlenség, a bűn, az érzékiség egyaránt. Mögöttük a „bús özvegyek” jajonganak, a fenekét verdesi mindahány, akaratlanul is megmutatva ily módon a bánat színét és fonákját. Az ügyészek a hajdani városi iktatóból származó, hatalmas, összefirkált és mindenféle tintával összepacnított kartonokat cipelnek, közönséges, rozsdás drótból való, piros szemüvegük van, melynek az a rendeltetése, hogy tanultságukat és komolyságukat bizonyítsák a „bírótság” előtt. A harmadik sort az esküdtek töltik ki, sánták, púposok, vakok, csonkák — isten mindenhatóságától megcsúfoltan vagy a csodabogar ember bélyegével; talán éppen a szerepük követeli meg, hogy ne is igyekezzenek szánakozni senkin, mert maguk is a méltánytalanságot szenvedettek példái.

Égő torkukból, valahogy mindannyian apatikusan éneklik „Krnje halotti szerenádját” — az ítéletet.

*Amit falni lehetett,
káposztát, szalonmát,
főlfalta azt Krnjesa,
mint ordas a birkát.
Krnje, Krnje, Krnjesa,
nem segít most ármány,
végy búcsút az élettől,
telhetetlen sárkány!*

Kétoldalt a részeg uszály egy másfajta refrént ismételtet kárörvendve. Ebben gyűlölet csendül egy élő, mindannyiuktól ismert istenteremténye — a vendéglős iránt:

*Ezt a vén Krnjet itt,
kocsmárosok dicsérik.
Hogyha Krnje nem volna,
víz se volna a borba’.*

Ezek a siralmas kakastollak, pogány kalpagok, undorító parókák, melyekkel e toprongyos maskarák felcicomázták magukat — zsíros női szoknyájuk szegélye a földet söpri és bukdácsolnak benne —, ez a tökrészeg rongyosgárda, mely ebben az önként vállalt, gyötrelmes környezetben, Krnje processziójában, rémséges varázslók förtelmes gyülekezeteként elcsigázottan bőgi jelképes áldozata fölött a halál és a bosszú dalát — ez a csöcselék most utat tör magának az embertésztában, és beleárad, gomolyog a piactéri sokaságba, akár a patak poshadó vizébe az állati belek, bendő, paták, szarus lehorzsolódások és szőröcsomók undorító, nyálkás, véres lerakódása.

Jön!

„Djidji”, a város sátáni agyalágyultja, dühöngő megszállottja, az exszhibicionista, aki önmagát kergeti kegyetlenül ostonnal, mint a „Sony

boy” versenylovat, rozsliszt kovással van bemaszatolva. Meztőláb toporog, bokája és talpának boltozata megkékül.

Jön!

A bús özvegyek között három rég elhervadt városi virágszál menetel, kelyhükről fedeles szárnyú lepkék hordják a kankós váladék „himporát”. Fenyőtoboz koszorú koronázza hamuszín, kócos hajzatukat, és ebben a félhomályban — mint valami csigolyákból összerótt füzér — lekúszik meztelen nyakukon, hernyóként tekereg derekuk és csípőjük körül, a vége pedig szabadon leng, mint az elvetett gyeplőszár. Az egyik asszonyforma teremtés alacsony, kövérkés testalkatú, szétvetett, vaskos lábakkal, égő, blenoreikus szemekkel, nagy érett paradicsom kinövésére emlékeztető tömpe, dagadt orral, fansali képpel. Ordító basszus hangon énekel, dülöngél, egy palack szilvapálinkával hadonász. A csúfneve „Bécsi”, olyan régi cég ez. A másik még öregebb, a húgy, a rothadás, a pállott ágynemű bűze árad belőle. Alakra olyanforma, mint barátnője, mesterségét — úgy látszik — abbahagyta, és most hideg marhahúst, porcogós csontot árul, amit maga gyűjt össze vagy kunyerál ki a vágóhídon. A harmadik valamivel magasabb és jóval fiatalabb náluk, s még falusiasan öltözik: fején kendő van és fekete kötött ujjast visel. Göndör, fekete hajában szalmaszálak és mindenféle törmelék; istállókban hempereg, padlásokon hál. Mindig szemérmes, szája bal sarkában valami érzelmes-büntudatos mosoly ül, szomorúan, lehajtott fővel jár mindig, de mindez, ó, annyi női bájt kölcsönöz neki. Keze gyapjúgombolyaggal és kötőtűkkel van elfoglalva most is, parasztfuszeklit kötöget, mintha még ott pislákolna benne a régi, paraszti törődés és a hasznos munka szokása. Ezek a harisnyák tán jelképezik is egyúttal mindazt, amit elveszített: ő maga meztőláb jár, de egymás után köti őket, az új meg új, fehér és fekete, gyapjú- és pamutharisnyákat. A neve Maro, és nyalogatják a szájukat utána, emiatt viszont irigyek rá emezek, akik erőszakkal és ijesztgetéssel behajszolták a kicsapongásnak ebbe a ceremóniájába.

— Én is ítélek neki! Én is ítélek! — rikácsolja a „Bécsi”.

— Te nő vagy... Neked nem lehet! — csipkelődnek vele az esküdtek.

— Nem vagyok nő, nem akarook...!

— Nagy kurva is vagy még ráadásul! — bosszantják az ügyészek.

— Én is ítélek... én is ítélek neki... akarok, akarok! — makacs-kodott és föl-fölhajtotta a flaskót, majd amikor észrevette az előkelő társaságot a kávéházban, a fenekére tapsolt és elküldte nekik a „képet” a tenyerén, „postán”.

— Mara, mintha az isten is annak teremtette volna! — tátotta el száját šjor Luigi „Canavazza”, amikor meglátta a menetben azt a némbert.

— Kit...? Minek...?

— Berleša feleségének!

— Magnifico! — kiáltott fel Kalki. — Faremo anche noi qualche carnevalata!¹¹⁾

— Isteni ötlet! — kacagott Zrnić.

— Bravó, šjor Luigi! Őszit ezen fölű még jót is teszünk velük. Még visszatánáhat mind a kettő az igaz útra! Viccen kívül! — fecsegett šjor Marko.

Ada asszony halkán odaszólt Tinkának:

— Én rosszul vagyok ezektől az asszonyoktól!

— Itt van Krnje, itt van a Krnje! — tapsolt tenyerébe váratlanul Pava.

— Húzgálják a nyelvét és pislogtatják a szemét! Nagyszerű! Finom! Finom!

¹¹ Fenséges! Csinálunk mi is egy-két „karnevált” (ti. bolondságot).

— Che fino, che fino¹²⁾ . . . — sápadt el Kalkiéc, most látva először az idei karneváli herceget.

Itt van!!!

Egy négyszögletes, alacsony, sebtében összeeszkábált és zöld rácsozattal körülkerített deszka kocsin, felborzolt tollú, tetves kotlósként, aranyozott antik karosszékben egy gigászi bábuóriás ült. Gyűröttten és felfújtt pocakkal. Zöld, sárga és fekete, szénával-szalmával kitömött, spárgával és dróttal legdurvábban megvarrt zsákokba volt öltöztetve, a fejét papírmáséból csinálták az ipariskolában. Rendjelek verdesik Krnje mellét a kocsis rázkódásától és felfújódnak az érdemszalagok, a hatalmas, lyukas kesztyűkből szalma szóródik, üvegszemei csörögnek kartonüregükben, piros festéssel megfestett valódi ökörnyelve pedig kígyóként tekereg. A Krnje fotelje alatt ülő gyerkőc egy spárgát húzogató, mellyel minden pillanatban kiölti Krnje nyelvét. A kocsit két sovány füles húzza, s Krnje őrei, a fáradságtól lihegve és verejtékbárzadtól ragacsosan, időnként segítenek nekik.

Ez a Karneváli Herceg!

Az idei a feudalizmus képviselőjét, Frano Kalkiécot személyesíti meg és karikírozza, aztán Marka Rapočot, az újgazdag gabonakereskedőt, X csendőrt és mindezek szellemi serkentőit az összes ismert jelkép-változatokban. Itt van a Császári Tanács rendszalagja, a Kalkiéc család tulajdona, Krnje egyik markában összefogva itt vannak a nyulak, kakasok, dísznők és a teknősbéka, itt van Kalkiéc fehér keménygalléja és ezüstös-fekete, lazán megkötött nyakkendője, s itt van végül, hogy félreértés ne essék, az ő nagy „érdemrendje” a belerajzolt zöld toronnyal a város közepén. Krnje hatalmas pocakján felirat áll: „gabonarakta és csirketemető”, és ott van rajta Rapoč közismert, félkilós bolti lakatja is. Krnje arca komor, amilyen mindkettőjüké, ezeké a zord élő uraságoké, nyelve kiöltve, szeme kimeresztve, füle szőrös. Jobb markában a rút figura gumibotot, kézbilincset, puskatust és vérvörös emberszívet tart. Krnje előtt az utólag rögtönzött akasztófáról egy kehely és füstölő lóg.

— De mit bámulnak rajtunk ezek a maszkok? — csodálkozott Pava.

— Carogne porche, nem maszkok — szitkozódott „Musa” magában.

— Vonuljunk vissza — ajánlotta Zrnić.

— Azt nem! Megörültél? . . . Ne vessünk mi is! — suttogetta Kalkiéc dacos vakmerőséggel és konoksággal.

Az egész kávéház somolygott a bajsza alatt, csak az egyetemisták sarokasztala röhögött hangosan és bosszúsomjjasan.

Gyűlöletüket csepergették Krnjere látható jelekkel, lelkük mélyéből préselték ki.

Ez már többé nem a „carrus navalis”¹³⁾ ősrégi, román harci hagyomány, noha gyilkos fullánkját megtartotta; nem is római katolikus, pompózus, tüntető nagylelkűség, mellyel megengedik a népnek, hogy vízkeresztől hamvazószerdáig telezabálja magát hússal; nem is pogány ünnepek ártatlan mulatságai ezek. Nem a carne-levare, a böjt vértelen szokása ez, s nem a carne-vale¹⁴⁾ naiv helyi változata! Íme, ez a közönséges maskarádé egyszerre félreérthetetlen váddá alakult Krnje személyében. Maga a „Krnje” név is, váratlanul, más magyarázat fényében világosodott meg: a város piócája ez, mely hizik, lassan, szalmaszálon, gyönyörrel szívvi a nép véré, valami rettenetes és hatásos recept szerint.

— Kinek az ötlete, kinek az ötlete volt? — csikorgatta fogát Kalkiéc, és mindjárt meg is felelt önmagának: — Ott van, kié . . . Egyetemisták,

¹² Mi a finom, mért finom . . .

¹³ Hadiszékér.

¹⁴ A hús jó dolog.

munkások, csavargó népség, csőcselék ez mind, carogne, assasini¹⁵)... És az az arcátlan hetvenkedő megfizet nekem még ezért a gazemberségért! — gondolt az ügyvéd Josko Mladarra. Hogy fogja magát az ellenzék listáján jelöltetni, amikor, lám, a rendszer igazi ellenzéke is kigúnyolja. És mindjárt fagyos hidegség költözött a csontjaiba, de aztán, akár a fuldoklónak, eszébe jutott minden lehető eszköz, a megvesztegetés és a szép ígéretek eszköze, mert a fenyegetés nem válik be ezeknél. És akkor tekintete véletlenül ráesett a falusiakra, Silvestarra, Andrijára és Stipanra, akik benmaradtak a városban, hogy lássák Krnje elégetését. Apropos, enyhíteni kell a védelmet abban a tyúkpörben, és tartani kell az egyensúlyt Zrnić párthívei miatt is a választásokig, utána meg... ahogy lesz.

Sötét lett, mint a zsákban, de végre is nagy késéssel gyenge villanyfény gyulladt tizenegynéhány fali kandeláberen és a tér közepe fölött függő két csilláron. A színek elkeveredtek, akár a tarka légcsavar vagy a játékszélmalom forgásakor, megsötétedtek a ruhák és megcsillantak az üveg ékszerek. Ezzel a hunyorgó fénnel mintha vágóban érkeztek volna ide az éjszakai nyugtalanság és az intimebb izgalmak édes borzongásai, az emberek és a maszkok egy pillanatra ellankadtak, hogy aztán még bőszületben fölzsibognak az örvénylő körforgásban.

Krnje körül a tömör sorok ideges mozgolódásából látszott, hogy hamarosan megkezdődik a nagy ítékezés. Az „örök” ellátták hivatalos „ténykedésüket”, távol tartották hátukkal, amennyire lehetett, az ítélszék — egy söröshordókra állított emelvény körül szorongó sokaságot. Azután, a fejek erdeje fölött, nagy nehezen, átvittek az emelvényre három széket és két barna nagy vendéglői padot. Az asztallal hiába próbálkoztak keresztülvergődni, le is mondták róla.

A bírósági emelvény fölé hajolt Krnje, mint valami ördögi óriás, rettenetes árnyékával befedte ezt az egész sérthetetlen területet. Késő volt már, hogy arrébb tegyék, hisz alig maradt életben az a két szegény füles csacsi is, melyeket aztán a „Tomislav” kávéház folyosóján helyeztek biztonságba. El kellett kezdeni és minél előbb befejezni. Az elnöki székbe a sohasem túlságosan elázott Sjekirica ült.

Az ülnökök helyét annak a szerencsétlennek a „gouvernante”-ja és „anyukája” foglalták el, aki negyvenéves fejvel gyerekkocsiban lekötvé, oly rossz órában volt kénytelen megengedni egész emésztőrendszerének delikát izmait. Ennek a kettőnek ily módon adták meg a nyilvános elismerést azért az ügyességükért, mellyel legtöbb pénzt kerestek és legtöbb nézőt nevetettek meg.

Ezután, a már előre megbeszélte módon, szétszórták a titulusokat.

Balról a padon a következők ültek: Cice Iketić (a kutya-mészáros) mint „államügyész”; a „védők”, a „pokolpöfög” két tagja mint elismert ingyenecsek; aztán az „örök” és mindenki, akinek csak sikerült helyet fognia e diabolikus méltóságok közül.

A másik padon, jobboldalt, bezárva ily módon a pódium négyszögét, az esküdtek szorongtak, mögöttük pedig a tanúk és a közönség, mely felémelt fővel úgy hullámozott, mint a tenger az alacsony sziget körül.

Az esküdtek között ott zihál még mindig Berleša, akit Kero jutalmul csempészett a bíróságba. Berleša ragyog a tisztességtől, amelyben része van. A rútságnak ez az Adoniszé, úgy tetszik, most még torzabb, mint különben. Vörösös, nyüzött békára emlékeztetnek lógó szemzacskói; az orra és az állkapcsa ellentétes irányban, a füle felé csavarodik; tátott szájjal liheg, és alsó állkapcsával, akár egy tépőfoggal, harapdálja a fölsőt, s a szeme hülyén szelíd és álmos.

¹⁵ Gazemberek, nyilkosok.

— Megkezdődik az ítékezés e zsvány fölött, aki után a zsaruk nem szaglászna, mint miutánunk — jelentette be ünnepélyesen Sjekirica. — Átadom a szót Gice ügyész úrnak.

— Róla én minek beszélnek sokat — rivallta az ügyész a tér fölött. — Mindenki jól ismeri az Ő falánkságát, paráznaságát és gögjét, rosszabb, mint a papoké... Azt javasolom, büntetése legyen halál!

— Úgy vaan...! — üvöltötte a tömeg, és az ordításon át föltörték a dal hullámai:

*Halál, Krnje, a büntetésed,
nem segít most ármány,
végy búcsút az élettől,
telhetetlen sárkány!*

— Mit mond a védelem? — kiáltott fel Sjekirica.

— Semmi mást, csak azt, hogy kinjai megrövidíttessenek!

— Úgy vaaan... — dörögte a tömeg.

— Ha már így egyetértünk, mit mondanak az esküdtek? — emelte föl Sjekirica a hangját. — Mit mondasz te, Berleša? — fordult hozzá szigorúan.

— Azt kérdi tőled... a bíró, hogy igaz vagy hamis a K-Krnje — kürtölte Kero Berleša fülébe.

— Én azt gondolom, hogy ingaz... — dörögte a volt „mackó”.

— Hahaha... — visszhangzott a bírósági emelvényen.

— Ki hozta közénk ezt a bolondot, kérdem én, tekintetes és nagytekintetű bíróság, kedves és drága népem... — kezdte egy esküdt, aki egész évben ezt az alkalmat várja, hogy mint szónok megmutatkozzon.

— Ne darálj összevissza!

— Fecsegő!

— Fogd rövidre, te mákvirág! — parancsolta Sjekirica. — Élet vagy halál?

— Halál! — Valamennyi esküdt királyian föllált és karját lengette.

— Gyújtsd! — emelkedett fel Sjekirica.

„Krnje” azonban már égett, meggyújtotta, azaz valójában meglincselte az a tömeg körülötte. Legelőbb fekete füstoszlop tekeredett fölfelé, majd előtört a világító, fehér szalmaláng is. A nép, meghökkenve a tűztől, ijedten meghátrált, az „örök” alig tudták kirántani Krnje alól a kocsit, s aztán ez az egész égő oszlop, akár egy szénakupac, összerogyott és egy szempillantás alatt elhamvadt. Fölötte azonnal folytatták vidám ugrálásukat a maskarák és a gyerekek.

A piactér hamar megritkult, a kormos csatamezőt meg széttaposták. Minden hamar kihunytt, elcsitult, akár a büntudat, akár a délutánra odaajándékozott, de büntettükkel mindjárt el is játszott sérthetlenség, akár a közmegebotránkozástól megsütött lelkismeret.

Josko Mladar azután a kávéházi eset után elvegyült a karneváli bolondozás tolongásában, ott őgyelgett makacsul, s most egyszerre megérezte, hogy ez a jobb életre vágyó belső szenvedélye fenségessé magasztosult; noha menydörögve és gyűlölettel lobogott benne, úgy érezte meg, mint a szrelmet. „Ó, istenek, adjátok nekem a szenvedélyt, hatalmas, erős szenvedélyt, hogy szeressem” — forrt. „Ó, ajándékozatok meg az igazak szenvedélyével, hogy meglássam az emberben a fényes napot, hogy gondos nyai szeretetet hinthessenek!” — szavalta könnyekkel a torkában, megrendülve és ugyanakkor megborzongva a hirtelen kerekedett szélvihartól. S folytatta is az „énekek éneke” emfaticus stílusában. „Ó, vegyétek el tőlem és temessétek homokba apró szenvedélyeimet, égessétek el sekélyességüket és gyengeségüket, adjátok, hogy szenvedélyes tűz legyek, amikor a gyengeség jeges esője éget, változtatatok jéggé és maradjak is jég, amikor

apró, nyomorult kis szenvedélyeim kicsiny tüzei pörkölnek.”

— Nyavalyás! — rikkantotta hirtelen az arcába valami szemtelen női maszk, egy másik pedig még eszeveszettebben támadt rá:

— Haza, tanulni!

Szive megremegett és egy pillanat alatt lezuhant röptéből a földre. Az emberek azért „jobbkezesek” — ötlött eszébe —, hogy könnyebben eltalálhassák szívüket.

Amikor pedig belépett nagyapja kocsmájába, Sjekirica, Kero és Berleša éppen osztozkodtak. Berleša nyakban viselt, még földes zacskójába egy marék aprópénzt szórtak, és a zacskót jó mélyen ledugták, egészen a hasára, „nehogy ellopják tőled”.

Egy órával később azonban, a sötét kocsmában, titkon, Kero elvágta a madzagot és ellopta a zacskót az egész keresettel, s amikor ez megvolt, visszaengedte lassan Berleša lógó fejét az asztallapon terpeszkedő okádékba.

Borbély János fordítása

Részlet a szerző KURLANOK című regényéből, amelyet a Fórum Könyvkiadó az idén jelentet meg magyar nyelven.

ÉJFÉLI RONDÓ

Ladik Katalin

PROLOGUS

Mert létünk csordul el álmatag
ernyed emléinkből dúskálni jöttünk pézsmás
undorokban legörgetni a kacajt ingatag dómjairól
megbolygatni lecses pattanásait a mezőnek
bőrünk alá rejteni dudorodó évszakokat
érdes szurdokon tartós ötvözetbe
kovácsolni az ígéretet . . . jöttünk hát
tettem érni a lombosodást szikkadt porcogóinkról
lenyesni az idegen magzatot
kirojtosodott ereinkből az intelem
lógatja lábát álmaink pillérein
nyúlós étkül az iszony hever
irtózáttól vásott hörgő eszméletünk
falakról csöpögő emlék köpetünk
védtelen
csontjainkból feltörő fuldokló álmaink
bokrosodó izmainkon szertelengő rügysző kötelek
vérét szítta látomásainkon a düh terpesze
mint legyen kocsonyában hűl emléketek
hemzsegő kacajokon hájasodók ti torz
képmásaink csámcsogó szerelmesek

íme az álmok egerei
szertefutva ismerős homlokon
rozsdás ígéktől terhesen
íme a perc
pörkölt mosoly-ruhásan
gyökér szítta karjaink elé

hogy a mezők szakadt inakkal hevernek
végül a sziklák köré, megtanultam.

L A N Y

sziklák duruzsolását miért is
 remélsz gyolcsaidban viharok haját
 bogozni kócos tajtékok
 jöjj, a mezők is most indulnak titkon
 holdfénylépcsőkön zöldhúsú reményt
 keresni
 ismerik a gyökerek tapintását
 zsibongó idegvégződéseket rágcálni
 nedveket felszívni tanítanak
 barlangok csipkés mész fogából
 ércek súlyos izzadságcseppjét puhítani
 zsíros ősnövény forrást csorgatni
 a tűzhányók duzzadt mellbimbóiba
 míg egyenként elhagynak ruhadarabjaid
 vinnyogó fodrait a szélnek fésülöd hajadból
 méhedben a vágyak mocsarait
 hűvös pikkelymozaik üledékét
 felkavarni szunnyadt patakjaid
 az izmok reccsenését várod
 sikolyát feltört ugaroknak
 kérges ölelések barázdáiba
 ültetni a legszebb ígéreteket
 A sirályok alább szállnak borzongó
 leplén költeni a hajnaloknak
 habzón szakad az éj vászna
 pilláidon álom fodrosul
 feltüzött fehérszárnyú madarak
 bíbor árbocokon áldozatul
 a vértől duzzadó Mag homlokán
 fényrudakkal átöfött felhő uszály
 hömpölygő hangyaboly szítta illatok
 porcogós kacatként zsibbadt combodon
 Ellomposodva
 mögötted kullognak vászondarabjaid
 a színek puhán lehámlanak
 remélsz: valaki felnyalábolja tán csöpögő
 martalékát s megfoltozná
 éjszakáid egyre rojtosodó halmazát
 örök oldatba szétkeverné mozdulataidat
 kórusok sürgetik vajúdasodat
 percek gyökereit bolygatja tétovázásod
 a fürthöz tartozol te is
 sáson szikkad kéklő rostja
 cénás szemednek
 miért vársz
 fecske fészek a markom lakatlan
 otthona ablakod ki-beröppenő vágyainak
 ne számold míg
 ájultan pihegnek sötét ablak-sebek
 var fogant álmaimon
 csukott redőny
 s titkon arcon érintenek a kirakatok

F I Ő

*Kegyelet éhes zarándoka
esőmosta indák zúgása követ
ruhátlan gyötrelem kúszna ormaidra
sziklák sarjadó mosolyáért vedlenek az évszakok
ha tömény káprázat csordul elő
könyörület*

*Miért tanítják színes sárkányokat
habzó szárnyakkal kísérfni a sárályokat
monszunok csókja ha kábit
fröccsenő kucaj a zátonyokon
a tudat elcsöppög hézagos bordái közt az időnek
az égbolt terpeszét fájlalja a tenger
s kéklő ölén zsibbadt mélységeit
Korallok rózsálló permete hull
míg a sírások tova húznak néma
szekerén a hajnaloknak
csillagok vérző szuronyain
jázminok halált sikoltanak
a megtagadott mozdulatokat
miért is ejted görcsös vígalmak közé
a kőfaragó keze büntelen virága
csupán meredező álmaidnak
mint utca mely elfolyik szemedből
mohos pilláidon árkos feledés
szél fürtös lépted pörköltén hull
utadon záporok szöttekére
Fáradtan göngyölödnek szempilláid hűs ígéreteken
a távolság ring ereidben szonjas tevék danája
válladon trópusi káprázatok
fürtökben lógnak kagyló ízű mesék
vársz: kiburjánzol a távolság gyökereivel
ha hozzád simulnak hűs emlék-rajok
a tárgyak eloldják árnyukat a víz rétegeiben
mohává lúgyult városok
belepik a megkövült öleléseket
zsibongó iszapot tömsz füledbe
ereidbe medúzák remegése ömlik szüntelenül
karoddal felfogod a szitáló motozást
odvaiddban picurka halak
öntözik a csend gyökereit álmatag
csontjaiddból szopogatják az idő percegését
a mozgás leoldva csuklódról
ernyedten omlik halonra
zajtalanul a csillagok lecsorognak
folyók medrébe babusgatni
félgett gyöngymagvaikat . . .
Hová tűntek a keleti ördöggyócskák
csontos rétegeiben szikkadnak pattanásaid
fetrengő halaknak luzatos világa
s a madarak rikoltása ha megkövülten
árnyaira nehezül*

*felüvöltenek ím a holdfejú kutyák
nyaldosva fekélyeit a csillagoknak*

didergő nyelvét ki ültetné táncoló bordáink közé?

Nézzétek, mint nyüzsögnek áhított bugyrokban az egerek! Békás láz, vacogó kísértések téboly kórusa, belemarkolni, gyömöszölni a szavak csúszós kóc-halmazát... ez lenne hát a kötelesség? A fogainkat sajnáljuk. Kicsorbult mosollyal hogyan harapjunk most zúzmarás kenyérbe? ...

RONDÓ

*ez lenne hát
a tánc a tánc
nyiklik-nyaklik
a szél pörgettyűje
levedlik bánatom
tüskés gomolyag
gurgulázik
gru gru gru
szikkadt gégecső
epedőn súvit
fuldoklik a lég
gürhes bordáim
közé suhints
illan a góg
egy mézesmadzag
hopp bekapom
kivirágoznak körmeim
ne üss rá
ne még ne még
trillázó tilinkó
mártogatja a holdat
részeg poharamba
csacsckán cuhpog
a kis egér
bolygatja álmaim
itt a vége itt a vége
a madzag vége
tekeredik nyakamon
megfojtani megfojtani
meghámozni nyelvemet
piros a béle
fakó gyöngyfogak
koppanón hullanak
cin cin kopp
elvitte a madár
messzire tudod-e
rojtosodnak hangszálaim
foltozni kéne nagyon
a szavakat
szeretem a harisnyámat
csordultig felhőkkel
lyukas a szára
kipottyannak álmaim
be kár be kár*

maradt a fenekén
 egy vakondtúrás
 kínálgatja bögréit
 az öregasszony
 igyunk hát igyunk
 ropjuk a táncot
 körbe-körbe
 a kakas taraján
 ficánkol kacajunk
 nyávog a macska
 fennakadt a farka
 ropjuk ropjuk
 kócosodnak ereim
 hol a vége hol a vége
 a borotvának
 megkeresem
 villogását
 egér cincogását
 kikergetem fülemből
 feszítgeti dobhártyámat
 kalapál kalapál
 bokrosodik bánatom
 kirügyeznek fülcimpáim
 tarkabarka
 madársereg
 tollázkodik hasamon
 kipp kopp kopp
 botorkál a szívem
 kiugrani kiugrani
 az ablakon
 siess siess
 habzsolni habzsolni
 véretem
 pörgetni görgetni
 koponyámra koppintani
 kukk itt vagyok
 ki vagy te
 az örülettel bújócskázni
 elvesztettem fogaimat
 csetlő-botló
 csontjaimat
 sebah pergess
 forgass forgass
 csigolya füzérral
 dobálj meg
 keselyű keselyű
 hol a húsom
 nincsen húsom
 mi maradt még
 a tánc a tánc
 kergeti árnyékomat
 leteperi megszurkálja
 megkötözi göngyölgeti
 ne nyivákolj
 zsebre teszi

*úgy sincs vége
soha vége
a táncnak*

A kárhozottak tarka rém-kacajából hasítok magamnak egy darabot befedni fekélyeimet, ha álmok fertőzte penész mosolyok gyűlnek, nyilalnak tagjaimba... ez a duzzadó leszámolás sajog szüntelen. Oh, ti tudás daganatjai! Fehérhústú óráimban egy rögeszmét cirógatok, ez nem az én húsom, óbor ízű vörös kinövés s tudom, ez a hólyag-virág terjeszti bűzét mozdulataimban.

*már topognak sürgetőn zsíros hátú virágok
s olajfoltos mosolyukon elcsúszik a nap*

Már említik a helyet, álmok önteltségében fetrengő öleléseket, habzó percek üledékét s mert dübörgő halálom lesz, borzolják kemény idegeiket a sínek...

*Gomblyukamban immár
fomnyadtan csüng le gyökértelen
mosolyod darázscsókosan
a kétség növeszti szőrzetét faggyús
perceim szemölcsse köré
s kiáltanék bár hangom
alig holdtölte-töltelék avas dióban
társnak a huzat úgyse jó
parolázok hát magammal.
A kamaszként ziháló dagályt miért is
kövessem felhős lépteidet
almák cirmosságába rejtem szeplőidet
kedélyek gombtalan tarsolyát
nűdszínű szemedben hagyom
mondhatom a véres körmű éjszakát
elástan rég pórázon rothadó reményt
ha hold csurran szemem közé
terhes szárkúpok terpeszén
szálkás álmaim hinteni mazsolás
csillag izzel lenne jó
Dalomat mily lánccsörgés
riasztja el léptem szelét
szárnyától fehérre meszelt madaraknak
ingujjasan kívárni álmodó
mocsaraknak fecske-hordta köntösét
mint mézt von hártvás mosolynak
szírmain a perc lesz harmatos
lombhúsú csókok fürtjein*

*Ne tudd meg az időt
álmok homlokán a fővenyt
bagoly-lakta gyolcsaidat fakón
a tollázkodó boglyas várakozást
pihésen rügyezni lány ajakon
cirmos kagylók mohos csillagain
A néma Árató ha Dis falának dűlve
ernyedten leejti karját mi nem egyenként
holt apáinkkal s rügyező méhvel
indulunk szél hordta csontjainkkal
fertőzni sivatagok ágyékát*

*Ne tudd meg az időt
egy rémült holdcsafat ha gőzmarta
múltat idéz a Szél gyermekeiről
sziklák hímpora a tejút virágain
csillag csokorban lég húsú tengerek
Csak a sirályok
zsoltára bőszíti férges álmainkat
pernyés csontjainkat háborgató
csúfos rekviem
Tán a hörgők nyelvét darázscsókosan
meddők méhébe fullánknak ültetni
volna jó, viszketeg emlék
rühesek lesznek gyermekeink*

*Már tudod az időt
mikor a húsunkban gőzölgő szigetek
kifakadnak fekélyes mellkasunkon
a bordáink közti réteket
míg patak-fodros lépteinket őrzik
kalászos homlokon a csillag aratást
s ikrás mosolyát a hajnaloknak
vásott fogát hullató múltunk
emlék-horpadáson ha elcsitul
mint kérges rügy a percek ágain
elhervadnak habzó karjaink*

*messze szöktem
a hideg hegyekbe*

*üvegjal választ
minden perctől magamtól tőled Dorin
hozzád kaparnák
nem kapok levegőt
kés éles erre a levegő
ronda polip
az üvegfalakra ragadok*

*nem mozdul
fekete filmkockába fagy
megreped
aztán egy ember lép üvegkretrecébe
enni ad
szutykos inka-kölyködnek keveset
akár egy színes madárnak
és lefekszel vele*

*messze szöktem
a hideg hegyekbe
így nem látom hogy mások használnak
puha fémből vájt ékszert koptatnak
de így is felsőprögetek letörölgetek
helyetted*

*és kis lábodra esett az a könyv
az IMPRESSZIONISTÁK*

*nagyon hideg van erre a hegyek között
fázok meztelen a bundás emberek között
megvárom amíg
szenilis öregasszonnyá leszel
arcod szatyor
melled zacskó
akkor érted megyek
ajkammal simogatni szemed
fecskeszemed*

DORIN

*utálatosak akik nem téged szeretnek
utálatosabbak akik téged szeretnek*

*agyam hattyús zenélődoboz
ékszereid tartod benne
finom szerkezetébe csapok
most mindennek le kell állni
még csöng*

csönd

DORIN

nem forog

a nyelvem

béna

a kezem

DORIN

én kiugrok az emeletről

Ljubljánában 1962 december nyolcadikán.

Tolnai Ottó

*tű
tű
tű
a fenyőfa levele
hó
hó
hó
hintáló
gyanta
csorog
csörög
köhögők
pirosat
köpők
sípól
a nagy orgona
pocok szaladt
az ágy alatt
hattyú sikít
seb tárul
Ali Baba
csilingel
a sok pilula*

DORIN
(VERS KÉT HANGRA)

DÉLIBÁB

(KÉT NAP EGY KIBUCBAN)
Útinapló-részlet

Sáfrány Imre

ELSŐ NAP

Madárfütyyre ébredtem. Az ablak szúnyoghálóján át tiszta levegő áradt, gyönyörű nagy fák kandikáltak be szobámba. Hát ettől a békétől féltett az öreg utazási ügynök? Féltve intett. Erősen baloldaliak, hangsúlyozta felvont szemöldökkel.

Pedig itt az égtől és víztől megcsömörlött tengeri utas, a lármas, fülledt C és D kategóriájú haifai hotelszobák lakója végre hosszú, pihentető álomból ébredhetett.

Kibújtam az ágyból. Ünfeledten léptem az ablakhoz. Bámultam a madárdaltól hangos parkot, színes virágokat. Egyszerre elnémult az erdő, s néhány másodperc múlva fehér csíkok vonultak át az égen. Egy sugárhajtású vadászraj gyakorlatozott.

A tegnap hallott adatok, az elmúlt nap élményei egymás után kalimpáltak elő a vadászgépek nyomában kullogó motorzúgásban. Saar Hamaakim... Saar Hamaakim...

Huszonhét éves ez a kibuc, melynek tegnap és ma vendége vagyok. Huszonhét éves ez a park is itt az ablakom alatt, ezen a dombtetőn Haifa közvetlen közelében. Huszonhét évvel ezelőtt, mielőtt az első sátrakat felverték volna a betelepülők, valami nagyon primitív arab település lehetett itt a fák és a virágok helyén.

A birtok, melyet ma megművelnek, 600 hektár. Három tagban van. Az egyik, a legnagyobb, ez itt, a másik kettő távolabb. Vezetőm négyszáz lelket mondott (lehet, hogy a munkások számát mondta), mert tegnapi vezetőm, kiöregedett bácskai gazdatiszt, hétszáz főre taksálta a település lakosságát.

A bácskai gazdatiszt ma már hetvenegy éves. Roggyant öregember. Egy natanyai mosódás ajánlólevelével jöttem hozzá. Ő vezetett végig először a kibuc központján. Közben, mint afféle öregember, visszakalandozott az időben, s egy autóbuszbeli vitáját mondta el egy elégedetlen debreceni betelepülővel, aki hangoskodott, hogy ott kétemeletes háza és üzlete volt, itt pedig éjjeliórként kell tengődnie. „Akkor én megkérdeztem tőle — mondta évődve —, rendben van, uram, de mit hozott maga abból

ide? Elhozta-e a házát, elhozta-e az üzletét? Ugye, nem?! Egy kis batyuval jött. Most mit akar? Van lakása? Van. Van megélhetése? Van. Mit akar? Odaát nekem is négyezer hold földem volt és Pesten tíz bérpalotám, és mégse lázadozom.”

Tegnap este, amikor megérkeztem, becsukta a *Holt lelkeket*, kijött elébem a tornácra, fiamnak szólított, betessékelt a kis lakásba, leültetett, főzött egy kávét, aztán fogta a botját, zsebébe tett egy zacskót és elindult velem. Először az éttermet mutatta meg, aztán a konyhát. Az étterem modern épület. Hatalmas terem, nagy ablakok. Festmények a falon. A konyha is korszerű, modernebbet el sem lehet képzelni, roppant kazánokkal, hűtőkamrával. Mert azt a nagy alkalmatosságot már lehetetlen hűtőszekrénynek nevezni. Persze nem is lehet kicsi a konyha, ahol egy egész településre főznek. Engedett nekem a csapból egy jókora csésze jeges szóda-víz. A tartályok körül egy csupa nyugalom ember foglalatzkodott. Bemutatott neki. Ő is földi. Brodból települt ide. „Voltam Szabadkán is huszonhétben — mondta a brodi ember —, ott akkor még tehenek sétáltak a főutcán.”

A kiöregedett gazdatiszt tovább vezetett. A négyévesek házába nyitottunk be. Tágas terem. A falon a pöttömök festményei, a teremben mindenfelé játékok. Ez a nappaljuk. Pédás tisztaság, rend a nappaliban is és a hálószobácskákban is. A fürdőszoba volt a legmeghatóbb: a fogasokon kis tarka törülközők, mellettük nylon zacskókban poharacskák és kicsinyke fogkefék!

Egy épülettel arrább a nagyobbak, az öt-hat évesek házába nyitottunk be. A falakon Van Gogh, Cézanne, Utamaro és kortársaik reprodukciói. Itt is ugyanolyan pédás rend, tisztaság; olyan hangulat, mellyel először találkoztam életemben. Sohasem gondoltam, hogy létezhet a világon egy ilyen otthonos gyermektársadalom. Önkéntelenül is kibuggyant belőlem a kérdés: „De hol vannak a gyerekek?” „Minden délután négytől este hétig a szüleiknél tartózkodnak.”

A betegszoba felé menet két pici beteg már messziről, az ablakból kiabált felénk, hogy ők a betegek. Mire beléptünk szobájukba, mindketten egy kis ágy alatt kuncogtak. De kísérom megpiszkálta őket botjával, mire ők visítva, nevetve másztak elő. Nem lehetett valami nagy bajuk, hiszen betegség és ilyen kicsattanó pajkosság nem férhet egyszerre az emberbe.

Még a bölcsődébe is benéztünk. Csecsemő feküdt egy rácsos ágyban. Az ápolónő az ablak mellett olvasott, hófehérben.

„Most elmegyünk a fiamhoz — mondta az öreg —, megnézem az unokáimat.”

Az ösvényen zsvajgó gyerekekbe ütköztünk. Vezetőm szóba elegyedtett egy kreol bőrű, pufók kislánnyal. Kihúzta zsebéből a zacskót, és valami száraz süteményfélével kínálta meg. A gyerek udvariasan kivett egy süteményt, megköszönte, s fürgén visszaugrott a csoportba játszani. Kezem elindult, de a mozdulat csak a forró levegőbe simogatott, mert a kicsi búcsúzás nélkül röppent társai közé.

A fiú apja mosolyával fogadott. Már az első pillanatban látszott, hogy gyorsan tud határozni, cselekedni. Kiderült, hogy nemcsak ivritül tanult meg már jó ideje, folyékonyan, de magyarul, sőt szerbül is kitűnően beszél. A felesége nagyon meleg szemű, nála legalább tíz évvel fiatalabb asszony. Mikor beléptünk a kiskapun, a család a teraszon ült az asztal körül. Az asztalon tányér kaláccsal. Valami csokoládés vagy kakaós béles. A bemutatkozás és a szokványos kérdések-feleletek után az asszonyka kávét főzött, a fiatalember pedig élményeim felől érdeklődött. Elmondtam, hogy a mai világban a szavakat már annyira kompromittáltuk, hogy bár-

mit hallottam is erről az országról, csak kétkedve, fenntartással fogadhattam. Hittem, hogy a nemzetieskedés és a túlzott lelkesedés bolhából elefántot csináló képessége nagyítja fel az arányokat, s hittem, hogy ezen a kirándulásomon kiigazíthatom a torzításokat.

Kesernyésen nevetett. „Ha nem akarja, akkor még most sem kell elhinnie, amit itt lát, mert valóban nem nehéz minderre, ami itt látható, ráfogni, hogy délibáb.”

A kávé bent ittuk meg. Szép, modern a lakásuk. Függyönyök, bútor, rádió, könyvek és ami meglepett, egy trópusi akvárium. Legalább másfél méter hosszú. Benne kristálytisza víz, gyönyörű növényzet, hőmérséklet-szabályozó, levegőkompresszor — egy ekkora és így karbantartott akváriumot még soha magánlakásban nem láttam. Két neoncsóvel megvilágítva szívet vidító látvány volt a sok színes, úszkáló halcsoda. Kávészás után a házigazda a teraszon sorakozó, legalább százféle dísznövényeire hívta fel a figyelmemet. Szép takaros sorban álltak cserepekben, úgy, ahogy illik. meglocsolva, tisztán, nedvdúsán. „A halak az enyémek, a virágok a feleségemé” — dicsekedett.

Az egyik kisfiú is bekerült a játszó gyerekek közül: leült az asztalhoz és a bögréből szódát ivott. De még ivás közben sem tette le kezéből a pompás kis kanászostort. „En csináltam neki” — mondta az apja.

Megérkezett a beográdi ember. Neki is üzentek, hogy vendég érkezett. Hatalmas termetű, értelmes, nyugodt beszédű. Egy kicsit még ültünk, aztán felkerelkedtünk. Hosszú mondataiban sok az ismeretlen fogalom. Nem értettem meg egész jól, ami mondókájából a kibuc történetére vonatkozott. A földeket vásárolták. A vásárlások után sok vita és perpatvar volt (persze ez még az angol mandátum idején történt), mert a felvásárolt föld nem egy tulajdonosé volt, hanem rengetegé, egyiknek ennyi ideális része volt benne, másiknak annyi, s ők már kifizették, nem is egyszer, de még utólag mindig újabb és újabb részlettulajdonosok jelentkeztek, és se vége, se hossza nem volt a pereskedésnek.

A beográdi ember a szomszédos dombok felé mutatott. „Huszonhét éves erdő. Azt ott Sándor király erdejének hívjuk, Sáfrány elvtárs — magyarázta —, mert a merénylet után, a marseille-i merénylet után gyűjtöttük össze rá a pénzt Jugoszláviában. Szép nagy erdő. Később a másik dombot is betelepítettük, az valamivel fiatalabb, de már az is erdő, és annyi év után már szinte egyidősnek látszanak. Az egyik közepén most iskola működik. Haifához tartozik.”

Aztán a völgybe mutatott. „Ott a tehenészetünk, azok ott a vágásra szántak, amott a tejelők. Lemehetnénk, de száj- és körömfájás ütötte fel fejét az országban. Nálunk is kötelező a zárlat. Pedig szerettem volna megmutatni fejőberendezéseinket.” „Az ott a kibuc malma?” — mutattam a malom felé. Rábólintott. „Ezek szerint maguk is őrlik meg a búzát, amit termelnek?” „Igen. De kapacitása jóval nagyobb, ezért másoknak is őrölnék. Kissé túltervezték az országban a malmokat, a malmok kapacitása nagyobb a szükségesnél, de a mi malmunknak mindig van mit őrölnie, mert jó minőségű lisztet adunk, és olcsóbban is őrölnék, mint a többiek.”

A beográdi emberrel a baromfitelepre értem. „Itt vannak a párnapos csibék, itt a tollasodók, itt a vágnivalók, a tojók meg amott lent. Először tiszta leghornnal dolgoztunk, de most már átálltunk; ez, amit itt lát, a leghornok és egy hústyúk-fajta szerencsés keresztezésének az eredménye. Tojik is eleget, de kifizetődő a húspiac számára is. Táplálékuk nagy részét a malom biztosítja, korpa és gabonahulladék van bőven.”

Beléptünk a keltetőbe. Teljes kapacitással dolgozott. Tompa zúgás, egyenletes meleg. Harmincezer tojás volt a két keltetőgépben. Az egyikben, a kis, amerikai gyártmányúban, nyolcezer, a másikban, a nagy, hazai gyártmányúban, huszonnégyezer tojás fér el. Csirkegyár! Egy szabadkai születésű fiatalasszony viseli gondját a gépeknek is, a csirkéknek is.

A keltető megtekintése után betértünk a nagyobb gyerekek iskolájába. „Középiskola ez — mondta a beográdi ember —, de nem olyan városi típusú, ahol a gyerekeknek más dolguk sincs, csak a tanulás. Itt dolgoznak is, és mozgalmuk ifjúsági szervezetében is tevékenykednek.” A tanterem és a lakoszobák egy épületben vannak. Négy tanuló lakik egy szobában. Négy ágy, négy szekrény, asztal, képek a falon. Művészi reprodukciók, Matisse, Chagall, Picasso. A tanteremben is. A tanterem huszonkét személyre van tervezve, ha nem telt be a létszám, akkor vállalnak, persze tandíj fejében, kintieket is. A tandíj jóval kisebb, mint a városi iskolákban. Hogy milyen nevelésben részesülnek a növendékek a kibuci iskolákban, ezt a beográdi ember egy adattal világította meg: „Izraelben a bíróság egyre több kiskorút kénytelen elítélni, a fiatalok bűnözése növekvőben van, még egyetlenegy kibuci fiatal sem ült a vádlottak padján.” A tanterem után megtekintettük a diákok éttermét, majd bekukkantottunk a fizikai-kémiai laboratóriumba. Sok szép műszert láttam bent, s bár nem sokat értek a fizikához és a kémiához, mégis az a benyomásom, hogy nagyon jól felszerelt laboratóriumot láttam.

Az iskolából a parkon át vezetett utunk egy új üzem felé. A parkban korszerű úszómedence van. Minden kibucban sportolnak, láttam egy hálólabda pályát is, de a beográdi ember szerint minden kibucnak megvan a maga, hogy úgy mondjam, speciális sportága. Saar Hamaakim az úszásról nevezetes. Országos úszóbajnokuk van.

Az üzemhez értünk. Igénytelen kis épület. „Egészen új iparág úttörője ez — magyarázta vezetőm —: a vasat teszik rozsdamentessé angol szabadalom szerint. A krómazás régi eljárásának egyszerűsített, de gyakorlati szempontból ugyanolyan hatású folyamatáról van szó. Elve az, hogy a vasat nem vonják be krómmal, ahogy a régi eljárással tették, hanem megfelelő hőmérsékleten és nyomással a krómszemcséket belepréselik a vasba. Már sok megrendelésünk van, csak most ez a bökkenő: nem biztos, hogy ez az eljárás a tengervíztől is megvédi a vasat. Tehát, ahogy mondani szokták, most főzzük a dolgot, azaz tökéletesíteni akarjuk az angol szabadalmat.”

*

„Ez a betonépülethez itt őrtorony volt” — mondta a beográdi ember, és megmagyarázta, hogy ezen a vidéken minden településen építettek annak idején őrtornyokat, mert a háború bizony ezt a vidéket sem kerülte el. „Most, a sinai háború alatt történt, hogy onnan a dombtetőről, azokból a házakból — az ott arab falu — jöttek az arabok, akik intelligensebbek, mint bárki gondolná, jöttek és azt mondták, hogy iraki terroristák jöttek át hozzájuk a határon, és biztatják, illetve felszólították őket, hogy támadjanak meg bennünket, tudják jól, hogy nem fogjuk ölbetett kézzel várni, de ha nem támadnak meg, akkor a terroristáktól húzzák a rövidebbet. Végül is kiderült, hogy szomszédaink tulajdonképpen azért jöttek, hogy támadjuk mi meg őket. No persze nem igazából, csak úgy, színleljünk egy támadást. Ők meg majd elmenekülnek. És aztán, ha vége lesz az egész céciónak, egyezségünk alapján majd szépen visszatérnek. Így is történt — mosolygott a beográdi ember —, hatvan emberrel elfoglaltuk itt a környéken az összes arab településeket. Amikor véget ért a háború, jöttek is volna mindjárt vissza. A mi katonai hatóságaink azonban településeiket és földjeiket mint elhagyott területeket, állami va-

gyonná akarták nyilvánítani, s nekünk kellett közbelépünk és bizonyítgatnunk az a fura egyezséget, melyet velük kötöttünk. Így aztán vissza is jöttek, és azóta is szent a béke közöttünk.”

Besötétedett. Visszamentünk az akváriumos emberhez. Az ostor, mellyel a kisfiú játszadozott, ott hevert a terasz asztalán. A gyerekek már visszatértek a maguk közösségébe.

Kiderült, hogy a kibuc festőművésze a beogradi ember édestestvére. Az ő két kompozíciója díszíti az étterem falait, és az étterem bejáratát is az ő mozaikja tarkítja. A hét főterményt ábrázolja a modern kompozíció, azokat a bibliaiakat, melyek itt is, most is, nagy becsben vannak, bár azóta már, gondolom, a bibliai idők óta, itt a sivatagban teremtett termőtalajon a legkorszerűbb gépekkel és a legmodernebb agrotechnikával hétszer hétfélét is kikényszerítenek a földből.

A festőművész lakásán szó esett Párizsról is, ahol a művész és felesége ötvennyolcban voltak tanulmányúton, a kibuc költségén persze. Elbeszélgettünk a Holt-tenger meredek partjainak barlangjairól is, ahol minden képzeletet felülmúló régészeti leletekért folyik a verseny kóbor beduinok és szakképzett archeológusok között; beszélgettünk az akkói rézmegmunkáló műhelyről, és végül az izraeli képzőművészeti viszonyokra és Jugoszlávia képzőművészetére terelődött a szó. Kibuci kollégám Generalic festészetének technikájáról érdeklődött, s miközben valami ringlőfélét szemezgettünk, amely a cseresznyének és a ringlónak a keresztezése, elmondtam neki, milyen módszerrel készíti Generalic Ivan hlebinei magányában üveglapon az olajfestményeit. Ő meg érdeklődésemre elmondta, hogy a gyümölcs, amit eszünk, egy Morava melletti szilvafajtának és egy japán gyümölcsnek a keresztezése. A beogradi ember elköszönt tőlünk. Engem áttestált fivérére, s így festő kollégával indulhattam vacsorázni.

Vacsora után kölcsön kaptam tőle egy Braque-albumot, s hogy a staféta meg ne szakadjon, elvezetett „régii” ismerősömhöz, aki még délután a kibuc konyhájában megkérdezte, hogy sétálnak-e még tehenek a szabadkai utcákon.

Igen, ő volt a brodi ember, aki mosolyogva mutatott helyet lakásán, és rögtön kedvelt témájáról, az arabokról kezdett beszélni. Nincs kizárva, hogy azért tért minduntalan vissza az arabokhoz, mert valóban ismerte őket. Másoktól hallottam, hogy a kibucban ő beszél legjobban arabul. Meséjéből kiderült — mert itt minden mese, még az angol dominium vagy Mózes idejébe nyúlik vissza —, hogy abban az időben, amikor megtanulta az arabok nyelvét, csósz volt ezen a vidéken. Akkor komoly feladat volt csósznek lenni, mert a csósznak nem az volt a kötelessége, hogy fülöncsípje a kártevőt: meg kellett akadályozni a kártevést. Mihelyt törvényre került a dolog, a vesztes fél a zsidó lett, a bírák ugyanis arabok voltak. „Miért csupán arabok voltak a bírák?” — kérdeztem. A brodi ember nevetve válaszolta, hogy a dominium idejében a bírói hivatal amolyan tiszteletbeli állás volt, és olyan szánalmas fizetéssel járt, hogy egy zsidó sem volt bolond bíraskodni. A brodi ember szerint a bíráknak azért mégis megvolt a számadásuk, mert aki bíró volt, annak csurrant is, csöppent is, innen is, onnan is.

Elszállásolásom ugyancsak elhúzódik, mert lefekvés előtt még szó esett a brodi ember lakásán a sínai háborúról is. Itt tudtam meg a beogradi embertől hallott jószomszédi egyezmény mások változatát.

A brodi ember változata szerint a szomszédos arab települések küldöttei vele, a régi csószszal vették fel a kapcsolatot, és neki panasztáltak

el, hogy két tűz közé kerültek. Mit volt mit tennie, összeköttetésbe hozta az arab falvak követeit a haifai mozgalom embereivel, és azok garantálták az araboknak, hogy ha békésen visszavonulnak, a harcok után visszajöhetnek. Miután a visszavonulási egyezmény létrejött, erőnek erejével órá, a régi csőszre akarták tukmálni a lakáskulcsot. „Mondtam nekik: tán nem ettetek bolondgombát, hogy bezárjátok a lakást! A háborúban a katona lenyomja a kilincset, a bezárt házat a katona bunkernek tekinti, bedob egy kézigránátot és oda a ház. De ha az ajtó nyitva van, a katona benéz. Látja, hogy a ház üres, nem dob be bombát, elvégre a bomba pénzbe kerül. Mire befejeződtek a harcok, találkoztak a mi szomszédjaink egy idevaló tiszttel, s megkérdezték tőle, hogy jöhetnek-e vissza. Így fegyveresen nem, mondta nekik a tiszt, le is rakták azok szépen fegyvereiket, és hazáig meg sem álltak. És most mi bajuk? A kétkezi munkás és az iparos remekül él. Csak az értelmiségi van bajban. Mint tanító nem tud mindegyik elhelyezkedni. A zsidó intellektüellekkel pedig más munkahelyeken a vallási iskolát végzett arabok nem vehetik fel a versenyt.

MASODIK NAP

Reggel már nagyban jegyezgettem, amikor bekopogott az akváriumos ember és elvitt reggelizni. Reggelinél ismerkedtem meg kibuci stafétám következő tagjával, a szemüveges emberrel. Vele újra végigjártam a telepet. Kérdeztem tőle, hogy lehet-e itt cigarettát venni. Van-e itt valami kantinféle. Jót mosolygott tájékozatlanságomon. Tudomásomra hozta, hogy a kibucban semmit sem lehet venni. De cigarettát, azt kaphatok, ha nem vetem meg az erőset, olyat, amelyet a kibuci haverok szívnak. És valóban nagyszerű cigarettát kaptam tőle.

A krómozóüzemben egy oroszral váltottam néhány szót, aki negyvenkét évvel ezelőtt jött ide Kijevből. A krómozóüzemben teljes iramban folyt a kutatómunka, a laboratóriumban két ember görnyedt a tervek fölé, a munkateremben pedig valami fémdarabot forgattak egy üstfélében, és erősen figyelték: látszott, hogy nem érnek rá most eszmécserét folytatni. A lakatosműhelyben az almaszürethez gyártottak kis kocsvázakat — ahogy szemüveges kísérőm mondta, külső megrendelésre. Ebben az épületben voltak a géplakatosok is. Szerettem volna látni azt az angolt, aki még az angol hadseregből ragadt itt, zsidó lányt vett feleségül, s országszerte keresett szerelő, de őt behívták Haifába, valamit meg kellett javítania. A géplakatosok között egy sarajevói emberrel találkoztam. A harmincas évek óta nem látta Sarajevót. Szóltam neki néhány szót szűkebb szülőhazájáról, elmondtam neki, hogy leégett a Baš čaršija, de az ilidžai faszor még mindig megvan, és szebb, mint valaha, meg hogy nagy sugárutak épültek, és a sarajevóiak nagyon büszkék a széles vágányú vasút állomására, ahol fürödni is, borotválkozni is, enni is lehet, ahol az asszonyok frizurát is csináltathatnak, és két akkora pálma van a csarnokban, ahol a jegyeket váltják, hogy itt Izraelben is keresni kellene párjukat. Mintha elérékenyedett volna egy kicsit a sarajevói ember, csak nézett maga elé, pislogott, és visszakérdezte, de mintha önmagától kérdezte volna: szóval megvan még az ilidžai faszor. „Mikor jön el megnézni?” „Talán egy-két éven belül — mondta. — Egyébként, amint látja, munka itt is van bőven.”

A géplakatosoktól egy nagy fészkerhez mentünk. Alatta: gyümölcsfa-permetezőgép, kombájn, és gyapotpermetező állt. A fészker másik részében pedig a körzeti gépállomás egy részlege állt. Ezeket a gépeket az egész körzet használja, mert csak egy gazdaságnak nem kifizetődők.

A délelőtti séta alatt a szemüveges ember, bár nehezen beszélt szerbül is, magyarul is, elmagyarázta a Mosav Ovdim-féle települések lényegét

is. Ezek, ellentétben a kibucokkal, ahol mindenki képessége szerint dolgozik, s mindenki a lehetőségekhez mérten, igényei szerint részesedik, az M. O. települések a családon belüli munkaegységeken alapulnak. Minden család egyformán megkapja a maga földdarabját, s az önállóan műveli meg. Külön háztartást vezet tehát, azt esznek, amit főznek, és nincs központi étterem, mint itt a kibucban. Az egész település valami szövetkezeti mozgalomhoz tartozik; kollektívan adják el és számolják el terményfeleslegüket. Aki jobban megművelte a családi földdarabot, annak nagyobb a jövedelme. A többtermelés nemcsak a jó szándéktól, a véletlentől vagy a munkabírástól függ, hanem inkább az ésszerű megmunkálástól, mert minden ilyen településen mezőgazdasági tanácsadó hivatal is van, s a családi munkaegységek bármikor kérhetnek szaktanácsot.

A szemüveges ember magyarázataiból kiderült még, hogy az országban körülbelül 300 kibuc van, de Mosav Ovdim sokkal több. Az olyan szervezett településforma valamivel fiatalabb, mint a kibuc-mozgalom. Nem volt féltékeny a rokon mozgalomra, útbá is igazított, hogy menjek el, okvetlenül menjek el Nahalalba, ahol az első Mosav Ovdimot láthatom. Arról lehet ezeket a településeket felismerni, hogy kör alakban épültek, tehát a falu egy hatalmas székértáborra hasonlít. Nincs kizárva, hogy ez a hagyomány még abból az időkből maradt fenn, amikor a betelepülőket nem összkomfortos lakások, állami kölcsönök, nyelvtanfolyamok és biztosított állások várták, hanem jöttek az emberek batyúval, a sivatagban sátrat vertek, és a természeti erőkkal harcolva, a mostoha politikai körülményekkel küszködve, nehéz éghajlati viszonyok között voltak kénytelenek otthont teremteni, hogy lerakják ennek a fiatal, alig tizenhárom éves független államnak az alapjait.

A karámokhoz értünk. A jószág minden másnap friss aljat kap a régi tetejére, s két-három havonként egy buldózerszerű géppel, melyet egyébként talajnivellálásra is használnak, a trágyát gödörbe tárolják. Saar Hamaakimnak kétszáz tenyészmarhája van, svájci-izraeli keverék, ebből száz fejőstehén, száz üsző. A száz fejős évi átlaga hatezer liter tej. Hatszáz húsmarhájuk is van. Azokat legeltetik. A boszniai busa, a török és az apró arab hegyitehenek meg a nehéz indiai fehér szőrű bikák párosításával kitenyésztett fajta ez. Rendkívüli kis igényű, gyorsan növekvő, a húspiacra ezzel startolna.

De nemcsak a kibucok és az M. O. mozgalom között van különbség: a kibucok egymás között is különböznek. A kibuc-mozgalom három politikai csoportra oszlik. Az egyik szerint a mostani államberendezés biztosíthatja a társadalmi fejlődést. Ennek van a legkevesebb követője. A másik csoport marxista eszmét vall (gazdag, haladó szellemű kiadói tevékenységet fejt ki), de egy borzalmas rögeszmétől nem tud szabadulni: meggyőződésük, hogy az arabokkal csak fegyverrel lehet tárgyalni, tehát az arab-izraeli viszályból a kiutat csak a háborúban látják. „És a harmadik csoport, a miénk, a legnagyobb — mondta nyomatékkal a szemüveges ember. — Mi szintén marxisták vagyunk, de a mi meggyőződésünk az, hogy az arabokkal békében kell élnünk. Nacionalista ágazatunknak, ezeknek a fegyvercsörgető haveroknak volt már bizonyos esélyük, amikor a dolgok konstellációja nekik kedvezett; a szejci válságra gondolok: arra az időpontra, amikor az oroszok Magyarországgal, az Egyesült Államok pedig az elnökválasztással voltak elfoglalva, ha akkor nem sikerült nekik semmit elérniük — s ez egészen természetes —, akkor mit akarnak most?”

Ezt a fejtegetést helyeselte a beogradi ember is, aki időközben csatlakozott hozzánk, s hogy még jobban megvilágítsa előttem a bonyolult közlekedési politikai helyzetet, elmondott egy jellemző esetet egy baloldali, nem-

zetközi ifjúsági összejövetellel kapcsolatban. „Csak úgy mehettünk, csak úgy vehettünk részt az összejövetelen — magyarázta —, az volt a feltétel, hogy tőlünk egyenlő számú arab és zsidó jelenjen meg az értekezleten. Persze, mi beleegyeztünk. A fiúk, akiket kiküldtünk, szabályos útlevéllel ki is utaztak. Néhány arab államból, amelyeket ma a Szovjetunió támogat, erre az értekezletre csak illegálisan tudtak kiszökni az ifjúsági kiküldöttek.”

Kihasználtam az alkalmat, és megkérdeztem tőle, véleménye szerint mi lehetne az első lépés, ami javítaná, gyógyítaná az arab-zsidó viszályt. Gondolkodás nélkül, magabiztosan vágta ki, hogy izraeli részről meg kellene szüntetni a katonai közigazgatást az arablakta területeken. „Mert mit jelent ez a gyakorlatban? — tette fel a kérdést. — Ma már csak papíron vagyunk háborúban az arab államokkal, *de facto* béke van. Határincidensek ugyan még mindig előfordulnak, de ilyesmi más államok között is megtörténik. Emlékszem, annak idején, a bolgár-jugoszláv határon mennyi volt, persze a két háború közötti határincidensekre gondolok most, amikor én még Beogradban éltem. Ma a katonai közigazgatás főnöke délután, amikor letelik a munkaideje és bezárja az irodáját, kocsijába ül, és hazamegy a legközelebbi városba. Másnap reggelig tehát az ő közigazgatása alatt álló arab település közigazgatás nélkül marad. A fejük te-tején táncolhatnak az arabok, ha kedvük szottyan. Senki sem ellenőrzi őket. Tehát a katonai kormányzó hivatalnok csupán, akinek más feladata nincs, mint a Mapajnak (a kormányon lévő párt), biztosítani a szavazatokat. Miért ne lehetne ennek véget vetni? Megért már rá az idő, hogy megszűnjön. Az állambiztonsági szerveknek az a kötelességük, hogy mind a zsidókra, mind az arabokra egyaránt ügyeljenek, mert hát be kell vallanunk, hogy az eddigi kémperekben nemcsak arabok voltak vádlottak, hanem zsidók is. Minek akkor a megkülönböztetés?”

*

Ismét beesteledett. Ez a második estém itt Saar Hamaakimban. A fák és a virágok között egyenletesen siteregnek az öntözőgépek. Nemrég érttem „haza”. Vacsora után látogatóban voltam délelőtti kíséromnél, a szemüveges havernál. Izléses albumot adott ajándékba. A kibuc huszonötödik évbordulójára készítették. Annak a szobrászónak a rajzai díszítik a nyomtatványt, akit sajnos személyesen nem ismerhettem meg, mert Londonban van tanulmányúton. A szemüveges havernak is szép, modern lakása van. Az íróasztalon vázában margaréta virított. A szobában két könyvespolc van, mindkettő tele könyvekkel. Amikor beléptem a tágas előszobába, haverom legkisebb fia, a tízéves, számtan házi feladatot írt. „A mama kedvence” — így mutatták be. Érdeklődtem a nagyobbak felől. Az egyik lány már férjhez ment, a másik meg katona. A háziasszony elnézést kért, hogy hamarosan távoznia kell (mielőtt elment, főzött egy nagy dzsezva erős kávé), ezen a héten ugyanis ő az éjjeli ügyeletes egyik gyerekkorosztály lakóházában. A „mama kedvence” közben befejezte a házi feladatot, bejött a szobába, odabújt apja ölébe, megcsókolta, aztán kézen fogta a mamát és mentek. A gyerek azért ment, mert letelt a látogatási ideje szüleinél, a mama meg azért, hogy átvegye az éjszakai váltást. Nincs kizárva, hogy a mama éppen ott ügyeleteskedett, ahol a fia lakik. Szürcsöltem a kávé, néztem a sok könyvet, és megkérdeztem haveromtól, hogy ez a sok könyv itt a polcokon kié. Kollektív tulajdon-e, vagy pedig az ő magánkönyvtára. „A könyvtár az enyém — felelte —, a zsebpénzből vásárolgattam össze, ugyanis minden haver egyformán kap zsebpénzt, és azon azt vesz, amit akar. Azonkívül minden évben beszerezhet az ember néhány könyvet a kibuc számlájára is. A sakkönyvek pedig, melyek a haverok munkájára vonatkoznak, ingyenesek.”

*

Hogy mit láttam ma délután? Láttam például a puha búzát — ahogy ők nevezik. Aratás ideje van. Itt nem használnak zsákokat, hanem a kombájn tartályából egy elevátorral átvezetik a kicsépeelt búzát hatalmas, traktor vontatta, gumikerekű kocsikba, s azokból odafordítják a siló mellette nagy betonmedencébe. Abban szárad a búza. Ez a gyerekek legkedvesebb játszóhelye ilyenkor. Micsoda hancúrozás folyt a friss búzában!

Láttam a középiskolások birtokát is. Ők látják el az egész kibucot konyhakerti veteménnyel. Ahogy nőnek a gyerekek, úgy növekszik a kötelező munkaidejük is a mezőgazdaságban vagy a település műhelyeiben. A tizenöt évesek még csak másfél órát dolgoznak naponta az iskolai oktatás mellett, de tizennyolc éveseknek már négy órát kell naponta dolgozniuk. Van a gyerekeknek jószáguk is, kecskéjük, birkájuk. És van néhány parcellán egyéb terményük is a konyhakertészetten kívül. Nemcsak az elvont középiskolai tananyagot kell megtanulniuk. Úgy láttam, hogy a leglényegesebb ezekben a kibuci iskolákban, hogy a tudás elsajátításán kívül a gyermekek megtanuljanak dolgozni is.

Ezen a délutánon láttam azt a gyömyörű kis indiai gulyát, amit kizárólag a húsmarha-állomány bikaanyagának a fenntartására tenyésztettek. Szép, fehér szőrű, görbe hátú tehének, széles szarvú bikák. Nagyon félénkek. Egy bekerített, fás legelőn él a gulya. A festőművésszel sétáltam arrafelé, utána bekanyarodtunk a településre, hogy megnézzem műtermét. A műterem azoknak a barakkoknak egyikében van, melyeket már semmire sem használnak, talán kegyeletből, őrzik őket csupán... Néhány csúnya, széteső, igénytelen barakk. Ezekben a deszkatákolmányokban laktak a kibuc alapítói azokban a hősi időkben, amikor a fákat ültették. A valamikori ebédlőben rendezte be műtermét festő kollégám. Mondtam is neki, hogy ezek a barakkok a mostani hideg-meleg vizes, szűnyoghálós, csipkefüggönyös, szőnyeges lakásokhoz viszonyítva nyomorúságos kulipintyóknak látszanak. „Paloták voltak ezek nekünk, amikor a sátorokból ezekbe beköltözhattünk. Pedig mindegyik barakk vékony deszkafallal négy részre volt osztva, és minden ilyen fülkében egy-egy család lakott...”

Kollégám kinyitotta a „műterem” ajtaját és betessékelte. Szabad idejében itt dolgozik. A falak tele vannak képekkel. Azzal kezd, hogy nem akar elszakadni a valóságtól, annál is inkább, mert a festők közül rengetegen csak azért festenek absztrakt képeket, hogy tehetségtelenségüket leplezzék. „A mi pártunkhoz tartozó több, mint hetven kibucnak van egy képzőművész-szövetsége. Száznál többen vagyunk, a másik két kibuc-csoportnak is van egy-egy ilyen szövetsége. Így szövetségbe tömörülve nem ismer el bennünket az országos művészegyesület, vagyis mint kollektívák-ról hallani sem akarnak rólunk: egyénenként vesznek fel bennünket egyesületükbe, már akit felvesznek.” Tehát náluk is megvan a huzavona, gondoltam, míg kibuci kollégám az ország képzőművészeti viszonyait részletezte. Megkérdeztem tőle, hogy mi a feladata itt. Elmondta, hogy szobrásznő kollégájával együtt a fiatalok képzőművészeti nevelését vállalták az iskolában, ezenkívül van egy csoport a haverok közül, akik, mint ahogy egyesek akváriumot tartanak, úgy ők képzőművészettel foglalkoznak műkedvelő alapon, időtöltésből — ezt a csoportot is ő irányítja.

A művészi kifejezés autentikusságát szenvedélyesen taglalta. Szerinte: ahogyan az autómódellek nem ismerhetnek határokat, úgy a festészeti irányzatok sem, mert a híradástechnika fejlődése folytán a világ ma már egy terület...

*

Halkan, egyenletesen sisteregnek az öntözőgépek. Ennyi jó vizet még Európában sem kapnak a rózsák, a szegfűk, a margaréták és az ember

nagyságúra nőtt muskátlik, melyek virágba bomolva vöröslenek mindenütt a tétova léptű idegen elé...

A víz. A víz a legnagyobb isten itt is. De főleg itt. Nézem az ajándékalbum képeit. Ahol most ez a nyönyörű park virul, ez a virágoskert aljú erdőségben meghúzódó település, ahol virág kúszik a tornác oszlopára, a ház homlokzatára, ahol nincs terasz, mely tele ne lenne virággal, ahol keskeny, kikövezett utak vezetnek a virágoskertek között háztól házig, ahol hatalmas fák, huszonhét éves fák ontják az ózont és az árnyékot, ezen a helyen, amikor itt az első sátrak cölöpeit a sziklarésekre verték, kopár dombhát volt csupán. Sziklákból kinőtt, csenevész. Emberek kellettek ide, csupa szív, vasakaratú, bátor emberek, akik nemcsak a sziklás vidéket hordták tele termőfölddel, akik nemcsak a lépten-nyomon leselkedő halállal mertek szembenézni, akik nemcsak egy új életformát mertek hirdetni, egy megálmódott államban, de meg is tudták mindezt valósítani: ezeknek az embereknek az élete, mindennapi gyakorlata, nézete, politikai törekvése váltja meg ezt a földet azoknak a gyerekeknek, akik most olyan nagy szeretettel, annyi kedves naivsággal, gyermeki bájjal rajzolnak zsidót, arabot, szamarat, indiai bikát, csirkét, tyúkot, kakast, kombájnt, libapásztort és mesebeli vitézeket egyaránt, akiknek a rajzait ma végignézttem, és leolvastam róluk, hogy szüleik már most megadták nekik a legeslegnagyobb örökséget, amit szülő gyermeknek adhat: a boldog gyermekkort.

Saar Hamaakimban, Haifa mellett.

1962. júniusában.

A NEMZETI KISEBBSÉGEK HELYZETE VAJDASÁGBAN

Minda Tibor

A szocialista elvek sokoldalú megvalósulásának, a munka meg az ember felszabadulásának és a dolgozók öngazgatásának körülményei között a nemzeti kisebbség helyzete megszűnik probléma lenni. Az általános társadalmi mozgás elemeként jelentkezik mint olyasvalami, ami szervesen összefügg a szocialista társadalmi viszonyok építésében tett általános erőfeszítéseinkkel. Csakis úgy vetődhet fel, mint általános szocialista gyakorlatunk ügye, következésképp csakis szocialista elvek alapján oldható meg.

A nemzet, a nemzeti érdek, a nemzeti ellentétek fogalma és az ellentétek leküzdésének útja a társadalmi öngazgatás körülményei között

Az ember mint összetett társadalmi lény kétségtelenül magában hordja a társadalom minden elemét és jellegzetességét. Ezzel a megállapítással azt is kimondottuk, hogy a mai történelmi körülményekben szükségszerűen magában hordja azt a társadalmi elemet is, amely meghatározza nemzeti hovatartozását.

Ez az elem, illetőleg a nemzetiség még ma is az emberi lét egy lényeges dimenzióját fejezi ki. Ez a tény arra kötelez bennünket, hogy elismerjük a nemzetnek mint jelenleg reális kategóriának társadalmi-történelmi funkcióját.

Ennek a valóságnak megvilágításában érdekes és érdemes felmérni és főbb vonalaiban kivizsgálni, hogy nálunk, a soknemzetiségű Jugoszláviában, különösképpen a szocialista társadalmi viszonyokban, miben és hogyan nyilvánkozik meg a nemzet funkciója, miképp jut kifejezésre, milyen alapokból és milyen ellentmondásokból ered, és végül a társadalmi öngazgatás körülményei között milyen úton és módon lehet ezeket az ellentmondásokat feloldani.¹⁾

¹⁾ Rögtön hozzá szeretném fűzni, hogy ennek az értekezésnek mégiscsak korlátozott feladata van, azért e sokrétű kérdés taglalásában csak azokhoz a szempontokhoz tartom magam, amelyek a nemzeti érdekek valamely közösség belső síkján való megnyilvánulására vonatkoznak.

Ennek a követelménynek teljesítése végett, azt hiszem, a nemzeti érdek fogalma lényegének és viszonyulásainak megállapításából kell kiindulnom.

Abból indulok ki, hogy a nemzeti érdek reális, eleven, erősen jelenlévő társadalmi-gazdasági kategória, és az is marad mindaddig, amíg nemzet létezik.

A nemzeti érdek egyébként úgy nyilatkozik meg, mint sajátos kapcsolat, amely szorosabban vagy kevésbé szorosan egységes egészbe fűzi egy nemzet tagjait. Ez a funkciója a nemzetek közötti viszonyok szabályozásának síkján nyilatkozik meg leginkább. A nemzeti érdek váza a nemzetnek, váza a nemzet szerves egészének, de egyben tartalma is a nemzetek közötti ellentéteknek.

Tartalma a különféle és egymástól eltérő nemzeti törekvések egész komplexuma formájában jut kifejezésre, és különböző intenzitással valóul meg, különféle eszközök és módszerek igénybevételével.

A sokféle törekvés közül némelyiknek elsőbbségét az adott politikai, gazdasági, társadalmi és más körülmények határozzák meg. Bizonyos körülmények között néha különösen kieleződik némelyik nemzet harca gazdasági jogainak érvényesítéséért, más esetben nemzeti kultúrájának szabad fejlesztéséért stb., de a mai világban sem ritka az az eset, hogy valamely nép pusztá létének legegységibb jogáért vívott harca fejezi ki ezt az érdeket.

Legélegibb tartalmára visszavezetve, a nemzeti érdek elsősorban az anyagiak terén nyilatkozik meg, mégpedig a nemzetek közötti gazdasági kapcsolatokban. Ebben — a természeti törvények hatása alatt — minden nemzet arra törekszik, hogy biztosítsa anyagi létének lehető legkedvezőbb körülményeit.

Egy nemzet érdekei a saját termelőerők szabad fejlesztésének jogáért, a potenciális és már megteremtett anyagi javakkal való szabad rendelkezésért, a nemzetközi árucserében való minél jobb helyzetért vívott harcban valóul meg, azzal a céllal, hogy végeredényben minél kedvezőbb helyet harcoljon ki és biztosítson magának a nemzetközi társadalmi munkamegosztásban.

Egy nemzet minden törekvése lényegében ennek az alapcélnak van alárendelve, minden érdekét ez a fő törekvése határozza meg, e törekvésének pedig az a célja, hogy minél jobb helyzetet szerezzen az értéktöbblet elosztásában.

Mindahhoz, amit a nemzeti érdekről eddig mondottunk, külön nyomatékkal azt is hozzá kell fűznünk, hogy ezt az érdeket nem szabad abszolutizálnunk. A fent kifejtett véleményeket és megállapításokat semmiképpen sem szabad úgy értelmeznünk, hogy azok az adott társadalmi közösség minden más érdekén kívül és érdeke fölé helyezik a nemzeti érdeket, sem úgy, hogy evvel kizárjuk vagy lebecsüljük bármilyen ellentét lehetőségét az egyes nemzeteken belül, sem úgy, hogy ez a felfogás semmibe veszi a különféle nemzetek közös érdekét. Az ilyen abszolutizálás szöges ellentétben van minden realitással.

Mi több, hangsúlyoznunk kell, hogy a nemzeteken belül, osztályharc formájában megnyilatkozó ellentétek adták meg az ember történelmének legfőbb jellegét, és hangsúlyoznunk kell: az emberiség történelmében számtalan eset tett kétségbevonhatatlan bizonyosságot szövetezett vagy nem szövetezett nemzetek közös érdekeinek létezéséről.

De hadd folytassam a megkezdett gondolatmenetet!

A nemzetek érdekei, egyes elemi törekvései nyilvánvalóan azt is magukban hordják, hogy elkerülhetetlen közöttük a vetélkedés. Ennek a vetélkedésnek szintén különféle változatai lehetnek, különféleképpen nyilvánulhat meg. Némely esetben nemzetek közötti éles összeütközések, más eset-

ben békés versengés formáját ölti, olykor pedig egészen mellékessé válik, háttérbe szorítják az egyes nemzetek sokkal kifejezettebb és az adott történelmi körülményekben létfontosságú és sorsdöntő közös érdekei. Am mindig megmarad ténynek, hogy a nemzetek pusztá léte is azt jelenti, hogy bizonyos ellentétek vannak közöttük. Ezek az ellentétek az emberi közösség élő, alkotó részei, s kilátás van arra, hogy a jövőben megszűnnek, amikor eltűnik a nemzet is mint társadalmi-történelmi kategória.

Az eddig elmondottakból logikusan következik, hogy annál mélyebbek az ellentétek a nemzetek között, minél nagyobb a különbség fejlődésük fokában. A nemzetek közötti viszony jellege azonban nem függ feltétlenül csak a különbségek méretétől. A nemzetek közötti viszonyt nem kell kizárólag a gazdasági, kulturális és más fejlődés fokai közötti különbségnek meghatározni. Ezek a viszonyok szervesen összefüggnek az adott társadalmi-politikai viszonyokkal, az egyes emberi közösségek társadalmi-politikai rendszerével is. Sok mindenben ezektől a feltételtől függ a nemzetek közötti ellentétek feloldásának és leküzdésének lehetősége. A kapitalizmus, elvben, kizsákmányoló lényegénél fogva is kiélezi ezeket az ellentéteket. Viszont a szocializmus nagyon kedvező előfeltételeket teremt ezeknek az ellentéteknek minél gyorsabb és minél teljesebb feloldására. Persze ez nem jelenti azt, hogy a szocializmusban nem jelentkezhetnek negatív jelenségek a nemzeti viszonyokban. Ezzel csak azt akartuk mondani, hogy a szocialista társadalmi viszonyok fejlődési folyamata csökkenti ilyen negatív irányzatok jelentkezésének a lehetőségét, mégpedig annál nagyobb mértékben, minél eredményesebb az új társadalmi viszonyok építése.

A szocialista társadalmi viszonyok fejlődésében a társadalmi öngazgatási rendszer érzékelhetővé tette az ezt a folyamatot kísérő ellentmondások igazi tartalmát. Ez a rendszer nyíltabban állítja elének a nemzetek közötti viszonyokban bekövetkező ellentmondásokat is, és ezzel megkönnyíti alapjuk felkutatását és tanulmányozását. Ez a rendszer lehetővé tette, hogy a közvetlen termelő szabadon kinyilvánítsa törekvéseit, és ezzel egyben azt is, hogy átfogóbban felmérje és megértse szűkebb vagy tágabb közösségének érdekeit.

Ebben a megvilágításban a társadalmi öngazgatás rendszere ezen a téren is sok lehetőséget nyújt az ellentmondások leküzdésére. Feloldásuk reális és objektív keretév válik.

A kifejtett megállapításokból következik, hogy a társadalmi öngazgatás körülményeiben a nemzetek közötti viszonyok problémáját nem lehet valamilyen formai-jogi szempontból szemlélni. Az egyenlőség, az önkormányzat és az egyenjogúság nem szorítkozik csak bizonyos külső megnyilatkozásokra, például az anyanyelv szabad használatára, a nemzeti kultúra szabad fejlesztésére stb. Ezeknek a jogoknak érvényesítését nem lehet ugyan a nemzetek közötti viszonyok jelentéktelen kérdésének tekinteni, mert a nemzeti érdek itt is megnyilatkozik, azonban a nemzeti kérdés lényeges megoldását az anyagi alapon kell keresnünk.

Evszázados alakulása folyamán a társadalmi munkamegosztás az egyes nemzeteket különböző gazdasági helyzetbe, tagjaikat különböző életkörülményekbe juttatta. Ez már önmagában véve is azt jelenti, hogy nem egyenlő a nemzetek anyagi helyzete, nem egyenlő az anyagi létalapjuk. Ennek az alapnak a kiegyenlítésében kell keresnünk a nemzetek egyenjogúságát, egyenjogú helyzetét, egyenlőségét, tehát az anyagi és a gazdasági helyzet kiegyenlítésében rejlik a nemzeti kérdés helyes megoldásának a nyitja.

A társadalmi öngazgatás rendszere és a munka szerinti elosztás körülményeire visszatérve, hangsúlyozni kívánom, hogy ezekben a viszonyokban nemcsak a termelők érdeke jut kifejezésre, hanem egyben érdekeiknek egysége és ellentmondása is. Az ártermelés körülményei között ugyanis a termelők érdeke dialektikus ellentmondásként jelentkezik ebben az érte-

lemben: a termelő — amikor saját személyi jövedelméről van szó — ellentmondásban van a munkaközösség többi tagjával, de egyúttal szolidáris is velük, amikor más egyénhez, valamely termelőegységhez vagy területi egységhez viszonyul. Ugyanezek a dialektikus viszonyok jelentkeznek a társadalom minden szervezeti viszonyában és a nemzetek közötti kapcsolatokban is; a mi körülményeink között például jelentkeznek mind a köztársaságok vagy szűkebb területi egységek ellentétes érdekei, mind pedig érdekeiknek színtézise mint a szocialista közösség egységes érdeke.

Éppen ebben nyilatkozik meg az öngazgatás rendszerének legfőbb értéke. Itt teremt kedvező feltételeket mindezeknek a viszonyoknak a szabad kinyilvánítására minden viszonylatukban és minden változatukban, rámutatván egyúttal egybehangolásuk legkedvezőbb lehetőségeire is. A társadalmi öngazgatás ebben az értelemben minőségileg új alkalmat nyújt nekünk a nemzetek közötti viszonyok szabályozására. Ebben a tekintetben lényegesen különbözik az előző adminisztratív időszaktól, amely elködösítette az ember tényleges gazdasági viszonyainak érdekét és egyben a társadalmi viszonyokat is általában. Annak a rendszernek leküzdésével, amelyben a legapróbb részletekig mindent elterveztek és elosztottak (és ezzel egyben alapjában véve elrejtették és elködösítették mindazt, ami objektív és törvényszerű), olyan folyamat indult meg, amelyben a közvetlen termelő kerül a figyelem középpontjába, olyan folyamat indult meg, amely teljes mértékben méltányolja a közvetlen termelő főrekvéseit és érdekeit azáltal, hogy minden társadalmi viszony további alakulásának fő útmutatójául fogadja el őket. Ebben a bonyolult mozgásban a nemzetek közötti viszonyok is fontos kategóriát képeznek.

A jugoszláv nemzeti kisebbségek helyzetét szabályozó elvek

A jugoszláviai nemzeti kisebbségek helyzetét szabályozó elvek taglalásában a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság alkotmányában és a Jugoszláv Kommunista Szövetség programjában lefektett elvek szolgálnak kiindulópontul.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség programja ezt mondja:

„Jugoszlávia nemzeti egysége csupán a szerbek, horvátok, szlovének, macedónok és crnagoriaiak, valamint a nemzeti kisebbségek szabad nemzeti fejlődése és teljes egyenjogúsága alapján lehetséges”.²⁾

„A jugoszláv népek közösségében megvan a helyük a nemzeti kisebbségeknek is. A szocialista és demokratikus államban a nemzeti kisebbségek tagjai élvezik mindazokat a politikai és gazdasági jogokat, amelyeket a szocialista közösség valamennyi polgárának nyújt, és ezen az alapon biztosítva van számukra nemzeti kultúrájuk és nemzeti sajátosságaik szabad fejlődése.”³⁾

Ezeket az elveket a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság alkotmánya és minden népköztársaság alkotmánya leszögezte és konkretizálta, úgyhogy formai-jogi értelemben is vezető elvekké, alapelvekké váltak, amelyek alapján közösségünkben gyakorlatilag is megvalósul valamennyi nép és nemzeti kisebbség egyenlőségének és egyenjogúságának elve.

A nemzeti kisebbségek és általában a nemzeti kérdés iránti ilyen viszony mélyen a jugoszláv kommunisták nehéz és hosszan tartó harcában gyökerezik. Valamennyi nép és nemzeti kisebbség nemzeti egyenjogúságának elve egyik vezérelve volt a Jugoszláv Kommunista Párt politikai programjának és akcióprogramjának a háború előtti, a háború alatti és a háború utáni években. Ezek az elvek jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz,

²⁾ A Jugoszláv Kommunista Szövetség programja, Fórum, Noviszád, 1958, 191. oldal.

³⁾ A Jugoszláv Kommunista Szövetség programja, Fórum, Noviszád, 1958, 196. oldal.

hogy a Jugoszláv Kommunista Párt és később a Jugoszláv Kommunista Szövetség megszerezte hazánk valamennyi népének és nemzeti kisebbségének teljes bizalmát. Ezek az elvek fontos mozgósító tényezők voltak Pártunk sok történelmi jelentőségű vállalkozásában. Ezeken az elveken épült és kovácsolódott Jugoszlávia népeinek és nemzeti kisebbségeinek testvérisége és egysége. Rajtuk nyugszanak a szabad szocialista fejlődés alapjai az új közösségben.

Az ilyen állásfoglalás a nemzeti kisebbségek és általában a nemzetek közötti viszony iránt az adott történelmi és néprajzi körülményekből, az új társadalmi viszonyok szükségzerű fejlesztésének követelményeiből származik. Ezek a viszonyok a marxi tudomány igazán internacionalista elveire épülnek, tudományosan azokon nyugszanak, és rámutatnak a mai világ nemzeti ellentétei leküzdésének egyetlen lehetséges útjára.

A jugoszláv gyakorlatban az említett elvek érvényesülésének sok-sok konkrét visszatükröződése van számos gyakorlati politikai megoldásban a nemzetek közötti viszonyok szabályozása terén, a jugoszláv népek új közösségében.

Ennek a politikának fő összetevői a kisebbségi kérdés megoldásában:

1) A nemzeti kisebbségek egyenjogú részvétele a szocialista építés minden területén és a nemzeti kisebbségek joga a teljes gazdasági, kulturális és társadalmi fejlődésre.

2) A nemzeti kisebbségek joga, hogy fejlesszék sajátosságaikat, amelyek mint egy nemzet részeit jellemzik őket, beleértve valamennyi néprajzi, kulturális és más nemzeti sajátosságukat. Ebben az értelemben a nemzeti kisebbségek értékes tényezőként jelentkeznek, mint valamilyen transzmisszió, amely elősegíti a teljesebb nemzetközi megismerést, a jugoszláv népek közeledését és kapcsolatait a többi, főképpen a velünk szomszédos nemzetekkel.

3) Sajátságos nyelvi, kulturális és más jellegzetességeiket egybeszóve környezetük sajátosságaival, a jugoszláviai nemzeti kisebbségek szervesen és szétválaszthatatlanul egybekapcsolódnak azzal az országgal, amelyben élnek, és általánosságban megszereznek és élveznek minden lehetőséget és jogot a gazdasági és politikai egyenlőségre.

Mindezeknek az összetevőknek a szintézise a társadalmi öngazgatás adottságaiban kedvező körülményeket teremt az összes nemzeti érdekek kifejtésére, és az adott helyzethez képest a legkedvezőbb lehetőséget nyújtja kielégítésükre, mégpedig mindkét fő irányban, amelyben nemzeti érdekük reálisan kibontakozik.

E két fő irány közül az egyik a nemzeti kisebbségek külön néprajzi, kulturális és más jellegzetességeiből származó sajátos érdekeinek kielégítésére irányul, a másik pedig abból a tényből ered, hogy a nemzeti kisebbségek a jugoszláv szocialista társadalom integrális részei.

Rögtön meg kell mondanunk, hogy ezt a két irányt lényegében nem lehet szigorúan különválasztani, egészen elszigetelten szemlélni, elsősorban azért, mert tartalmuknál és lényegüknél fogva kölcsönösen egymásba fonódnak, beilleszkedve az új Jugoszlávia szocialista, társadalmi-politikai és kulturális átalakulásának irányába. A nemzeti kisebbségek érdekeinek ezt a két irányvonalát is csak a dialektikus kölcsönös feltételezettség megvilágításában kell értelmeznünk és szemlélnünk. Ezeknek az érdekeknek különválasztásában vagy szigorú elhatárolásában minden esetben a nacionalizmus veszélye rejtőzik.

Ha ebben a megvilágításban szemléljük a jugoszláviai nemzeti kisebbségek helyzetét, egészen új viszonyokat látunk azokhoz képest, amelyekben ez a kérdés a néppellenes burzsoá uralmi rendszerekben jelentkezett. A nemzeti kisebbségeknek a szocialista internacionalizmus elvei szerint sza-

bályozott helyzete új minőséget jelent a burzsoá társadalmi rendszerben való helyzetükhöz képest. Megszűnnek mint a közösség holmi tehertétele, mint olyasvalami, amihez külön taktikával kell nyúlni, rendszerint különféle nemzetközi érdekek, nemzetközi viszonyok diktálta eszközök igénybevételével. Helyzetük rendezését már nem tekintik olyan problémának, amelyet annak alapján oldanak meg, hogy politikai, gazdasági vagy más értelemben milyen gyenge vagy milyen erős valamelyik nemzeti kisebbség, hogy bizonyos jogokat vívjon ki magának.

Ha a marxi elvek szerint nyúlunk a kisebbségi kérdéshez, akkor megoldása a szocializmus és a szocialista társadalmi viszonyok fejlesztéséért vívott harc eleme és logikus összetevője lesz. Ebben az esetben nem lehet sem megkerülni, sem mellőzni, mert valóság adta probléma, mert fennálló tény, jelenlevő probléma, amelyet csakis a szocialista társadalmi gyakorlat és politika módszereivel és eszközeivel lehet megoldani. Ilyen körülmények között a kisebbségek nem szükséges rossz, baj vagy idegen test a társadalom szervezetében, nem valamilyen centrifugális erő, amely többé-kevésbé rombolóan hat az illető társadalmi közösségre. Ha marxi módon kezelik a kisebbségi kérdést, a kisebbségek szükségszerűen bekapcsolódnak a szocialista fejlődés vérkeringésébe, az új viszonyok építésének aktív tényezői, a külvilág felé pedig a nemzetközi közeledés értékes elemei lesznek.

Részlet Minda Tibornak a Politikai Tudományok
Főiskoláján benyújtott diplomai munkájából.

KAMARAZENE, HAMIS HANGOKKAL

Bori Imre

I.

A véletlenek összejátszása is lehet (de ez kevésbé valószínű), egy azonban bizonyos: Nathalie Sarraute gondolata is „belejátszott” abba a kreatív mozdulatba, amely életre hívta Davičo legújabb regényét.* A hatások oknyomozó vizsgálatát nincs kedvünk vállalni, elvégezzük ezt kellő időben azok akik Davičóban is már csak irodalomtörténeti jelenséget látnak majd, megvonva párhuzamaikat Davičo *Generalbasja* és Sarraute *L'Ère du suopcon* című könyve között. Sarraute könyve címében a kételkedés korát idézi, Davičo mondanivalójának lényegét teszi a kételkedés önkínzó gyönyörűsége, hiszen világot épít belőle (mondja még valaki, hogy a kételkedés destruktív tett!). Ezért nem járjuk be azt a területet sem, amelynek háromszögelési pontjain Freud, Kierkegaard és Heidegger állnak Eigenweltjeikkel, Umweltjeikkel és Mitweltjeikkel. Ez a „találkozás” könnyen szembesíttessé válhatna, s minket most nem a hatások, hanem a mű érdekel, annál is inkább, mert Davičót kreatív egyéniségnek tartjuk, akit a hatások erővonalai nem egykönnyen billentenek ki már kialakult szemléleti, érzelmi, gondolati egyensúlyából, „Davičo” tud maradni akkor is, amikor megoldási lehetőséget kér kölcsön a szomszédoktól.

Esetünkben azonban van egy mozzanat, amely ha nem is problematikussá, de kissé bonyolulttá teszi a kérdést. Elég lesz talán, ha arra utalunk, vannak alkotások, amelyeknél a „technika” kérdése annyira előtérbe kerül, annyira domináns a szerepe, hogy az olvasó joggal tétélezi fel: a műnek nemcsak bábája, de szülője s fogamzója is volt, ott volt a csók ízében is, amely foganta. Ilyen esetekben a forma nem szokta magát szemérmesen rejtegetni, nem olvad össze a műalkotás más meghatározó elemeivel, hanem kiválik, mutatja magát, elannyira, hogy szinte elvárja, foglalkozzanak vele — az olvasótól bámulatot, az alkotótól kényeztetést remélve, uralma alá vonja az alkotás kicsiny világát.

Nem gondolunk sem a klasszikus formák sémáira, sem az egyes korokban megtalálható epigon-törekvésekre Davičo regényével kapcsolatban. A klasszikus alakzatok nagy művészekben pattantották ki a nagy remekművet létrehozó ihlet-szikrákat, hiszen a klasszikus séma a nehézségek legyőzésére hívó inger is, s ha valaki diadalmaskodott felette, alázatosan ki-

szolgált. Kényszer volt, amely engedte meggyőzni magát. Az alkotás hevében, mert gyorsan olvadó volt, könnyen elvesztette séma-jellegét, azt, ami benne mesterkéltnek és mesterségesnek látszott, és a természetesnek. sőt: a spontaneitásnak olyan benyomását tudta kelteni, amilyent csak a költő honos világa tud létrehozni. Az epigonok küzdelme a formával ugyanakkor egészen más jellegű. Az epigon nem ér fel mintájához, törpe botladozik ott óriások ruhájában, hiszen a mesterektől ellesett formákkal éppen azt nem tudja adni, ami a lényegét jelenti: a szellemet, mert nem tudja átvenni a nagyok ihlető varázsát.

A modern irodalmakban is megfigyelhetjük a séma sokszor elsődleges szerepét, a formai jegyeknek azonban egy olyan sajátosságuk is van, amely elkülöníthetővé teszi őket a múlt ilyen vonatkozásaitól: a séma *keletkező* volta ez. Ugyanakkor az általánosabb érvény megszűnése is érzékelhetővé válik, hiszen sokkal több szállal kapcsolódik az íróhoz, mint más korokban. A forma hatványozottabban az egyéni bélyegét viseli magán, hatásköre is szűkebb, van eset, s ilyen a legtöbb, hogy csak egyetlenegy mű kihordását bírja el.

Ez a „műhöz kötöttség” óvatosságra int, amikor a formai átvételek gondolata felmerül bennünk. Helyesebbnek látszik a forma „gondolatát” felvetni, az ötlet és az elv hatásáról beszélni, mert minden más jegy megismételhetetlen „egyértelműségével”. Még akkor is, hogyha a szerkezet kérdése, különösen a regényeknél, esetleg más irányú gondolatot is felvethet. A modern regényszerkezet ugyanis aktív, a kidolgozott forma felvette a mondanivaló funkcióját, és a megszokottnál nagyobb mértékben játszik bele az alkotás folyamatába, kezdve a témaválasztástól, elmosva a forma és tartalom klasszikus s fölöttébb közhelyszerű határait, lehetővé tette a gondolat és a kifejezés szabad egymásba áramlását, szemléltetve, hogy a forma tartalom is.

II.

Davičo új regényéhez közeledve, még egy akadályt keli elhárítanunk. Ez is „formai” kérdés, a korszerű irodalmi törekvések legfontosabb mozzanatainak egyike általában is, s ezért egy kis kitérőt kell tennünk, megkockáztatva, hogy közhelyszerű dolgokat is mondunk, s csak annyit bocsátunk előre, hogy tudjuk: nem Davičo egyéni leleményéről beszélünk majd, hanem korhangulatról és korizlésről van szó, korunk legsajátosabb ismérvei egyikéről.

Századunk első tette, a századforduló friss pillanataiban, a fizika forradalmasítása (Einstein) és az ember érzékszervei mögött meghúzódo terra incognita felfedezése (Freud) volt. Ez a két nem irodalmi és nem művészeti felfedezés ugyanis beláthatatlan következményekkel járt az irodalom további alakulására. Az egyik az Időt rakta az író ölébe, a másik az Énnek azt a felét, amelyet eddig nem tudott megközelíteni azzal a tudatossággal, amellyel a „látható világ” elemeit megközelítette. Közben az író maga is megváltozott: a fényképezés divatja megfosztotta legfontosabb érzékszerveinek egyikétől, fölöslegessé tette a „szemét”, a látás regisztráló szerepét; a látás „látássá” vált, mert nem a tettet, hanem a gondolatot kellett meglátnia. A modern fizika felfedezte a Wilson-kamrát, hogy megmutassa, mint egy varázsdobozból, elővarázsolja, ami addig láthatatlan volt: az atom részeit, az atomrombolás folyamatát. Az irodalomban az író vállalta egy jelképes Wilson-kamra szerepét, így keresve a láthatatlan megmutatásának a lehetőségét, miközben a lélektaniséget eltérve fiziológiai megnyilvánulásaitól, a gondolatiság irányába sarkította, keresve e két elem egyensúlyát.

A regényszerkezet önmagában még ezen a XX. századi fokon sem jelentene többet, mint az elmúlt korokban jelenthette, ha nem kapcsolódna hozzá az Idő problémája, s nem volna a modern irodalmi törekvések komplex kérdése. Ha a múlt alkotásai az Időnek egy klasszikus átélésére épültek, a XX. század alkotói — az új fizikai világkép szellemében —, ami ott relatív, azt az Én szubjektív időélményének minősítették, és a regényszerkezet olyan „órává vált”, amely ezt az Időt a maga szubjektív vetületében, tehát egyénhez kötöttségében mutatja meg. Századunk regényeredményei az Időn aratott győzelmekből születtek meg: az Idő gyorsult, lassult, Idők születtek, múlt és jelen futott párhuzamosan vagy bonyolódott szövevényesen össze, bújócskázott, vagy egyszerűen megállt, s a pillanatot pontja dimenziókat kapott, a történet pedig trónfosztottan vonult az irodalom alantasabb tartományába: például a ponyvaregényt vette birtokba.

Századunk regényeinek alaprajzát tehát az Idő adja meg, a regényhősök „az Idő szögesdrót kerítése mögött” találták magukat. Az író laboratóriumi eszközei, kísérletei pedig azt célozták és célozzák, hogy erre az „alaprajzra” fel is épüljön a regény világa, a szubjektívnek egy olyan objektívizálódási folyamata induljon el, amely nem a különtség, hanem a világ egy természetes képének rajzát adja. S az Idő-Élmény-regényszerkezet vonalán haladva, ezek összejátszása, együtt-látása nyomán az irodalmi mű világának olyan panorámája bontakozhat ki, amely tagadja a mag virtualitását, látszólagos „kigondoltságát”, hogy lehetséges legyen a „lehetetlen” is, s hallhatóvá váljék a „gondolat hangja”, mint Davičo mondja.

Az élmény- és benyomás-sorok önnállóodási folyamata ez, annak kísérlete, hogy „büntetlenül felcserélődhessen az emlékezet az érzéssel”, megjelenhessen az „álomnak az a parcellája”, amely ugyan „nem olyan módon folytatódik, bár hasonló a mód, ahogy állandóan megszakad s folytonosan tart...” A pillanatot megragadása ez, a megállt Időé, amely azonban folyik akkor is, amikor áll, a mulandóságnak és állandónak ez az összeforrási pillanata, amikor nemcsak a szemlélet, hanem az írói ábrázolás szükségszerűen szűk keretéből felvillan a végtelenség, egy rögzített mozdulatban az örök változás. Az eltűnt idő, amely jelen van, mintha az ígéknek csak egyetlen idejük volna: jelen, amely ugyanakkor előre és hátra is tekint (múlt és jövő is egyszerre).

Davičo regénye szerkezetében és fogantatásában ott motoznak a fentebb érintett elemek és tanulságok, még ha ezek nem is Davičo írói lelményének gyermekei. Nem ránk tartozik most, hogy kutassuk: mi az, ami a korból, és milyen sajátosságok azok, amelyek mintaképeiből áramlottak művébe. Elég lesz annyit megemlítenünk, hogy Davičo regénye éppen a szerkezet és a szerkesztés terén érdeklődésre tarthat számot, legalábbis jugoszláv irodalmi viszonylatokban.

III.

Nathalie Sarraute nevét emlegettük, idézzük hát egyik gondolatát, amelyet egy, a mai francia regényirodalmat taglaló értekezésben találtunk, mert jól jellemzi azt a problémát, melyet Davičo regénye felvethet:

A belső drámáknak van egy közös sajátosságuk, álljanak bár támadásokból, győzelmekből, visszavonulásokból, vereségekből, simogatásokból, harapásokból, erőszakosságból, gyilkosságból, nagylelkű gesztusokból vagy alázatos meghunyászkodásból, az pedig az, hogy társra van szükségük.

Gyakran imaginárius ez a társ: előző tapasztalatainkból, álmainkból való, s értékes regény-anyagot képezhet a köztünk és közte kitört harc

vagy szerelem, a szabadság, amellyel alakul, azok a felfedezések, amelyeket nyomán bensőnk legrejtetteb sarkaiban tehetünk . . .

A partner kérdését a regényirodalom Freud felfedezéseinek birtokában könnyen megoldotta, a művek szubjektív bélyege pedig szinte megkövetelte ezt a megoldást: a hős önmagának lett partnerévé. A belső monológ, a tudat egy szabadabb áramlása már ezt a megoldást célozta. A hősök „gólyakalifák”, s „gólyakalifa” Davičo regényének a hőse is, Veljo, aki azonban nem egyszerűen „tudathasadásos” egyéniség, nemcsak „ketős” a játék, amelyet egyénisége játszik. Davičo hőse az egyéniség szentháromságaként mutatkozik a regényben, s ez különben jól fejezi ki Veljo moralizáló tendenciáit, papírra vetve azokat a belső hangokat, amelyek ott beszélnek az emberben, ha a kételkedés serpentinjein bolyong.

Davičo regénye éppen ezért nemcsak a szokványos Én-regény: valóságosan is egyetlenegy hőse van csupán: Veljo, akiben angyalok küzdenek, egy cinikus és egy egzaltált (Gost és Generalbas), s ez a három személyben egy Veljo megtölti a regényt, a traktátus, amely benne folyik, egy platóni „lakoma” résztvevőinek szerepeit rakta egyetlen egyéniség vállára. Az így megformált, s három hangból felépített Énről szóló regényt inkább tudatregénynek nevezhetnénk, ha nem merülnének fel olyan elemek is, amelyek e meghatározás további szűkítését nem követelnék meg.

A tudatregénybe lapozva az olvasó egy imaginárius területen találja magát, amelyet a belső monológok és az automatikus szövegek folyamrendszere hálóz be, s ebben az áramlásban morzsolódnak, csiszolódnak, alakulnak a valóság látható elemei, azok a realitások, amelyeket érzékszerveink közvetítenek. Davičo regényében ez a módszer bizonyos módosulásokat szenvedett, mert az író hőse tudatát elemeire bontotta, a lelki tusát szerepekre osztotta, s Veljo „oldalbordájából” megformálta másik két hőst: Gostot és Generalbast, s így a hős lelki monodrámája, egy drámai mű szerkezeti elemeit felhasználva, egy tragédia illúzióját tudja kelteni. Erre a regényjellegre utal az írónak a meghatározása is, melyet könyvének a címe alá írt („Scenski roman za neprikazivanje”).

A felszín alatt azonban van a regény-szerkezet fentebb jelzett felfogásának egy mélyebb következménye is, amelyet ha nem is eredményeiben, de írói törekvéseiben vizsgálhatunk. Amikor Davičo egyetlen hőst három számlamra bontva, a Nathalie Sarraute emlegette „imaginárius partnereket” szerepelteti, a hős tudatvilágának a legmélyebb rétegeibe akar behatolni. Az automatikus szövegek, belső monológok alatti rétegekben kutat, a tudatos cselekvéseken túl, de az ösztönökön még innen, mintegy a gondolat és a tett megfogalmazásának pillanatát lesi, amelynek sem neve, sem alakja nincs, és még nem indult el az úton, hogy a tudatba hatoljon. Egy szorongásnak keres nevet, amely elröppent, mielőtt a tudatba hatolhatott volna. Az a háttér” érdeklí, az az élményközeg, amelyben a gondolat fog, az a „káosz”, amelyből a társadalmi konvenciók hatása alatt a gondolatok és az érzelmek egy hétköznapi értelmű rendezettség köntöskében jelennek meg elfojtások és kihagyások segítségével. Davičót választott módszere arra ösztönözte, hogy azt a teljességet keresse, amely még csorbítatlanul él az emberben a tudatalattin túl. Ha hőseit „együtt-nézzük”, akkor ennek a teljességnek kell felderengnie, természetesen azt is hirdetve, hogy ez a teljesség, vágyott egész is ellentétekből épült fel. A Veljo—Gost—Generalbas hármas ezt jelképezi.

Davičo hős-konceptiójának fentebb vázolt jellege hatott a regény-szerkezet megválasztására, mint ahogy a modern regény ennyire hajlékony és termékeny befogadó volta tette lehetővé a hős ilyen „megtriplázását”, ezen túl pedig az Időnek a leigázását, olyan mérvű redukálását, hogy immár jelenléte szinte észrevehetetlen, hiszen az Időnek olyan mikroszkopikus részletével dolgozik az író, amelynek csak belső dimenziói vannak, ezek

pedig elsősorban sejtésekből állnak (emlékezések a háború, a születés, a kamaszévек élményeire), s nem Időnként jelennek meg a regényben. Ha az Időről beszélünk, mindenekelőtt a majd megszülető Időre kell gondolnunk: a regény „cselekménye” egyetlen gondolatvillanás.

Erre a „megszületőre” utalnak a regény zenei fogantatású elemei is, az a „barokk sugallat”, amely Davičo regényéből kiolvasható. Már a regény-cím is a zenére utal, ezenkívül pedig a regényszerkezetre, az íróban motozó koncepcióra, amely az egész mű jellegére annyira kihatott. Hívjuk hát segítségül a zenei műszótárat: „A generálbasszus — számozott basszus; olyan basszus-szólam, amely felett számjegyek határozzák meg a felépítendő harmóniakat.” Figyelmünket elsősorban a „felépítendő harmóniak” kitétele köti le, amely immár megerősíti azt a állításunkat, hogy a regény a *megszületővel*, a *keletkezővel* a gondolatot még méhében mozdulásában látóként foglalkozik. S rögtön ideírhatjuk Bach nevét is, a barokk zene nagy klasszikusát, aki a fúga nagymestere volt, és immár e zenei gondolat birtokában azt is megmondhatjuk, hogy úgy látjuk, Davičo e barokk zenésszel kélt versenyre, a maga irodalmi fúga-témáját dolgozva fel a régi mester technikájával, a barokk zene szellemében (a mai jugoszláv irodalom „barokk” vonásairól különben érdekes lenne külön tanulmányban szólni!). Hármashangzatok (irodalmi áttételben a Veljo—Gost—Generalbas hármás), a barokk szekvencia „fokozatosan feszülő-táguló-húzódó mozgása”. „az a magábanálló rugó- és húzal-, csavar- és abroncs-, izom- és idegjátékokat” mutató téma, ahol a szekvencia „minden fordulata egy-egy visszaverődő vagy fokozatosan elmozduló tengelyhang köré szövődik”, az a „barokk” ismétlődés, amikor a „melodikus érzék már kilépett a pusztán ismétlő állapotból s több változottságra szomjazik, anélkül, hogy magatartásán változtatna. Felismeri, hogy egyes alkatelemeit változó feszültséggel, más-más magasságban is megismételheti; így ugyanazt mondja s mégis mást, egyhelyben áll s mégis tovább mozdul, — így győzi le az időt, orvul, fedezelten, hadicsellel”, miként azt nagyon szemléletesen Szabolcsi Bence fejtegeti a melódia történetét vizsgáló könyvében.

„Tagolt, ellentétekből szövődő dialektikus »karaktertéma«” és a hangszerre ültetett „tragikus monológhang” — íme e Davičo-regény absztrahált lényege s végső kihangzása, nem utolsó sorban pedig az alap, amelyre a regény felépült.

IV.

A regényből egy kamaszlelkű moralizátor arca néz ránk, abból a Davičónál oly gyakori férfitípusból, amelynek mintapéldája *A költemény* Mićója volt. Mondanunk sem kell: az író legsebezhetőbb pontjához érteztünk el, azokat a gondolatokat kell érintenünk, amelyek Oskar Davičo prózai termésének vezérmotívumai, szólamok, amelyek minduntalan felcsendülnek Davičo regényeiben. Veljo „veszőparipái” az íróiéi is, nem csoda hát, ha nem egyszer átveszi a szót a hőstől, és maga mondja, vallva mindenekelőtt a szerelemről és a szabadságról, a kétköznapok és a lélek „lakomáinak” ellentéteiről, a realitásokkal szembesítettségéről és arról az ambícióról, amely benne dolgozik: meglopni az ismeretlent.

Benyomásunkon nem változtat az a sok idézetszerű mondat sem, amelyben Davičo, az újnak a megszállottja, egy erkölcsi kódex tiszta lapjaira akarja felírni a maga új tízparancsolatát életről, szerelemről, világról. Ösztönös és mindenekelőtt kamaszosan naiv filozófia beszél Veljóból. Tengelyében a kételkedés áll, amely az író intenciói ellenére a regényben a felelősségtől való meghökölés, féltékenység, kamasz-komplexusok, képek és képzelgések, a valóságtól megijedő gyerekember gondolataként mutatkozik meg.

Vagy ahogy Davičo szövegében olvashatjuk: a szerelem metafiziológiájáról van szó, arról a pillanatról, amikor egy szüzlány testisége találkozik egy kamaszlélek gyáva vágyakozásával, amely megijed, ha elérhetővé válik számára az, ami után sóvárgott.

Davičo a kételkedés filozófiájára állította be hőstét, akiben az angyalok tusáznak ugyan, de egyik közöttük Lucifer, aki meg tudja rontani a férfi örömét, és az első nő után tudja fordítani a fejét. Davičo ügyesen szövi ebbe a meglehetősen sovány filozófiai alapanyagba azokat a gondolatokat is, amelyek ha a regényben realizálódnak, érdekes etikai regény lehetőségét ígérhetnék. Miért nem vagyunk éppen vágyainkban szabadok, miért kell a szerelemnek oly gyorsan hétköznapivá válnia a test forró ünnepe után, a lélek lakomája után; miért kell csalódnunk már az első éj után; honnan az öröm az örömben; mért rabság a szerelem, holott a szabadság ígértét hordozza; mért csalás az élet, miért nem olyan, mint amilyennek a képzelet szeretné stb., stb. — íme a kérdések, amelyek nem a hőst, hanem Davičót foglalkoztatják, s belekerültek a regénybe is annak a „kételkedésnek” a jogán, amely Veljo gondolatának a „motorja” akart lenni.

Ez a „filozófia” és ezek a kérdések azonban nem tudtak olyan „irodalmi”, metamorfózison átmenni, hogy azt a sokat ígérő regényszerkezetet, amellyel fentebb foglalkoztunk, figyelemre méltóvá tudták volna változtatni. Nem segített ezen a léleknek az a bűvárlata sem, amelyre Davičo vállalkozott, hiszen valóban „Psziche-Ana-Lizi-ssé” vált kezén, mint ahogy nem tudták Davičo szürrealista szójátékai és modoros modernista külsőségei (pl. a regény első fejezete a 6. és a 6. az első) sem lekötni olyan mértékben figyelmünket, mint ahogy azt a szöveg ígérte lehetőségek sejtették. Azt az intellektuális faktúrát pedig, amely a regény legértékesebb rétegét jelenti, Davičo immár modoros írástechnikája — regényeiben elsősorban — annyira eltakarja, hogy még azok is elriadnak e regény olvasásától, akik különben az író tisztelői közé tartoznak.

Érdekes regény-kísérlet és érdektelen mondanivaló találkozása a *Generalbas*. Az első igen tanulságos és gyümölcsöző elemzésre csábít, a második elriaszt. A jó művek harmonikusak is, totálisak. Erre a Davičo-regényre azonban ezt nem mondhatjuk.

TIZENHÁROM FELJEGYZÉS
JUGOSZLÁV ABSZTRAKT FESTŐKRŐL
GYERTYAFÉNYNÉL

(Zombori Őszi Tárlat, 1962. november–december)

B. Szabó György

(1.)

A másodszori szembenézés óvatosan mérlegelő: a tűzijátékok fénye kialakulásában: a cerebrálitás szertartásosságában kimérttség, rutin és unalom, a rafináltan egybehordott festőiséget reprezentáló kellékek felvonultatásában leltározás lélektelensége; a művészet és művesség közötti feszültség ismétlődő rövidzárlata alkotói tehetetlenségre figyelmeztet. Sötétben a vászon szövését tapintja ki a gyertyaláng, de a gyér fény fel-fedezi a megmunkálás folyamatában támadt réseket, hézagokat is: a *részletek meglodttsága* nem kárpótol bennünket az *elveszett egészért*.

(2.)

Tündöklő festőiség, technológiai folyamatok alapos ismerete, tudós alkalmazása, bátor tágitása, strukturális anyagi szerkezet bőséges változatai, meglepő lehetőségei. Mindez itt van, jelen van; *korszzerű festői felkészültséget* egyetlen nemzedék sem sajátított el alaposabban, jobban, mint a mai. *Mégis*: valamit ez a festészet útközben feladott, megtagadott, elfelejtett.

(3.)

Az eszközök túlbecsülése a megjelenítést erőtlenné teszi: hideg, merev, megkövesedett lávaként fedi a festékréteg az élményt, a szándékot, reménytelenül.

A megkövesedett hamuréteg konfigurációinak játéka ötletes, izgató, nyugtalanító, de élettelen.

Szemfedő, noha *életet* takar.

(4.)

Az absztrakt kifejezés tisztaságát hiányoljuk. Asszociatív elemek, a figuratív tárgyaiasság kísértetjárása szüntelenül tart, s lassan megszokottá, otthonossá, nélkülözhetlenné lesz absztrakt festészetünkben. Üttörő kísérletnek látjuk már azt is, ami az absztrakt tökéletes félreértéséből támadt.

(5.)

Hangosan, gyakran általánosságokból kihallani véljük az elvont kifejezés kényszerűségét, s eszünkbe se jut, hogy látásunkkal és hallásunkkal van baj: é r z é k e n y s é g ű n k k e l.

(6.)

Asszociatív tárgyiasság a figuratív szerkezeti kiküszöbölésével — absztrakt festészetünk egyik árulkodó jegye. Félúton megálltunk.

(7.)

A *felemáság* is áhítja a rendszert: az anyagi szerkezet nonfiguratív megmunkálása, az asszociatív tárgyiasság feladása nélkül, felszabadítja a festőiséget, de megtagadva a szerkezetet önmagát fosztja meg a belső világ teljes kivetítésének és képben való beteljesedésének lehetőségeitől.

(8.)

A határozott, eltérő egyéni sajátos *jelrendszer* hiányát tapasztaljuk, amely logikájával és vizuális erejével, szervezethez és kötetlenségével, alkotót és alkotási folyamatot felfedve, szüntelenül jelzi egy immanens világ alakulását, mozgását, törvényszerűségeit, véletlenjeit. Egyetlen alkotásban ennek a belső világnak egyetemessége alkotójával és rendszerével, *megvalósulva*.

(9.)

A lehető legnehezebben járható utat kerülik meg a festők az *absztrakt ürügyn*: a részletek „felnagyítása”, az anyagszerűség érzékeltetésének számtalan és súlytalan és szintelen és szagtalan variálása az „eredetiség” jegyében, az absztrakt expresszionizmus temperamentumot „érezkeltető” dagályossága, az érzélem spirituális „elfödése” merevítéssel, tompítással, szürkítéssel, valóságfoszlányok „sejtetésével” monumentális tér „megszerkesztése”; ikonosztások ragyogó aranypora, néprajzi kellékek szinessége, tengerfenéki növényzet lombossága, kozmikus felvételek hideg ragyogása — mindez itt van, a képteremtés szándékával párosulva, de átlényegítés nélkül. Az erőfeszítés a külső világ befogására és nem a belső világ kivetítésére irányul.

Leltározás, *nem felfedezés*.

(10.)

Nem véletlenül egyesíti és kísérli meg összebékíteni a jugoszláv absztrakt festészetet a szürrealizmust, expresszionizmust, mágikus realizmust, konstruktivizmust, szimbolizmust, tasizmust, s nem véletlenül hiúsul meg és szenved hajótörést minden ilyen szándék.

Az absztrakt nálunk az *avantgardista kísérletezésekkel* lett egyértelmű gyűjtőfogalom, jelezve a tárgyi kötöttségektől mentes kifejezést tartalom és formában.

A differenciálódás folyamata megindult, de nem zárult le.

(11.)

Az *autentikus jugoszláv absztrakt festészet* megteremtése új minőségek felmutatása nélkül elképzelhetetlen.

(12.)

Az absztrakt művészet alkotói módszerét alkalmazni nem annyi, mint elsajátítani külsőségeit, a térszervezés és a felület-megmunkálás fortélyait és hétepcsétes titkait. Az eszközök parádés felvonultatása sem képes feledtetni intuíció és intellektus erőfeszítéseit.

A gazdagság gyakran elszegényedést jelent, erőtlenséget, az eszközök erejének tudatos összpontosítása és teljes kihasználása pedig nem mindig erőtlenséget bizonyít, hanem sokszor ellenkezőjét is. Mintha erről néha megfeledkeznénk.

(13.)

A jugoszláv absztrakt művészet jegyei az általános művészeti törekvések feltételei között és a korszerű művészet eredményeinek összegében sem nélkülözik a környezet tényezőinek jelenvalóságát. Avantgardista festészetünk differenciálatlansága egy állapotot rögzít, de ezzel a potenciális lehetőségek változatos skáláját is.

A jugoszláv autentikus absztrakt festészet valóráváltása nem programokon áll vagy bukik, nem is objektív tényezőkön múlik, hanem alkotó egyéniségek jelentkezésén vagy nem jelentkezésén. Nincs okunk türelmetlenségre, és semmi szükségünk arra, hogy önmagunkat áltatva befejezettek nyilvánítsunk és önkényesen lezárjunk egy folyamatot a jugoszláv művészet korszerű „fejlődésében”, valami rendszerező pedantéria igényével, s annak nevében.

KRÓNKA

FRANCIA VAGY ARAB?

Az algériai tüzsünetnek a francia irodalomban is volt visszhangja. A párizsi *EXPRESS* ismertette Ferejdun Hoveida regényét, a *LES QUARANTAINES*-t. Kicsoda a regény szerzője? Damaszkuszban született, francia diák volt, foglalkozására nézve jogász és diplomata, műve pedig a francia-arab kérdéskomplexum irodalmi ábrázolása. A regény hőse, Szami Szalem, nyugati műveltségű egyiptomi. Nem tud állást foglalni a két nemzet összeütközésében, hisz teste az egyiké, lelke a másiké, nem érzi magát se egészen arabnak, se egészen franciának, hanem valamiféle pszichológiai keveréknek, aki a senki földjére került. A regény cselekménye az 1960. június 23. és 24. közötti éjszaka történik, amikor Algírban még építették a barikádokat. Szami aznap este egy párizsi ipari mágán vendége, bankárok, filmszillagok, a pénz szolgálatában álló értelmiségiek társalgásban van, s amíg az unalmas és szexualitással átitatott mondén társalgás folyik, ő szégyenkezve, tele gátlásokkal, magányosnak érzi magát. A házigazda udvariassága is sérti, s a gyarmaturalomra emlékezteti: eszébe jut, hogyan vert egy francia tiszt egy bennszülöttet, eszébe jutnak a letartóztatások, a fészükéből elfűzött családok, sőt egy francia leány is, aki váratlanul ráordított az iskolában: „Hozzám ne nyúlj, te bűdös arab!” Így szakad el a valóságtól azon az estén Szami, s keresi az eltűnt arabot. Ő az az idegen, aki önmagát keresi. Először kísértést érez, hogy elhagyja Európát, mint ahogy a gyermek megtagadja szüleit, hogy minden hidat felégetve maga mögött, bosszút álljon a maga rendetlen lelki életéért. De ahogy az éjszaka eseményei lassanként megszabadítják egy gyarmatosított lény szexuális, társadalmi és politikai komplexusaitól, úgy alakul ki benne az elhatározás, melyet bonyolult személyisége diktál: legyen eleven kapocs az arabok és a nyugati világ között. Ez megfelel a franciáknak; az átmeneti időszakban alapot és lehetőségeket ad nekik. S az *EXPRESS* nem fukarkodik az elismeréssel: Hoveidában egy új Durreilt lát, mi több, „egy angazsált Durreilt, akinek bizánci retorikáját a realizmus helyettesíti, s aki nem esztétikai, hanem erkölcsi szempontból kutatja, vizsgálja az időt”.

MÉG EGY CSALÁDREGÉNY

A családregény az utóbbi évtizedben kihalófélben van, Angliában azonban van egy csöndes, de állhatatos képviselője: Anthony Powell. Legújabb művével, melynek címe *THE KINDLY ONES* (Jó emberek), tulajdonképpen a *THE MUSIC OF TIME* (Az idő zenéje) című készülő alkotásának első felét fejezte be. Az író korunk panorámáját adja itt, mégpedig Nicholas Jenkins, a regény hősenek meglátásában. Powell a maga tapasztalatait, élményeit ruházza Jenkinsre, s ezt nem is titkolja. Jenkins — akárcsak Powell — egy brit tiszt fia; Etonban és Oxfordban végzi tanulmányait, ezután egy kiadóvállalatban dolgozik, végül pedig felcsap regényírónak: mindez megfelel a szerző életútjának. A *THE KINDLY ONES* a második világháború előtti éveket öleli fel. Cselekménye egy vidéki cottageban indul: Jenkins százados, Nicholas apja, egy tábornok látogatását várja. A regény cselekményének színhelye aztán lassan megváltozik; Anglia különféle vidékeire és az angol társadalom különféle rétegeibe kísérjük a mű hőseit. Megismerkedünk a bohémvilággal, a lezüllyött nemességgel, a pénzarisztokráciával, excentrikus nagybirtokosokkal, alakok egész arcképcsarnokával.

A *THE NEW YORK TIMES BOOK REVIEW* kritikusa szerint a szerzőnek sikerült érzékeltetnie a környezetet légkörét, s a regény szereplőinek egyéni vonatkozásokat adott. A mű tehetséges íróra vall.

Az *ENCOUNTER*-nak az a véleménye, hogy Powell könyvében az olvasó már régebben elfogadott megoldásokat talál, kliséket, melyeket a szerző csak kiigazít, s úgy használja fel, úgy alkalmazza őket, ahogy kell. A *THE NEW YORK TIMES BOOK REVIEW* szerint ez a képesség kevésbé értékesnek, mellékesnek tűnhet fel, pedig ez a művészet misztériumának a lényege, s ez teszi Powell alkotását oly izgatóvá. Csupasz tényekből alkotja meg az igazságot, s művét olvasni annyi, mint egy-két óra hosszat valaki másnak az életét élni, olyan valakiét, aki elszakíthatatlanul a mi életünkhöz fűződik. Az író nyilatkozott a lapnak, s felfedte tervait. *AZ IDŐ ZENÉJÉT*, amely több kötetből fog állni, a szerző egységes műnek tekinti. Eddig hat kötetet írt meg, s még hatot szándékozik megírni. A következő háromban a háborús évekről szól, az utolsó háromban pedig a háború utáni időszakról, 1950-ig. Powell úgy véli, hogy egy-egy kötet megírására két-két évi munkára van szüksége.

A MA ES A HOLNAP REGÉNYE

A science fiction, a tudományos-fantasztikus irodalom első francia művelője, René Berjavel, tizennégy évi szünet után újra tollat ragadott. A *LES NOUVELLES LITTÉRAIRES* kérésére, interjú helyett, ő maga állította össze a kérdéseket és válaszokat. Ebben az „elképzelt interjúban” sok minden van, leginkább csípős megjegyzések az újságokról, újságírókról és a közvéleményről. „A klasszikus regény ma már fojtogatja az embert — mondja Berjavel. — Az ablakok be vannak csukva, párnákkal vannak kitömve, s el vannak függönyözve. Az egyetlen világrész, ahol még van valami keresnivaló, az az ágy... Én tudom, hogy a fajfenntartás — akár éteri érzések, nagy szenvedélyek vagy a legkülönfélébb szexuális élmények formájában jelenik meg — az emberi nem legfontosabb funk-

ciója, és megérdemelné, hogy foglalkozzunk vele. De elmúlt már a vetés ideje, kedves uram, ez a csírázás időszaka! Az emberiség a bolygóig felérő növényt készül ültetni, s az holnap a csillagok közt fog kivirágozni. A klasszikus regény pedig, ahelyett, hogy felemelkedne, mind jobban és jobban a földbe dugja a fejét. Ennek klinikai bizonyítéka az, amit — csodálatosképpen — „új regénynek” neveznek. Ez már nem is szellemi lélegzetvétel, nem is hörgés, hanem csuklás. Ezek az írók olyanok, mint az öregemberek, akik a halál felé közelednek, de a szakállukat bámulják, s figyelmüket leköti a leves fortogása gyomrukban, amely már nem emészt, s ez az ő tragédiájuk... Ezt a hanyatlást a sajtó fölfedezése okozta. A regény egy történet, melyet valaki elmond. Amint kinyomják, a materializálódott szavak mind jelentősebbekké válnak — a történet pedig ugyanilyen mértékben veszít jelentőségéből. A stílus elnyelte a személyeket, a csín az akciót, cselekményt. Jusson eszükbe, mi volt a mi regényünk Merlin és Galahad idejében: ők kardcsapásokkal hasították ketté a hegyeket, erdőbe burkolóztak, lovakon ostromolták meg az eget. Ezek a hősök akkorák voltak, mint a föld s az ég. Ők voltak az Elmek. Így volt ez Rabelais idején is. De aztán jött a borzalmas XVII. század. A fecsegők százada, házfelügyelők irodalma, amely pletykából és szívfájásokból állt: Sévigné, Saint-Simon, Racine és a hercegnők szerelmei, a regényekben pedig csupa ó, jaj, hajh, La Fayette. Azóta a világűr ágylepedőkbe van csavarva, Mindennek vége... Én kissé túlzok, de csupán azért, hogy világosabbá tegyem a dolgokat. Három századig tartó görcs után a regénynek ismét emelkedni kezd a mellkasa, lélegzik. Az igazi „új regény”, a ma és a holnap regénye — a science fiction.”

EGY TORTETŐ ÉLETÚTJA

John Brain angol író, aki a „dühös fiatalok” nemzedékébe tartozik — azaz ma már középkorú —, már első regényével (*ROOM AT THE TOP*, 1957) ismertté vált. Ez a regény Joe Lamptonról, egy szegény sorsú fiatalemberről szól, aki a társadalom felső rétegeibe akart jutni, hogy része legyen mindazokban a javakban, melyeket a gazdagok élveznek, s ebben a törekvésében nem válogatta az eszközöket. Elhagyta feleségét, habár szerette, aztán elcsábította egy gazdag gyáros lányát, s mivel viszonyuknak következménye jelentkezett, el is vette feleségül. A fiatalember a társadalom csúcsára került — a regény befejeződik. A *ROOM AT THE TOP* után Brain írt néhány könyvet, de ezek nem arattak olyan sikert, mint Joe Lampton története. Most az angol író visszatért régi témájára, s mint minden visszatérésnek — írja a *THE TIMES LITERARY SUPPLEMENT* —, ennek is lesújtó az eredménye. Az új regény címe *LIFE AT THE TOP*, s az immár dúsgazdag Joe Lampton életét mondja el benne. Ez az élet nem oly rózsaszínű, amilyennek Lampton képzelte; igaz, szép háza, jó fizetése van, apósának vállalatában magas tisztséget tölt be, felesége szép, kívánatos, két gyermeke született, s a fiatalabbik, egy kislány, teljesen úrrá lett apja szívéen. Joe mégis úgy érzi, nem ért el mindent, amit kívánt, s amit elért, azért túlságosan nagy árat fizetett: megalkuvások, önmegtartózkodások sorozatán át jutott csak el céljához. Ezenkívül üzleti nehézségekbe ütközik, politikai bonyodalmakba keveredik, megcsalja feleségét, s megtudja, hogy felesége is hűtlen hozzá; egy pillanatban úgy rémlik, hogy kislányában is csalódni fog. A józan ész mégis diadalmasodik (vagy a szokások, vagy a gyengeség?), Lampton belátja,

hogy a magateremtette környezeten kívül sehol sem talál meleg fészekre, megnyugszik és marad. Lampton életének újabb szakasza tehát szintén kedvezően végződik. A *TIMES* kritikusa azonban úgy véli, hogy a happy end erőltetett, a párbeszédék nem meggyőzőek, a társadalom felső rétegének életét pedig együgyűen mutatja be. Brain legnagyobb hibája az, mondja a bíráló, hogy a regény szereplőit kész helyzetekbe állítja, ahelyett, hogy azok maguk teremtenék meg őket.

NEM LEHET MEGMENEKÜLNI

A hetvenéves Herbert Read, akinek ragyogó esszéi nálunk is ismertek (a Nolit kiadásában jelent meg belőlük egy válogatás, előzőleg pedig a zágrábi Mladost adta ki *A MŰVESZET MA* című művét), az *ENCOUNTER* című folyóiratnak megírta vázlatos önéletrajzát. Ennek érdekessége, hogy rövid, de sokatmondó, hangja pedig egy csalódott emberé. Read ebben az írásban leszámol avval a véleményével, hogy ő a szépség szenvedélyes szerelme és kutatója. „Az állam az én sikertelenségi érzésem scapegoatja (bűnbakja), mégpedig igen vonzó goat (bolond), mert biztonságot, felelősséget, megtisztelést, megbecsülést nyújt. Az ember első tévedése, hogy békét köt a tekintélyekkel. Ma már lehetetlen megismételni Rousseau vagy Thoreau tetteit, mert a modern állam likvidálja a maga Rousseau-ít és Thoreau-ít. Thoreau ma börtönben ülne adóeltitkolásért és csavargás miatt; Rousseau, akit már a maga idejében is üldözött a társadalom, nem találna sehol menedéket, segítséget — valószínűleg elmeógyógyintézetbe küldenék, mint Ezra Poundot küldték. Hiú remény abban bízni, hogy meg lehet szökni, ha az embernek van pénze, vagy best sellereket ír s úgy keres sok pénzt. Én ismertem egy embert, aki 1933-ban eladta vállalatát, s birtokot vásárolt egy csendes-óceáni szigeten. Tíz év elteltével az Egyesült Államok tengerészeti támaszpontot épített a szigeten, s a japán bombázók gyakran látogatták meg. Semmiképp se lehet megmenekülni. Minden író; aki egy égei-tengeri szigetre vonul, vagy a kaliforniai sivatagba, vagy Svájcba, ahol viszonylag alacsony az adó, minden ilyen író kiteszi magát a lassú degenerációnak. Nem testi degeneráció ez; alig függ az éghajlattól és a dolce far niente-től. Előidézője a lelkiismeret-furdalás, hogy elhagyta a frontot a kultúráért vívott csatában, abban a csatában, melyet feldarabolt és elidegenedett társadalmunk kavardásában vívunk. Költői erényeinknek „az idő tolmácsolásában” kell megmutatkozniuk, s hogy az időt tolmácsolhassuk, részévé kell válnunk. Ha a beatnikes mellézköngéjű sztoikus állhatatosságot választjuk, nem lehetünk szentimentálisak a következményekkel szemben. A művészetek már eleve elveszített csatát vívnak technologizált civilizációnkban, s én nem bízom győzelmükben. A költő anakronizmus lett. Még csak egy bohóc szórakoztatási képességével sincs megáldva. Verseit csupán költőtársai olvassák — akik mind kevesebben vannak —, a művészeti tanácsok és a rádióállomások pedig néhány műbabérlevéllel koszorúzva mutatják be. Ünnepelesen életben tartani a költői pálya eszméjét — abszurdum. Ezért hát pusztítsuk el mielőbb!”

KRITIKUSOK AZ ÓÉV IRODALMÁRÓL

Az elmúlt év végén a *KNJIŽEVNE NOUINE* felkért néhány jugoszláv kritikust: mondják el véleményüket az óév irodalmi terméséről.

Vlatko Pavletić írása elején szomorú tény volt kénytelen megállapítani: 1962-ben egyetlen jelentős alkotás sem született a horvát irodalomban. Slavko Mihalić verskötete, a *GODIŠNJA DOBA* és Joža Horvat regénye. a *MAČAK POD ŠLEMOM* — erről a két könyvről sokat beszéltek az utóbbi időben, ez a két mű esemény volt, sikert aratott — még 1961-ben jelent meg. Értékes alkotás Petar Šegedin útirajzainak kötete — csakhogy ez egy régebbi mű átdolgozott, új kiadása; Krleža új művei, a *BANKET U BLITVI* harmadik része s a *ZASTAVE* pedig csak folytatásokban jelentek meg a *FORUM* című folyóiratban. Ezért a helyzetért Pavletić elsősorban a kiadókat okolja, hisz rengeteg új név jelent meg a horvát irodalomban, de senki sem adta ki a fiatalok műveit. Őt írói nemzedék tevékenykedik ma a horvát irodalomban, s csak a kiadók tehetnek róla, hogy annyi írótól egy nagy művet sem adtak ki.

A szlovén irodalom egy évéről France Filipič számolt be. Írásából kitétnik, hogy 1962. termékeny év volt a szlovén irodalomban. A prózai művek közül kiemelte Pavle Zidar önéletrajzi regényét, Ivan Potrč novelláját, Vladimir Kavčič és Ciril Zlobec regényét. Csupán a költészetben, költői művekben volt elég szegény az elmúlt év, állapítja meg Filipič. Az átlag fölé csak három verskötet emelkedett: Marijan Kramberger, Niko Grafenauer és Lojze Krakar könyvei. Említésre méltó még Filipič szerint Jože Šmit és Vida Taufer verskötete. Jelentős eredményekkel dicsekedhet a szlovén értekező próza. Elsősorban Mirko Rupel monográfiáját említi Primož Trubarról. Boris Paternuj Levstik kritikáinak esztétikai alapjáról írt tanulmányt, France Koblar Simon Gregorčičről, France Bernik pedig Simon Jenko lírájáról írt monográfiát. Marja Boršnik tanulmányait, bírálatait gyűjtötte kötetbe.

Dragan M. Jeremić a múlt évi termésből Branimir Šćepanović, Danko Popović és Mirko Kovač műveit emeli ki. Szemérem veti a fiataloknak általában, hogy megelégszenek a tehetséggel, nem tanulnak, nem tökéletesítik mesterségbeli tudásukat. Egyes íróinknak azt rója fel Jeremić, hogy túlságosan a külföldi írók és irányzatok hatása alatt álnak. Ebben oly messzire mentek, hogy néhány esetben ki lehet mutatni az utánzást is. „Irodalmunk alapvető ellentmondása — állítja végül Jeremić — a tehetség és a műveltség közötti szakadék.”

Miloš I. Bandić az elmúlt évet a csendes, önzetlen munka, az erőgyűjtés esztendejének nevezi. Csupán két művet emel ki: Crnjanski *LAMENT NAD BEOGRADOM* című költeményét és a *SEOBÉ* (Örök vándorlás) második részét.

Predrag Palavestra szerint 1962-ben egyetlen olyan könyv sem jelent meg, amely lényegesen újat hozott volna. Az elmúlt év inkább azért lesz emlékezetes, mert jelentős kezdeményezések történtek az egyes nemzeti irodalmak közötti határok ltörlésére — s ezzel is kifejezésre jutottak az egyes szocialista kultúra megteremtésére irányuló törekvések.

A fedőlap B. SZABÓ GYURGY és KAPITANY LÁSZLÓ munkája

Technikai szerkesztő: KAPITANY LÁSZLÓ

HIBAIGAZÍTÁS

Folyóiratunk 1962. decemberi számába több súlyos értelemzavaró sajtóhiba csúszott, azonkívül pedig az 1142. oldalról hiányzik Oszip Mandelstam versei fordítójának neve. Mandelstam verseit Dudás Kálmán fordította. Olvasóink s a fordító elnézését kérjük.

A szerkesztőség

HID IRODALMI, MŰVÉSZETI, TARSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. 1963. JANUÁR. KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MIŠIĆA UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRAK: MINDENNAP 14—16-ig. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZUNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA. — ELŐFIZETÉSI DÍJ: BELFÜLDŰN EGY ÉVRE 1000, FÉLÉVRE 500, EGYES SZÁM ÁRA 100 DINÁR; KÜLFÜLDRE EGY ÉVRE 1400, FÉLÉVRE 700 DINÁR, KÜLFÜLDŰN EGY ÉVRE 2,33 DOLLÁR, FÉLÉVRE 1,17 DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FÓRUM NYOMDÁBAN NOVI SADON.

